

Petri Ruuskanen

MAASEUTUYRITTÄJYYS PUHEINA JA KÄYTÄNTÖINÄ

Onko verkostoyrittäjyydessä vastaus
suomalaisen maaseudun rakenneongelmiin?

CHYDENIUS-INSTITUUTIN TUTKIMUKSIA

5/1995

CHYDENIUS-INSTITUTETS UNDERSÖKNINGAR

Petri Ruuskanen

Maaseutuyrittäjäyys puheina ja käytäntöinä

**Onko verkostoyrittäjydessä vastaus suomalaisen
maaseudun rakenneongelmiin?**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

CHYDENIUS-INSTITUUTTI

KOKKOLA 1995

ISBN 978-951-39-9364-1 (PDF)

ISBN 951-34-0675-X

ISSN 0789-0710

ESIPUHE

Viimeisen vuosikymmenen ajan on keskusteltu teollisten yhteiskuntien siirtymisestä kohti uudenlaista organisoitumista. Yksimielisyyttä tulevan yhteiskunnan jäsentymisestä ei ole syntynyt; varsin suuri yksimielisyys vallitsee sen sijaan siitä, että jonkinlaista siirtymävaihetta elämme. Hyvinvointivaltion kasvun aika on päättynyt, ja nyt keskustellaan, mitä tilalle ja rinnalle.

Eräs osa edellä mainittua keskustelua on ollut yksilöiden taloudellisen asenteen korostaminen: vahvistuva talouseetos, yrittäjyys, voisi olla vallitsevien näkemysten mukaan niin taantuvien tuotannonalojen, syrjäisten alueiden kuin julkisen sektorinkin pelastus. Tämänkaltaisen retoriikka on ollut leimallista varsinkin erilaisille hallinnollis-poliittisille aluekehitysohjelmille. Epäselväksi on usein kuitenkin jäänyt, mihin perustuvat ne odotukset, joita yrittäjyyteen ladataan. Tässä tutkimuksessa yritetäänkin tarkastella paitsi yhteiskunnallista yrittäjyysretoriikkaa, myös niitä näkökulmia, joita maaseudulla toimivilla yrittäjillä on pienyrittäjyyden käytäntöihin. Tässä vaiheessa tutkimus kohdistuu syrjäisen maaseudun yrittäjä-toimijoihin, mutta jatkossa tarkasteluja on tarkoitus laajentaa myös muille alueille. Toivottavasti tutkimus avaa uusia näkökulmia yrittäjyydestä ja yhteiskuntakehityksestä käytävään keskusteluun.

Tutkimusta on tehty osana syksyllä 1994 käynnistynyttä Chydenius-Instituutin valtakunnallista hanketta, jossa on tutkittu maaseudun pienyrittäjyyden logiikkaa ja maaseudun ympäristöeettistä tuotantoa. Kiitokset hanketta rahoittaneelle Maaseutupolitiikan neuvottelukunnalle. Käsikirjoitusta ovat eri vaiheissa lukeneet ja kommentoineet Kaj Ilmonen, Kari Ilmonen, Ilkka Luoto, Seppo Raiski ja Seija Virkkala. Heille kaikille kiitokset kommenteista. Erityisesti haluan kiittää Kimmo Jokista, jonka kommentit ja ehdotukset käsikirjoituksen eri vaiheissa ovat olleet työn etenemisen kannalta tärkeitä ja esitystä jäsentäviä. Kiitokset kuuluvat tietysti ja erityisesti myös niille yrittäjille, joita haastatteluillani syyskesällä 1994 vaivasin.

Kokkolassa marraskuussa 1995

Petri Ruuskanen

Företagandet på landsbygden i tal och praktik. Är nätverksföretagandet lösningen till den finländska landsbygdens strukturella problem.

SAMMANDRAG

Samhällsdebatten i Finland har under de senaste åren dominerats av en diskurs om strukturomvandling och nedmontering av välfärdsstrukturerna. Flexibel produktion och ett s.k. nätverksekonomiskt verksamhetssätt har framförts som centrala ideal för organiseringen av produktionen. En diskurs om företagande har också hört till dessa diskussionsteman. Företagandet har i de senaste diskussionerna ofta framlagts som lösningen till våra ekonomiska problem. I diskussioner av den här typen har man allt oftare talat om företagandet i två bemärkelser: å ena sidan som en traditionell privatföretagarverksamhet och å andra sidan som ett mer omfattande ekonomiskt tanke-, verksamhets- eller förhållningssätt. Dels försöker man aktivera den arbetslösa befolkningen med att grunda egna företag ("externt företagande") och dels försöker man få löntagarna att förbinda sig till de krav som den flexibla produktionsmodellen ställer med att införa en ny företagarmässig attityd (s.k. "internt företagande").

Sådant här tal som argumenterar för ett främjande och utvidgande av företagande är en del av en bredare diskurs där man försöker skapa en ny position för företagandet i samhället. I den här undersökningen granskas företagandet utgående från två slag av språkbruk: som en politisk-administrativ diskurs om företagande och det som företagarna själva berättar om sin företagarpraxis. Undersökningens kontext är landsbygden. Då det gäller den administrativa diskursen utgörs undersökningsmaterialet av den finländska landsbygdspolitikens målsättningar som skisserats inom Landsbygdens utvecklingsprogram under 90-talet. Företagarmaterialet består av intervjuer av sex småföretagare på den avlägsna landsbygden. Dessa diskursiva formationer jämförs med företagandets idealtypsbegrepp som skisserats av Max Weber och Joseph A. Schumpeter där individens uppgift enligt det ekonomiska etoset är att bryta den ekonomiska stagnationen. Utgångspunkten för forskningen är diskursteoretisk: den utgörs av å ena sidan Wittgensteins senare filosofi och å andra sidan Foucault och det konstruktivistiska diskursbegreppet som anknyter till makt och ideologi.

Man tänker sig att språket inte bara beskriver vår omvärld, utan att man med detta också kan spela olika sorts sanningsspel: med hjälp av språket kan man producera sanningssystem och ålägga olika tankemodeller och livsåskådningssätt. Syftet med undersökningen är att förklara sambandet mellan förändringsprocesserna i samhället och diskurserna om företagande genom att analysera både ett politiskt-administrativt språkbruk och företagarnas eget språkbruk och spänningarna mellan dessa.

Forskningsresultaten visar att det i diskurserna som betonar nödvändigheten av företagandet i mycket är en fråga om en övergång till en liberalistisk människobild: individen borde i allt större utsträckning kunna klara sig själv utan att kräva stöd av samhället. Enligt det här synsättet är det individens ekonomiska motivation som är utgångspunkten för innovation och konkurrensförmåga. Det centrala i den nya flexibla produktionsmodellen är individens motivation att klara sig själv, det weberska ekonomiska etoset, som då det väckts, samtidigt gör det möjligt att småningom bryta ned välfärdsstrukturen.

Företagarnas egna berättelser förhåller sig ändå avvaktande till den här sortens företagande. I sitt företagande snarare förkastar de, eller är likgiltiga inför kapitalismens anda. Det viktigaste är att skaffa sin egen och familjens utkomst i hembygden. I verksamheten betonas självständighet, att klara sig själv. Man är inte så snabb att förlita sig på välfärdsstatens skyddsnät. I det här avseendet följer de åtminstone passivt kraven som flexibilitetsidealet ställer. Självständigheten hör ihop även med frihetsidealet: företagarna vill klara sig själva, fria från både de förpliktelser som hör till arbetstagare och till nätverkssamarbetet. De har inget intresse av att utvidga sin affärsverksamhet och inte heller känner de något behov av ny sorts marknadsföring och samarbete. Friheten som är starkt förknippad med småföretagandet har också en annan sida: priset som företagarna betalar för sin frihet är att de är tvungna att vara flexibla då det gäller arbetsmängd och -villkor. Knappast har de ändå någon lust att vara de som skall lösa den strukturella krisen och de som skall sätta fart på den ekonomiska utvecklingen.

På basen av undersökningsmaterialet kunde man anta att ett företagande genom utomstående nätverk inte innebär någon fullständig lösning för kriserna på den avlägsna landsbygden. Mentaliteten inom småföretagarkulturen, att vara självständig och klara sig själv, verkar försvåra bildandet av nya kooperativa nätverk. De krav som uppställts för individerna inom nätverksföretagandet är också på ett sätt motstridande. Å ena sidan borde företagarens grunda sig på det individuella, tron på sig själv och på den personliga attityden. Å andra sidan innebär nätverksekonomi ett förkastande av individualismen. Till sin form borde individualismen vara något nytt, socialt sett. Enbart individens motivation att klara sig räcker inte, utan måste åtföljas av förtroende, förpliktelse och partnerskap. I undersökningsmaterialet möts inte dessa, en social individualism har inte uppstått.

Företagandet kommer också i framtiden att utgöra en central roll i organiseringen av produktionen. Då en stor del av företagen är, och även i framtiden kommer att vara små och medelstora, är det klart att företagarna och företagsamheten också framöver har en betydande roll i utvecklingen av samhället. Rollen borde dock i första hand utgå från människan själv, och inte från en externalisering av arbetsuppgifter på grund av ett flexibilitetsbehov, där alla görs till individuella företagare. Att förespråka företagande så som man gör inom den breda offentliga förvaltningen och övrig samhällsdiskurs, är också i viss mån diskutabelt. Då företagandet som begrepp införs för att inbegripa all aktiv verksamhet som har att göra med det ekonomiska systemets målsättningar, är följden en utarmning av begreppets innehåll. Risken är att företagandet som begrepp bara blir en ideologisk tautologi, ett förbindande till systemets målsättningar utan någon speciell funktionell betydelse, istället för att stå för individens frivilliga ekonomiska verksamhet.

Entrepreneurship in parlance and practice. The case of the rural areas of Finland.

ABSTRACT

In recent years Finnish societal discussion has been dominated by a talk about structural change in economy and breaking down the structures of the welfare state. Thus, flexible production and the so called industrial networking have been forwarded as central ideals in the organisation of production. As a part of these themes, entrepreneurs have again become popular figures.

In societal and political parlance entrepreneurship has been brought forward as a solution for the problems confronting Finnish economy. Now, in this kind of parlance, entrepreneurship is more and more referred to from two aspects: In one place as being an activity of the entrepreneur, and, in a wider sense, as an economical way of thought, action and attitudes. On the one hand unemployed people are encouraged to establish new firms, and on the other hand, it is attempted to bind paid labour to the demands of the flexible production model by a new economic attitude of the individual, now called entrepreneurship.

In this study entrepreneurship is examined from two different types of practical language-use: On the one hand politico-administrative parlance of entrepreneurship has been examined. On the other hand practices told by the entrepreneurs themselves have been studied. The basic idea is that language does not just reflect or represent our world, but discourses categorise the social world and so they bring phenomena into sight. The aim of this study is to understand the relation between social change and entrepreneurship parlance by analysing both politico-administrative language-use and the entrepreneurs' own language-use and the tensions between them.

As an example of politico-administrative entrepreneurship discourse, the Finnish rural strategy outlined by the authorities in the 1990's will be referred to. Discourse data of entrepreneurs has been collected in interviews among six entrepreneurs working in rural areas of Northern Finland. These discursive formations will be compared to the ideal type concept of entrepreneurship outlined by Max Weber and Joseph A. Schumpeter. In their ideal type concept of entrepreneurship, the task of the individual is, with its specific economical ethos, to break the stagnation of the economy.

The results of the study show that discourse emphasising the necessity of a new entrepreneurial spirit is part of a transition into liberalistic individualism and self-help. The individual should be more responsible for his own well being and not ask the state to offer social and welfare services. The most important factor as regards economical dynamics is the specific economic motivation of the individual, the weberian economical ethos. That is the basis of the innovations and the competitiveness. At the same time it enables the government to withdraw from economic regulation and the provision of social and welfare services.

The discourse of the entrepreneurs, however, is quite different. Their discourse rather rejects or ignores the spirit of capitalism. The most important thing for the entrepreneur is to earn his and his family's living in his own native place. Entrepreneurs stress independence very strongly, they want to earn their livelihood themselves. Thus, they do not easily turn to the social and welfare services of the state. In this sense they at least passively carry out the demands of flexibilisation. Being independent also at the same time comprises the idea of liberty. Entrepreneurs want to be free from engagements connected with paid labour. That dream of liberty also makes it difficult for the entrepreneur to form new models of cooperative networks which are emphasised in the governmental rural strategy. Entrepreneurs are not interested in expanding their business and they feel no need to develop new marketing and cooperative strategies. As a price for their liberty they have to make their working hours and conditions as flexible as possible. However, they are hardly willing to adopt the task of solving our economic problems and giving an impetus to economic growth.

As a conclusion of this study, it is possible to say that entrepreneurship and small firms working through cooperative networks are no exhaustive solution to the crises of Finnish rural areas. The ethos to be independent and to manage by oneself seems to be a remarkable obstacle to the formation of new cooperative networks.

The demands of networking are somehow contradictory: On the one hand entrepreneurship as an economic ethos, should be based on individualism and the individual's own attitude. On the other hand, participation in the networks implies rejection of pure individualism. In this model the achievement orientation of the individual is not enough. It should now be combined with commitment, confidence and partnership. In the data of this study these do not meet; social individualism has not been born.

It is quite clear that entrepreneurs and entrepreneurship also in the future will have a central position in economic and social development. Entrepreneurship however, should spring spontaneously from people and their own orientations, not from flexibility strategies of the core sector companies which are trying to increase the numerical flexibilisation of labour by making everybody an individual entrepreneur. Appealing to entrepreneurial spirit in the sense that authorities do, is somewhat questionable. If one starts conceiving entrepreneurship as being vastly pledged to the objectives and values of economic organisations, it will hollow out as regards contents. There is a risk that entrepreneurship as an extended concept will become an insignificant tautology (somewhat like the 'work heroism' associated with socialism) rather than spontaneous economic action of entrepreneurs.

SISÄLTÖ

I LUKU

JOHDANTO 12

1. Tutkimuksen taustaa 12
2. Yrittäjyys- määrittelyn vai puhunnan ongelma 16

II LUKU

TUTKIMUKSELLISET KIINNITYKSET 21

1. Yrittäjyysjulistuksella yrittäjyyden yhteiskuntaan? 21
2. Orientaatio/metodi 29
3. Tutkimuskohde 33
4. Lähestymistapa ja aineisto: tekstin tulkinnasta keskitason teoriaan 35
5. Tutkimusprosessin kulku ja konteksti 39

III LUKU

SÄÄNTELYN MAAILMASTA JOUSTAVOITTAMISEN MAAILMAAN 42

1. Modernin muuttuvat rationaliteetit 42
2. Jäykät mallit ja talouden kriisit 44
3. Kriisit ja ratkaisut - joustavat mallit 47
4. Joustavoittamis- ja ulkoistamisstrategiat 50

IV LUKU

HALLINNOLLISTA YRITTÄJYYSPUHUNTA JA TOIMIJOIDEN PUHETTA 56

1. Julkishallinnon yrittäjyyspuhetta - tapaus maaseutupolitiikka 56
 - 1.1. Maaseudut ja muutos 58
 - 1.2. Tavoitteet 59
 - 1.3. Strategiat 63
 - 1.4. Keinot 63
 - 1.5. Maaseudun suuri kertomus? 65
2. Yrittäjyys pakkona ja mahdollisuutena 66
 - 2.1. Toimijan ääni - haastattelut 66
 - 2.2. Palkkatyöstä yrittäjyyteen 74
 - 2.3. Sitoutuminen 75
 - 2.4. Epäsäännöllisyys ja epävarmuus 77
 - 2.5. Hyvä ajatus vapaudesta - yrittäjän rautahäkki 83
 - 2.6. Perustamistilanne - mykkä pakko ja vapauden visio 88
 - 2.7. Syrjäisyys ja motivaatio 91
 - 2.8. Yrittäjyyttä vai palkkatyötä? 96

V LUKU

YRITTÄJYYS MODERNISSA LÄNSIMAISESSA KAPITALISMISSA - WEBER JA SCHUMPETER	104
1. Modernin kapitalismin synty	104
2. Kapitalismin henki - yrittäjyyteen perustuva yritystoiminta	106
3. Modernit kapitalistiset yrittäjät - (tyypiltään!) aivan toisenlaiset ihmiset	108
4. Yrittäjyys ja talouskehitys - Joseph A. Schumpeter	111

VI LUKU

JOUSTAVA KAPITALISMI, RATIONALISAATIOT JA YRITTÄJYYS	114
1. Yrittäjyys, yksilöittäminen ja joustavoittaminen	114
2. Joustava kapitalismi: sisällöt ja muoto	120
3. Uusi yrittäjyys - irrationaalinen paluu vai sosiaalisen individualismin synty?	124
4. Loppusanat	128

KIRJALLISUUS	130
MUUT PAINETUT LÄHTEET	139

***"Mikään ei ole vaikeampaa kuin suhtautua
ennakkoluulottomasti käsitteisiin.
(Tämä on filosofian päävaikeus.)"***

- Wittgenstein

I Luku

JOHDANTO

1. Tutkimuksen taustaa

Yrittäjyys on viimeaikaisissa keskusteluissa ollut varsin laajalti esillä vastauksena taloudellisiin ongelmiimme. Yhä useammin tällaisessa keskustelussa on yrittäjyyteen viitattu kahdessa merkityksessä: yhtäältä perinteisenä yksityisyrittäjän toimintana, toisaalta laajempaa taloudellisenä ajattelu-, toiminta- tai suhtautumistapana. Yrittäjyys-termi on ehdotettu ymmärrettäväksi paitsi yritystoimintaan liittyväksi toiminnaksi myös muuksi aktiiviseksi ja omaehtoiseksi toiminnaksi.

Tämän kaltaiset yrittäjyys-käsitteen laajentamisen puolesta argumentoivat tekstit ovat osa viime vuosina yleistynyttä yrittäjyyspuhuntaa. Tällä puheella, johon myös julkishallinto - virkamiehet ja poliitikot - aktiivisesti osallistuu, luodaan uutta sisältöä käsitteelle, joka 1970-luvulla näytti jo menettävän merkityksensä yhteiskunnallisen kehityksen ollessa lähinnä yhteisöllinen projekti. Liberaalien suuntausten vahvistuttua on yksilö saanut keskustelussa entistä suuremman aseman. Tällöin juuri (pien)yrittäjä ja hänen talouseetoksensa, yrittäjyys, ovat olleet puheen keskeisiä kohteita. Tätä talouseetosta on pyritty laajentamaan koskemaan muitakin kuin itsenäisiä yrittäjiä, esimerkiksi palkkatyöntekijöiden yhteydessä on alettu puhua taloudellisten organisaatioiden tavoitteisiin sitoutuneesta toiminnasta niin sanottuna sisäisenä yrittäjyytenä (esim. Peltonen 1986; Koironen 1993; Koironen & Pohjansaari 1994).

Yrittäjyyttä sekä korostava että laajentava puhunta voidaan nähdä osana laajempaa yhteiskunnallista ja taloudellista muutostendenssiä, jonka keskiössä on julkisvallan ja yksilön suhde taloudellisen ja yhteiskunnallisen dynamiikan veturina. Keskittymissuuntauksesta on tapahtunut siirtymä kohti hajauttamissuuntausta -

valtiokeskeisyydestä yksilön, alueiden ja paikallisyhteisöjen valtaan ja vastuuseen. Yli kaksi vuosikymmentä kestäneen valtiota korostavan politiikkasuuntauksen hegemonia alkoi murtua 1970 -luvulla, kun maailmantalouden kasvuvauhti hidastui; ryhdyttiin puhumaan talouden kriiseistä ja jäykkyyksistä. Kriisien myötä usko keynesiläiseen kysynnän säätelymekanismiin alkoi horjua. Talouden tarkasteluissa siirryttiin valtavirtaisesti tarkastelemaan tarjontapuolen ongelmia, minkä myötä yksilö asettui tarkastelussa entistä keskeisempään asemaan.

Murroksen syistä on esitetty vaihtelevia tulkintoja. Yksinkertaistaen esimerkiksi postmodernin (ja oleellisin osin myös refleksiivisesti modernin) yhteiskunnan analyysi painottaa sosiaalisten olosuhteiden muutosta. Vastaavasti puhe siirtymisestä jälkiteolliseen tai informaatioyhteiskuntaan painottaa teknologian kehitystä muutoksen taustalla. Edelleen tuotantomuotoon nojautuen on painotettu yhteiskunnan kasaantumisparadigman muutosta ja tulkittu murroksen johtuvan siirtymästä fordistisesta massatuotantomallista uuteen joustavaan tuotantomalliin tai uus-/jälkifordistiseen kasaantumisperustaan.

Vaikka tulkinnat muutoksen keskeisistä syistä ovatkin vaihdelleet, on selitysmalleissa ollut varsin paljon myös yhteneväisiä piirteitä. Erityisesti kriiseihin esitetyt ratkaisumallit ovat olleet samansuuntaisia. Sen jälkeen, kun kriisin keskeisiksi syiksi nimettiin jäykkyydet erityisesti tuotannossa, työmarkkinoilla ja politiikassa, alettiin joustavoittamisesta etsiä ratkaisukeinoa kriisiytyneen tuotannon ongelmiin. Tällä joustavoittamisella (*flexibilisation*) on viitattu tarpeeseen luoda talouteen uutta dynamiikkaa, löytää tätä kautta ratkaisuja talouden rakenteellisiin kriiseihin (ks. esim. Kosonen 1988, 145-147).

Yritysten sisällä tuotantoprosessiin kohdistunutta joustavoittamisvaatimusta on esitetty toteutettavaksi purkamalla taylorismia ja organisoimalla työprosessi uudelleen. Edelleen on pyritty joustavoittamaan ja eriyttämään työehtoja. Yhteiskunnan tasolla taas on pyritty purkamaan jäykkänä pidettyjä laajoja talouden ja työelämän

säätelymekanismeja. Joustavoittamisteema onkin jakautunut eräällä tavalla kahtia: yhtäällä on yrityksen ja yksilön mikrotasolla joustava tuotantomalli, toisaalla yhteiskunnallisten käytäntöjen makrotason liberalisointi.

Sitä mukaa kun tarjontapuolen painottaminen, joustavoittaminen ja jälkifordistiset mallit alkoivat saada retorista uskottavuutta, alettiin jälleen korostaa myös yksilökeskeisyyttä talouden toiminnassa. Monien taloudellisten kehittämisohjelmien vastaukseksi väheneviin työpaikkoihin ja investointeihin alkoi muodostua uusyritystoimintaan kannustaminen ja yrittäjyyden edistäminen. Ajatus yksilöstä oman onnensa seppänä, yrittäjä-ammattimiehenä ja itsensä työllistäjänä, yleensäkin innovatiivisena talouden moottorina, alkoi saada kannatusta. Yrittäjyydessä, tai lähinnä sen puutteessa, alettiin nähdä ainakin osittainen selitys erilaisten alueiden taloudelliseen menestykseen. Niinpä yrittäjyydestä on yhä useammin etsitty vastausta myös maaseudun ja muiden rakenteellisista ongelmista kärsivien alueiden työttömyysongelmiin. 1980-luvun loppupuolella suuryritysten organisointi-ideaaleista omaksutut joustava ja erikoistunut tuotanto sekä ns. verkostotaloudellinen toimintatapa alkoivat nousta tuotannon organisoinnin iskulauseiksi laajemminkin. Näissä nähtiin mahdollisuus hajautetulle, työpaikkoja luovalle pienyritystoiminnalle, mikä antoi lisäpontta tälle eräänlaiseksi yrittäjyysjulistukseksi muotoutuneelle kehittämispuheelle.

Myös suomalainen hallinnollis-poliittinen ja sen myötä alueellisen kehittämisen asetelma on seurannut viiveellä edellistä tuotantomallin ja talouden muutoksen - keskusteluilmapiiriä. 1980-luvulle asti alueellinen kehittäminen oli suurelta osin ylhäältäpäin johdettua - valtion toimenpitein pyrittiin järjestämään työtilaisuuksia maaseudulle ja muille rakennemuutosalueille ja -aloille. Tähän liittyi laaja maataloudelle suunnattu tukitoiminta, erilaiset teollistamisohjelmat sekä julkisen palvelusektorin laajeneminen. 1970-luvun kriisien myötä vauhtia saaneen maailmantalouden liberalisoimisen ja integraation myötä kansantalouden ja kansallisvaltion toimintaolosuhteet kuitenkin vähitellen muuttuivat: lisääntynyt kansainvälinen

työnjako ja pääomaliikkeiden vapauttaminen kiristivät kilpailua ja alkoivat kaventaa kansallisten politiikkavaihtoehtojen liikkumavaraa.

Markkina-ajattelun ja integraation edetessä syrjäalueille kohdistuneet laajamittaiset, jatkuvat toimintatuet asetettiin avustusmuotoina kyseenalaisiksi. Myös maaseutualueiden rakennemuutoksessa merkittävän roolin saanut julkisen sektorin laajeneminen pysähtyi 1980-90-lukujen taitteen lamaan, siitä johtuneisiin julkistalouden tasapaino-ongelmiin sekä eräänlaiseen hyvinvointivaltion merkityksen kyseenalaistaneeseen arvomuutokseen (ks. esim. Rannikko & Pyy 1994). Kyseisen prosessin seurauksena esimerkiksi maaseudun kehitysohjelmissa on alettu yhä enemmän korostaa väestön omatoimisuutta ja vastuuta työpaikkojen luomisessa erityisesti perinteisen maatalouden ulkopuolelle. Kehitysohjelmissa ja -visioissa on nähty joustavoittamiseen tähtäävässä yrittäjyydessä mahdollisuuksia myös maaseudun ongelmien ratkaisuun. Lisämahdollisuuksia on nähty maaseutuväestön erityisessä arvoperustassa: Maataloudesta vapautuva väestö, jolla on työtä tukeva kulttuuri ja arvoperusta, voisi toimia yrittäjämutoisesti esimerkiksi alihankintatoiminnassa. Joustavasti perheyrityspohjalta yritykset voisivat toimia tehokkaasti ja kannattavasti myös maaseudulla. (Ks. esim. Karjula 1992; Maaseudun kehittämisprojekti 1991a ja 1991b; Vuorinen 1989.)

Viljelijäväestön yhteiskunnalliset asenteet antavatkin tukea sille, että ainakin heidän keskuudessaan omaan työhön perustuva suoriutumisuusko on korkea: yhteiskunnassa kyllä menestyy, jos on ahkera ja omaa yrittävää mieltä (Nikula 1989, 44). Toisaalta yrittäjyyttä maaseutuväestön työllistämisen pohjana on muutamissa kriittisissä kommenteissa pidetty epävarmana basaaritaloutena (esim. Oksa 1987), tai pienyrittäjäutopiana, jonka toimintamahdollisuuksia heikentää työttömän väestön syrjäytyminen sekä liikeideoiden ja markkinakokemuksen puuttuminen (Rouhinen 1988).

2. Yrittäjyys - määrittelyn vai puhunnan ongelma?

1990-luvun lama-Suomessa yrittäjyydestä on siis tullut yhteiskunnallisessa puheessa yleisesti käytetty käsite. Erityiseksi lempilapiseksi keskustelussa on noussut pienyrittäjyys. Tämä on nähty sellaiseksi voimavaraksi, jonka avulla esimerkiksi rakenteellisista ongelmista kärsivät alueet (kuten maaseutu) tai alat (julkissektori) voisivat ratkaista ongelmansa.

Kun yrittäjyyteen suhtautuminen oli yhteiskunnassamme aikaisemmin hyvin kaksijakoista (ks. esim. Hietala 1987, 15-19; Marjosola 1979, 3), nykyään koko poliittinen karttamme korostaa yrittäjyyden siunauksellisuutta yhteiskunnassamme. Kyseisen yksimielisyyden perustaksi esitetyt tekijät on tiivistetty esimerkiksi seuraavasti:

- "- Kehitysalueille yritetään luoda yrittäjyyden ja pienyritysten kautta riittävää taloudellista pohjaa, jotta koko Suomi voisi pysyä asuttuna.*
- Laajemmassa mittakaavassa yrittäjyydestä toivotaan apua kansakunnan talouden elpymiseen niin meillä kuin entisissä sosialistimaisakin.*
- Suuret yritykset haikailevat kadonneen kilpailukykyensä perään ja ihmettelevät, mistä saada yrittäjähenkeä ja yritteliäisyyttä laiskaksi turvonneeseen organisaatioon.*
- Yksityiset ihmiset painivat arkisten toimeentuloon ja viihtyvyyteen liittyvien ongelmien parissa, miettien vaihtoehtoisia strategioita normaalille palkkatyölle elämänsä parantamiseksi." (Huuskonen 1992, 390.)*

Perustelut jakaantuvat näin kahtaalle: kolme ensimmäistä kohtaa heijastelee systeemin ja instituutioiden markkinamallin liberalisoitumisesta nousevia tarpeita, viimeinen yksilöiden henkilökohtaisia elämänsisällöllisiä pyrkimyksiä. Muuttuvat

markkinamallit asettavat yrittäjyyden muodollisen rationaalisuuden ja pääomalaskennan kehikkoon, kun taas yksilömalli korostaa individuaaleja elämänsisällöllisiä pyrkimyksiä. Yhteiskunnallisesta konsensuksesta ja näennäisestä yhdenmielisyydestä huolimatta keskusteluun sisältyy tätä kautta muodon ja sisällön välisiä jännitteitä.

Yrittäjyyttä on markkinatalousmaissa perinteisesti tutkittu varsin paljon eri tieteenaloilla. Tutkimus on paljolti suuntautunut tutkimaan yrittäjien motiiveja tai sitä, millaisista sosiaalisista, kulttuurisista tai etnisistä lähtökohdista ihmiset suuntautuvat yrittäjyyteen. Edelleen on voitu pohtia, millaiseksi muodostuu yrittäjien luokka-asema. Itse taloudellisen toiminnan tarkastelussa ei kohteena niinkään ole ollut "yrittäjä" ja hänen toimintansa taustaeetos "yrittäjyys", vaan "yritys" -uusklassisen taloustieteen musta laatikko, joka itsenäisenä toimijana kalkyloi vaihtoehtoiskustannuksia rajasuurein. Vähemmän on yleensäkin pohdittu sitä, mikä on pienyrittäjyyden rooli tarpeentyydytysprosessissa, mikä tekee siitä nykypäivinä niin halutun tuotannon organisoinnin lähtökohdan, ja millaiseksi pienyrittäjän elämä tuotantoprosessin moottorina muodostuu.

Yhteiskuntateorioidinnissa yrittäjyyden funktiolle tarpeentyydytysprosessissa on annettu hyvin vaihteleva asema. Tulkintakentän toisella laidalla on Karl Marxin ja Friedrich Engelsin näkemys yksityisestä tuotantovälineiden omistuksesta riiston lähtökohtana. Tällöin pääomaa omistavat yrittäjät ovat työnarvoteorian logiikan mukaan riistäjiä. Pienet keskisäätyläiset, pienet teollisuuden harjoittajat, pikku-kauppiaat ja koroillaan eläjät, käsityöläiset ja talonpojat, taas klassisen marxilaisen näkemyksen mukaan häviävät vajotessaan monopolisoitumiskehityksen myötä proletariaatin asemaan (Marx & Engels 1972, 28-29). Toista yrittäjyyden klassikkotulkintaa edustavat Max Weberin (1980) ja Joseph A. Schumpeterin (1963) hahmottelemat, usein *herooisiksi* mainitut, ideaalityyppiset yrittäjyys-konseptiot, joissa individuaalin yrittäjän funktio on taata kapitalismin tehokkuus

ylläpitämällä talouden dynamiikkaa¹.

Yrittäjyydestä puhuttaessa onkin erittäin vaikea yksiselitteisesti määrittää, mistä puhutaan. Tämä lienee suurin syy siihen, että yrittäjyyteen on niin helppo vedota poliittisessa retoriikassa ja erilaisissa kehitysohjelmissa. Varsin yksiselitteisesti yrittäjyys viittaa kapitalistisessa talousjärjestelmässä tapahtuvaan taloudelliseen toimintaan. Tässä yhteydessä se on saanut erilaisia laajempia ja suppeampia merkityksiä. Tällaisia merkityksiä ovat olleet mm. riskinkantaja, rahoittaja, innovaattori, päätöksentekijä, johtaja, koordinaattori, omistaja, tuotannontekijöiden käyttäjä, sopimuskumppani, välimies tai resurssien allokoiija (Hébert & Link 1982). Perinteisimmin yrittäjyydestä² puhutaan kuitenkin sellaisen henkilön yrittäjätoimintana, joka on itse taloudellisesti sitoutunut yritykseen ja toimii siten myös riskinkantajana. Näin hän erottuu ammattijohtajasta, joka on palkkajohtaja, ja sijoittajasta, joka on kyllä osaltaan riskinkantaja mutta ei osallistu yrityksen toimintaan henkilökohtaisesti.

Tieteenaloittain on yrittäjyystarkasteluissa usein erotettu toisistaan psykologinen, taloudellinen ja sosiologinen lähestymistapa. Psykologisesti suuntautuneesta tutkimuksesta klassinen esimerkki on McClellandin (1961) yksilön *suoriutumistarpeeseen* perustuva tutkimus, jossa hän yhdisti yrittäjyyteen yksilön persoonallisia ominaisuuksia. Halu asettaa ja saavuttaa tavoitteita, tarve oman elämän hallintaan ja halu ongelmanratkaisuun ovat McClellandin mukaan esimerkkejä yksilön persoonallisista piirteistä yrittäjyyden taustalla; mallissa siis tavallaan synnyttään yrittäjäksi.

¹Tosin kumpikaan ei näe pienyrittäjyyden asemaa kapitalismin myöhemmässä kehityksessä kovinkaan merkittävänä, ja varsinkin Schumpeter - myöhäiskautensa tuotannossa - näki monopolisoitumiskehityksen koituvan pienyrittäjien kohtaloksi (Schumpeter 1976a; Weber 1978, 303-305; ks. myös Giddens 1978, 48).

² Nykysuomen sanakirjan (WSOY 1980) mukaan yrittäjyys merkitsee yrittäjänä oloa, yrittäjätoimintaa.

Uusklassisen taloustieteellisen ajattelun mukaan yksilö taas laskelmoi yrittäjänä odotettavissa olevat taloudelliset hyödyt ja vertaa niitä vaihtoehtokustannuksiin eli esimerkiksi palkkatyöstä tai työttömyyskorvauksesta saamaansa tuloon, sijoittamansa pääoman korkoon ja muihin yrittäjyydestä aiheutuneisiin ns. vaihtoehtokustannuksiin. Tämän jälkeen potentiaalinen yrittäjä valitsee preferenssijärjestyksensä kannalta *parhaana pitämänsä* vaihtoehdon. Uusklassisessa mallissa yrittäjän toiminta palautuu rationaalisen valinnan malliin ja määräytyy kysynnän ja tarjonnan ehdoin. Staattisessa yleisen tasapainon -mallissa yrittäjyydellä ei olekaan varsinaista itsenäistä asemaa, on vain rationaalisesti käyttäytyviä, omaa hyötyään maksimoivia yksilöitä.

Sosiologisessa tutkimuksessa taas on keskitytty pääosin pohtimaan esimerkiksi yrittäjien *sosiaalisia* (esim. Standworth & Curran 1976; Aldrich & Zimmer 1986) *tai kulttuurisia lähtökohtia* (klassisin esimerkki on varmaankin Weberin 1980 ja 1991 protestanttiseen etiikkaan pohjaavat tarkastelut) *tai problematisoitu yrittäjien sosiaalista liikkuvuutta tai luokka-asemaa* (esim. Bechhofer ym. 1974).

Kiinnostavaa nykyisissä yrittäjyystematisoinneissa ei kuitenkaan ole niinkään termin määrittelyongelma: jonkin yhteneväisen objektiivisen toimintamallin löytäminen yrittäjyyttä määrittämään. Yksimielisyyteen yrittäjyys-käsitteen määrittelystä ei ole päästy, ja juuri tämä tekee käsitteestä ja sen käytöstä niin mielenkiintoisen. Käsitteen määrittelyn sijasta kiinnostava on nyt pikemminkin puhunnalla tuotettu yrittäjyys: se tapa jolla puhunnalla tuotetaan yrittäjyydelle uusia sisältöjä ja uutta yhteiskunnallista merkitystä. Lisäksi on kiinnostavaa tarkastella kyseisen puhettavan taustoja, kontekstia, jossa puhetapa mahdollistuu. *Tässä tutkimuksessa yrittäjyyttä tarkastellaankin erilaisina puhekäytäntöinä: hallinnollis-poliittisena yrittäjyyspuhuna, toimijan puheena sekä yhteiskuntateorian ideaaliyppinä.* Tarkastelu sijoittuu maaseutukontekstiin. Kysymys on yrittäjyyden eri merkitysten kerrostumien tuomisesta rinnakkain; puhunnan tasojen yhteneväisyyksien ja

ristiriitaisuuksien kautta on tarkoitus ymmärtää ja eritellä puhetta ja sen muodostumiselle merkittäviä tekijöitä.

II Luku

TUTKIMUKSELLISET KIINNITYKSET

1. Yrittäjyysjulistuksella yrittäjyyden yhteiskuntaan?

Kuten johdannossa kuvattiin, on yrittäjyydestä ja erityisesti pienyrittäjyydestä tullut suosittu vastaus monenlaisiin taloudellisiin ongelmiimme. Yrittäjyydestä on monessa mielessä tullut työnorganisoinnin normatiivinen toimintamalli. Suuntausta kuvaavat sellaiset viime vuosina yleistyneet lehtijutut, joissa esimerkiksi psykoterapeutti kertoo kuinka "Palkkatyössä ihmiselle muotoutuu vääränlainen kuva itsestä". Juttua jatketaan kertomalla kuinka kaikista ihmisiä voi tulla yrittäjiä. Uusissa ihanneorganisaatioissa "kaikki työntekijät ovat itsenäisiä yrittäjiä".³

Kauppa- ja teollisuusministeriö ja työministeriö ovat yhteistuumin laajalla tv-kampanjalla kertoneet koko kansalle, että vuodet 1995-2005 elämme "yrittäjyyden vuosikymmentä". Samoin Esko Aho, ensin pääministerinä, sittemmin oppositiojohtajana, kertoo näkevänsä "uuden yhteiskunnan yrittäjyyden yhteiskuntana", ja presidentti Martti Ahtisaari kuuluttaa uudenvuoden puheessaan (ks. HS 8.1. 1995) maahan uusien yrittäjien sukupolvea. Edelleen maaseutuvaltaisen maakunnan aluekehitysohjelmassa todetaan kuinka:

"Maakunnan elinvoiman ja taloudellisen pohjan turvaamiseksi tulevaisuudessa ei ole muuta mahdollisuutta kuin YRITTÄJYYDEN systemaattinen ja määrätietoinen edistäminen" (...) "Kärkihankkeena käynnistetään maakunnassa laaja, pitkävaikutteinen yrittäjyyden edistämisprosessi, joka sisältää mm. yrittäjyyden tukemisen, uusyrittäjyyden luomisen, kasvattamisen yrittäjyyteen, yrittäjäosaamisen kehittämisen

³ Tekniikka ja Talous 23.2. 1995.

ja siirron, siirtymisen virkamiehestä yrittäjäksi ja yrittämisen muun toimintaympäristön parantamisen." (Kainuun Liitto 1992, 9, 15.)

Kun yrittäjyyden näkeminen ratkaisuna on läpäissyt yhteiskuntakerrostumat alueellisista suunnitteluorganisaatioista ylimpiin valtiollisiin instituutioihin, voidaan kysyä: Miksi näin puhutaan; onko yhteiskunta todella muuttunut korporaatioiden palkkatyön yhteiskunnasta yksilöiden yrittäjyyden yhteiskunnaksi näin nopeasti ja lopullisesti? Missä tilanteessa näin puhutaan; onko syntymässä, tai jo syntynyt, uusi yhteiskuntamuoto, jossa jokaisesta voi tulla, tai on ehkä tultava yrittäjä? Lisäksi voidaan kysyä: Mihin tällä puheella pyritään?

Edellisiä kysymyksiä voidaan lähestyä pohtimalla todellisuuden ja kielen suhdetta: sitä mikä merkitys todellisuuden muodostumiselle on sillä, että sanottiin jotain. Onko kieli läpinäkyvä maailmamme kuvaaja vai voidaanko puheella paitsi kuvata myös tuottaa ja muokata merkityksiä?

Hedelmällisen lähtökohdan kielenkäytön tarkastelulle tarjoaa Ludwig Wittgensteinin myöhäisfilosofia. Myöhäistuotannossa Wittgensteinin (erityisesti 1981) keskeinen teema oli tarkastella kieltä sosiaalisena ilmiönä. Tätä kuvatakseen hän käytti ilmaisua kielipeli (*language games*), joka kuvaa sitä kuinka käyttäessämme kieltä itseasiassa pelaamme pelejä sanoilla. Kielen *puhuminen* on osa toimintaa tai elämänmuotoa: kieli ei ole mitään kiinteää ja annettua, vaan uusia kielityyppejä syntyy ja toiset taas unohdetaan (1981, § 23). Kielipeli, kuten muukaan Wittgensteinin käsitteistö, ei ole käsitteenä erityisen yksiselitteinen: Eräs kielipeli on esimerkiksi alkeellinen kielimuoto, jota lapset käyttävät opetellessaan puhumaan. Samoin osoittamalla tapahtuva opetus, nimen ja nimetyn asian yhdistäminen on "kielen käytön tapahtumasarjana" kielipeli. Kielipeli on kuitenkin myös huomattavasti laajempi käsite: Wittgenstein sanoo kielipeliksi "myös kielen ja niiden toimintojen kokonaisuutta, joihin kieli nivoutuu mukaan" (1981, §§ 5-7). Näiden lisäksi Wittgensteinin kielipeli merkitsee tiettyä kielen osittaisjärjestelmää, kielityyp-

piä osana toimintaa tai elämänmuotoa (1981, § 23). Toisaalta se käsittää myös lukemattomia yksilöllisiä kielen käyttötapoja, esimerkiksi: Käskeä ja toimia käskyn mukaan - Esineen ulkonäön tai sen mittojen kuvaaminen - Esineen valmistaminen kuvauksen mukaan - Laatia ja koetella hypoteesi - Koetulosten esittäminen kaavioiden ja taulukoiden avulla - Arvuutella arvoituksia - Keksiä vitsi, kertoa se - Pyyttää, kiittää, kirotta, tervehtiä, rukoilla jne. (sama).

Nämä moninaiset, hyvinkin erilaiset kielipelit muodostavat kielen: Kieli on erillisten säikeitten muodostama punos, säikeitten, joilla ei välttämättä ole mitään yhteistä piirrettä vaan erilaisia sukulaisuuksia, *perheyhtäläisyyksiä*. Wittgenstein painottaa, ettei käsitettä voida sulkea millään rajalla, vaan kysymys on monimutkaisesta päällekkäisten ja ristikkäisten yhtäläisyyksien verkostosta. (Ks. Wittgenstein 1981, §§ 65-71.) Oleellista on kuitenkin kielen käyttö, nimenomaan *kielen tosiasiallinen käyttö* (1981, § 123). Tähän liittyy myös kontekstisidonnaisuus, konteksti määrittää kieltä.

Kuten edellä todettiin liittyy kielen puhuminen Wittgensteinilla toimintaan, tietty kielipeli tiettyyn elämänmuotoon. "*Oikein ja väärin on se, mitä ihmiset sanovat, ja yhtä mieltä ihmiset ovat kielestä. Tämä ei ole mielipiteitten vaan elämänmuodon yhtäpitävyyttä. Kielellä tapahtuvaan viestintään ei kuulu ainoastaan yksimielisyyttä määritelmistä, vaan (niin omituiselta kuin tämä ehkä kuulostaakin) yksimielisyyttä arvostelmista*" (Wittgenstein 1981, §§ 241 ja 242). Kielipelin hallinta mahdollistaa osallistumisen elämänmuotoon, jossa ja jonka kuvaamiseen kyseistä kielipeliä käytetään. Näin erilaisten kielipelien hallinta on merkittävä resurssi. Yhteiseen elämänmuotoon liittyvästä kielipelistä syntyy nyt myös käsitys oikeasta ja väärästä. Tähän liittyy myös mielenkiintoinen huomautus valehtelemisestä omana kielipelinään: "*Olemmeko ehkä liian kärkkäitä olettamaan, että rintalapsen hymy ei ole teeskentelyä? - Ja mihin kokemukseen oletuksemme perustuu? (Valehteleminen on kielipeli, joka on opittava kuten kaikki muutkin kielipelit.)*" (Wittgenstein 1981, § 249).

Wittgensteinin myöhäisfilosofia suuntasi tarkastelun kielenkäytön moninaisuuteen, osajärjestelmiseen ja monien merkitysten verkostoineen. Näin mahdollistui irtautuminen loogisen positivismin käsityksestä kielestä maailmamme *yksiselitteisenä* kuvana. Kielipelit muodostavat myös koherentteja osajärjestelmiä, joista saattaa muodostua varsin itsenäisiä, kuten matematiikan ja joidenkin ammattikielten tapauksessa. Joskus heikkoina hetkinään Wittgenstein näki oman opetuksenakin tällaisena: "Ainoa siemen jota kylvän on todennäköisesti eräänlainen ammattikieli." (Wittgenstein Malcomin 1990, 83 mukaan).

Wittgensteinin jälkeen kielen käyttöön suuntautunut filosofia virisi Englannissa varsin laajalti. Ilmeisesti paljolti Wittgensteinin vaikutuksesta Oxfordissa kiinnostuttiin tavallisen kielen käytön tutkimisesta. Suuntauksen ehkä merkittävin edustaja on John Langshaw Austin (1982), joka tosin välttää käyttämästä Wittgensteinin käsitteitä⁴. Hän ei myöskään viittaa Wittgensteiniin (ei tosin juuri muihinkaan), mutta esimerkiksi pragmatismien kautta välittyvät yhteiset vaikutteet ovat ilmeisiä. Austinin keskeisin ja omintakeisin löytö ilmenee kirjan nimestä: "Kuinka tehdä asioita sanoilla". Tässä kehittämässään ns. *puheaktiteoriassa* Austin käsittelee laajalle levinneeksi ja ilmeiseksi kutsumaansa aihetta, joka kuitenkin hänen mukaansa oli jäänyt vaille suurempaa huomiota: sitä kuinka lausuma (*statement*) ei vain kuvaa jotain asioiden tilaa tai esitä jotain tosiseikkaa, vaan kuinka sanomalla tai sanoessa jotain usein myös tekee jotain, eli puheella myös tuotetaan asioiden tiloja. Tämän kaltaisia lauseita tai lausumia Austin kutsuu performatiiviksi. Esimerkkeinä performatiivisista puheakteista Austin esittää mm. erilaiset vihkimis- ja kastetilaisuudet, joissa puhe saa teon merkityksen: sanomalla "tahdon" tai "sovittu" sopivassa tilanteessa huomaa menneensä naimisiin tai tehneensä sopimuksen⁵.

⁴ Austinin pääteoksena voidaan pitää vuoden 1955 William James luentojen pohjalta postuumisti koottua teosta "*How to do Things with Words*".

⁵ Austin kutsuu *lokutionaarisiksi akteiksi* tekoja, jotka suoritetaan silloin, kun sanotaan jotain; lauseella on tietty merkitys. Vastaavasti akteja, joilla on tiettyä vaikuttavuutta (*force*) hän kutsuu *illokutionaarisiksi*, ja edelleen

Austinin työn suuri ansio oli se, että hän johti kielen tutkimusta uusille urille laajentaessaan tarkastelun merkityksen ja merkityksen referenssin käsitteistä myös puheen konstituoiiviin ominaisuuksiin. Tässä mielessä, teorian puutteista huolimatta, esimerkiksi G. H. von Wright nostaa Austinin filosofian merkitykseltään jopa Wittgensteinin työn rinnalle (von Wright 1984, 250).

Lähinnä juuri Wittgenstein ja Austin sekä heidän lisäksi Erving Goffman (esim. 1986) olivat ne henkilöt, joiden kautta 1970-luvulla alettiin pohtia kielen ja todellisuuden välistä suhdetta (ks. Parker 1992, 75). Syntyi kiinnostus tavallisen kielen käyttöön. Alettiin myös miettiä mikä merkitys kielellä on todellisuuden rakenteistumiseen, ja kuinka kielellä ei vain esitetä maailmaa, vaan kieli on myös osa todellisuutta. Sen lisäksi että kielellä representoidaan ja uudelleen muokataan, sillä myös tuotetaan todellisuutta. Todellisuudesta tulee nyt kielestä ja kontekstista riippuvaa, ei mitään itsenäisesti olemassa olevaa ja riippumatonta.

Nykykeskustelussa konstruktionistinen todellisuuskäsitys tulee esille ehkä useimmin Michel Foucault'n työn kautta⁶. Hänen tekstinsä ovat vaikuttaneet laajalti erilaisiin kvalitatiivisen tutkimuksen tekstuaalisiin tulkintastrategioihin, retoriikan tutkimuksesta diskurssianalyysiin. Foucault'hon on nojaututtu varsinkin tutkittaessa diskursseja⁷ ja ideologioita, tiedon ja vallan suhdetta sekä kielen ja puhunnan asemaa ideologioiden ja valta/tieto -suhteiden uusintamisessa.

prelokutionaarisia ovat sellaiset aktit, joilla saavutetaan tai toimeenpannaan tiettyjä seurauksia.

⁶ Tosin fenomenologiaan pohjautuva Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1994) sosiaalinen konstruktionismi on myös herättänyt viime vuosina lisääntyvää mielenkiintoa (ks. Aittola & Raiskila 1994; Heiskala 1994b). Foucault'n ja hänen seuraajiensa synnyttämän (ainakin soveltajakunnaltaan) "suuren" teorian vaikuttavuutta sen tuskin kuitenkaan voi ajatella saaneen.

⁷ Foucault'n diskurssi-konseptiolla on selkeitä yhtymäkohtia Wittgensteinin myöhäisfilosofiaan, kuten Dreyfus ja Rabinow (1982) useissa kohdin osoittavat (ks. erityisesti emt., 58-60). Seksuaalisuuden historian toisen osan johdannossa Foucault (1987, 6) kutsuukin diskursiivisia käytäntöjä "totuuspeleiksi" (*games of truth, jeux de vérité*).

Foucault'n tuotanto jaetaan tavallisesti kahteen vaiheeseen: arkeologiseen ja genealogiseen. Niin sanotussa tiedonarkeologisessa vaiheessaan Foucault (1989; 1976; 1972) kehittää teoriaa diskurssien ja diskursiivisten käytäntöjen merkityksestä spesifien tieteenalojen muodostumiselle. Tätä hän sittemmin ns. genealogisessa vaiheessa (esim. Foucault 1990; 1980) hyödyntää valta-analyysissään: tutkiessaan vallan järjestämiä diskursseja, sitä kuinka näitä diskursseja käytetään ja millaisia asemia ne yhteiskunnassa saavat. Kun arkeologiassa diskurssit ovat varsin itsenäisiä kielipelejä, joilla on aktiivinen suhde todellisuuteen, kyky konstituoida objekteja, genealogiassa tulevat merkityksellisiksi kielipelien käytön resurssit, vallan ja tiedon suhde todellisuuden tuottamisessa, muuntamisessa ja uusintamisessa.

Esimerkiksi Paul Dreyfus ja Richard Rabinow (1982) tekevät vaiheiden välille varsin selvän eron. Heidän mukaansa Foucault *Tiedon arkeologian* jälkeen jyrkästi hylkää yrityksen kehittää diskurssiteorian. Sen sijaan hän ryhtyy hyödyntämään nietscheläistä genealogiaa tematisoidakseen totuuden, teorian ja arvojen sekä niiden esille nousemisen mahdollistavien sosiaalisten instituutioiden ja käytäntöjen välisiä suhteita. Tiedon arkeologiaan kohdistuvassa kritiikissään Dreyfus ja Rabinow myös osoittavat siinä piilevän metodologisen rajoitteen: erotettaessa tiedon arkeologinen puhekäytäntö muiden ihmistieteiden puhekäytännöistä oletetaan, että arkeologi itse voisi olla vapaa muissa tieteenaloissa analysoimisestaan sitoumuksista. Konstruktivismiin/perspektivismiin sitoutuneen tiedonarkeologin olisikin naiivia väittää kykenevän paljastamaan metodinsa avulla objektiivinen ei-relatiivinen totuus esimerkiksi muista tieteentekijöistä ja heidän diskursseistaan; hän on itse osa diskursiivisten käytäntöjen säikeistöä. On kuitenkin varsin selvää, ettei Foucault hylätessään "illusion autonomisesta diskurssista" kokonaan hylkää tiedonarkeologista metodologiaa. Pikemminkin genealoginen vaihe tuo mukaan uusia tulkinnallisia elementtejä, tai kuten Foucault itse sanoo siirtää tarkastelun totuusakselilta valta-akselille. Kun arkeologiassa sosiaaliset tekijät jäävät lähinnä *ehdoiksi* objektien, ilmaisumuotojen, käsitteiden ja strategioiden esiin nousulle,

genealogiassa huomio kiinnitetään juuri näihin sosiaalisten ehtojen sarjoihin (Kusch 1993, 95).

Austinin tavoin Foucault'kin on kiinnostunut puheakteista. Häntä kiinnostavat kuitenkin ns. merkittävät puheaktit: ne diskursiiviset käytännöt, joilla asiantuntijat puhuvat nimenomaan asiantuntijoina (Dreyfus & Rabinow 1982, xx; 45-49), eli käyttävät asiantuntijavaltaa. Foucault'n tiedonarkeologisen analyysin peruskäsite on *lausuma*. Sarja lausumia muodostaa *diskursiivinen muodostelman*, joka on tiettyä säännönmukaisuutta ilmentävä (puhe)käytäntö (Foucault 1972, 31-39; ks. myös Kusch 1993, 58-74). Mielenkiintoisen Foucault'n konseptiosta tekee varsinkin tapa, jolla tietty koherentti puhunta kykenee käsittelemään kohdettaan: diskurssit ja diskursiiviset suhteet ovat käytäntöjä, joilla on kyky muovata käsittelemiään objekteja, ts. ne mahdollistavat tiettyjen diskursiivisten objektien synnyn toimijoiden tunnistettavaksi (Foucault 1972, 49). Kun jostain asiasta aletaan puhua tietyllä systemaattisella käsitearkkitehtuurilla, alkaa tämä puhunta vaikuttaa siihen, miten kyseinen asia määrittyy. Yhtäältä ilmiö konstituoituu sisäisesti koherenttina ilmiönä, toisaalta se rajautuu ulospäin suhteessa muihin puhetapoihin. Kysymyksessä on siis todellisuuden tuottaminen, systematisoiminen ja uusintaminen puhunnan avulla. Tässä olennaisia ovat vallan ja tiedon suhteet, joiden avulla erilaisia totuusjärjestelmiä (tai ideologioita) tuotetaan (ks. esim. Foucault 1980, 35). Foucault'n omien sanojen mukaan hänen tarkoituksensa onkin kirjoittaa "*totuuden tuottamisen poliittista historiaa*" (Foucault 1988, 112).

Myös tämän tutkimuksen perusviritys on lähtöisin foucault'laisesta konstruktionistisesta diskurssikäsitteestä, jossa diskurssi merkitsee käsitteistöä tietystä aiheesta puhumiseksi sitä samalla määrittäen ja rajaten. Tässä hengessä diskurssin määrittelee esimerkiksi Stuart Hall:

"Diskurssi on ryhmä lausumia, jotka tarjoavat kielen sitä varten, että voidaan puhua tietynlaisesta, jotakin aihetta koskevasta tiedosta - eli

representoida tätä tietoa. Kun lausumat jostakin asiasta esitetään jonkin tietyn diskurssin sisällä, tämä diskurssi mahdollistaa sen, että aihe voidaan esittää tietyllä tavalla. Samalla se myös rajoittaa muita tapoja, joilla aihe voitaisi esittää." (Hall 1992, 291.)

Esimerkiksi yrittäjyys voidaan nähdä sellaisena objektina, jota puheella jatkuvasti konstituoidaan ja uudelleen tuotetaan. 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa yrittäjyys, erityisesti pienyrittäjyys, oli ilmiönä eräänlainen varhaiskapitalismin muinaisjäännös vailla suurta kokonaistaloudellista merkitystä. Samoin yrittäjyys oli objektina hyvin ristiriitainen: sitä koskeva puhunta saattoi käsitellä yrittäjyyttä yhtä hyvin marxilaisen pääomalogiikan mukaan riiston (tai pienyrittäjyyttä itseriiston) lähtökohtana kuin yhteistä hyvää luovana taloudellisena aktiviteettina. Jäännöksellistä yrittäjyydestä teki se, että yleinen kehitysusko luotti suuryrityksiin, näissä toteutuvaan teknologiseen kehitykseen sekä korporaatioiden ja suunnitteluorganisaatioiden byrokraattiseen ja edelleen rationaaliseen päätöksentekoon.

Nytemmin on kuitenkin yksilön taloudelliselle asenteelle, yrittäjyydelle, annettu merkittävä asema yhteiskunnan kehityksessä. Ajan hengelle on ominaista puhua yrittäjyydestä korostetun ihannoivaan ja kriitikkömään sävyyn:

"Yrittäjyys on se supertuotannontekijä joka uutta luovalla tavalla yhdistelee muita tuotannontekijöitä. Yrittäjyys on luovaa, muutosherkkää, joustavaa, uutteraa sekä riskejä ja vastoinikäymisiä kaihtamattomana suhtautumista työn tekemiseen." (Koiranen & Pohjansaari 1994, 9.)

Tämän kaltainen puhunta ymmärtää yrittäjyyden paitsi tuotannontekijöitä yhdistelevänä innovointina myös vastoinikäymisiä kaihtamattomana työskentelynä. Samalla siitä tulee rakenteellisten kriisien ratkaisija ja talouden dynamiikan peruslähtökohta. Puheen systematisoitumista ja auktorisoitumista kuvaa esimerkiksi yliopistojen yhteyteen perustetut yrittäjyyden professuurit tai puhe yrittäjyyden tietoisopista.

Nämä alkavat vähitellen instituutioina säännellä yrittäjyyden muotoja ja sisältöjä - monopolisoida tietoa oikeasta yrittäjyydestä.

2. Orientaatio/ metodi

Tässä tutkimuksessa eri tasoisia yrittäjyyspuhuntoja lähestytään tekstuaalisesti: analysoiden yrittäjyyttä käsitteleviä tekstejä, niiden sisältöä ja sitä millainen yrittäjyyskäsite erilaisissa teksteissä konstituoidaan. Kuten edellä todettiin foucault'lainen diskurssikäsite tarjoaa perusorientaation kielipelien kykyyn tuottaa ja muuntaa merkityksiä. Sen sijaan konkreettista metodia ei Foucault'n tuotanto tarjoa. Monet diskurssianalyysin suuntaukset tosin hyödyntävät foucault'laista käsitteistöä lähestymisessään. Vaikka itse en käsillä olevassa tutkimuksessa ahtaassa mielessä diskurssianalyysiä teekään, omien koordinaattieni selventämiseksi hahmottelen seuraavassa karkeasti omiin lähtökohtiini vaikuttaneen esityksen, minkä jälkeen erittelen omaa orientaatiotani. Tarkasteluni on saanut vaikutteita ns. kriittisestä diskurssianalyysistä, josta esimerkkejä ovat Norman Fairclough'n (ks. 1992a ja b) "tekstiorientoitunut diskurssianalyysi" ja Ian Parkerin (1992) "diskurssidynamiikka", diskurssien jännitteiden analyysi.

Sekä Fairclough'n (1992a, 35) että Parkerin (emt., 6-7) mukaan diskursseja tai niiden osia on etsittävä nimenomaan teksteistä. Fairclough kritisoi Foucault'n työtä systemaattisen tekstianalyysin puutteesta ja esittää (1992b, 211; vrt. Kovala 1995, 95-96) neljä perustetta tekstianalyysin painottamiselle: *Teoreettinen perustelu* lähtee Giddensin rakenteen duaalisuuden ajatuksesta: yhteiskunnalliset rakenteet (makrotaso) ovat vuorovaikutussuhteessa sosiaaliin käytäntöihin (mikrotaso), siten että säännöt ja käytännöt ovat olemassa vain toistensa välityksellä (ks. Giddens 1989, 253-259; ks. myös Ilmonen 1990). Muodostaessaan erään sosiaalisen toiminnan merkittävän osan tekstit tarjoavat yhteiskunnan rakenteistumisen analyysille tärkeän perustan. *Metodologiselta kannalta* tekstit taas tarjoavat

merkittävää todistusaineistoa yhteiskunnallisista rakenteista, suhteista ja prosesseista. *Historiallisesti* ne heijastelevat herkästi käynnissä olevia yhteiskunnan muutosprosesseja ja osoittavat näin hyvin sosiaalista muutosta. Neljäs, ns. *poliittinen*, perustelu liittyy yhteiskuntatieteen kriittisiin päämääriin: tekstit ovat entistä enemmän sosiaalisen kontrollin ja hallinnan välineitä. Tähän liittyy kriittisen diskurssianalyysin emansipatorinen intressi, pyritään tekemään näkyviksi tavat, joilla kieltä käytetään hallinnan välineenä (ks. myös Kovala 1995, 94).

Fairclough'n (1992a, 62) mukaan diskursseja on analysoitava kolmiulotteisessa kehyksessä: tekstinä, diskursiivisena käytäntönä ja sosiaalisena käytäntönä. Tekstipinnan analyysissä on Fairclough'n mukaan kysymys kielianalyysistä; on kiinnitettävä huomiota samanaikaisesti sekä muotoon että sisältöön, jotka vaikuttavat toinen toisiinsa. Analyysin kohteina ovat sanasto, koheesio, kielioppi ja tekstirakenne (emt. 73-77). Diskursiivisen käytännön tarkastelussa huomio siirtyy tekstin tuotantoon, leviämiseen ja "kulutukseen". Tekstit tuotetaan tietyllä tavalla, tietyssä sosiaalisessa kontekstissa, samoin tulkinta vaihtelee eri sosiaalisissa konteksteissa. Tuotanto ja tulkinta voi tapahtua yksilötasolla tai kollektiivisesti (Fairclough asettaa esimerkkinä rinnakkain rakkauskirjeet ja hallinnolliset asiakirjat). Samoin tekstien leviäminen vaihtelee riippuen tekstin luonteesta ja asemasta. Tuottamiseen ja kuluttamiseen liittyy myös intertekstuaalisuus: tuotanto ja tulkinta nojautuvat aina muihin diskursseihin. On siis tarkasteltava sitä millaisiin diskurssityyppeihin tuottaja ja kuluttaja nojautuvat, ja kuinka lähtökohdiltaan heterogeenisestä tekstistä tulee sisäisesti koherentti ja ymmärrettävä (Fairclough 1992a, 78-86; vrt. Parker 1992, 10-14). Kolmanneksi diskursseja on analysoitava osana niitä sosiaalisia käytäntöjä, joihin ne liittyvät sekä osana niitä institutionaalisia olosuhteita joihin diskursiiviset tapahtumat sijoittuvat. Analyysin kohteeksi tulee ideologia ja valta (emt. 86-96; vrt. Parker 1992, 17-20).

Kaiken kaikkiaan, asiallisesti ottaen, kriittinen diskurssianalyysi on varsin lähellä sitä, mitä Foucault myöhäistuotannossaan teki muttei koskaan systematisoinut (vrt.

Fairclough 1992a, 55-61). Suurin ero, systemaattisen tekstiorientaation lisäksi, on subjektin asemassa. Kriittinen diskurssianalyysi lähtiessään Giddensin toimijarakenne -konseptiosta jättää varsin paljon tilaa subjektin toiminnalle. Agentilla on "mahdollisuus toimia toisin", hän kykenee vastustamaan diskursiivista vallankäyttöä ja on rekursiivisessa suhteessa diskursiiviseen käytäntöön. Voidakseen vastustaa jotain käytäntöä on hänen kuitenkin kyettävä asemoitumaan suhteessa tähän käytäntöön. Kysymys siitä, missä määrin agentti on tietoinen ja kykenevä rationalisoimaan toimintaansa jää kuitenkin avoimeksi (ks. Ilmonen 1993, 11-14). Tieto/valta aspekti jää tässäkin mielessä keskeiseksi.

Viime vuosina yleistyneen tulkinnan mukaan sosiologia ei niinkään ole tiede, jonka totuuden varmistaa metodi, vaan pikemminkin sosiologia on tutkijoiden keskustelua yhteiskunnan kanssa (ks. Heiskala 1994a, 9; Giddens 1993; Sulkunen 1989). Näin sosiologian tehtävä määrittyy varsin pragmaattisesti. Myöskään omia menetelmällisiä valintojani ei leimaa teoreettis-metodologinen puhdasoppisuus. Lähestymiseni ammentaa aineksia edellä hahmotetusta kriittisestä diskurssianalyysistä. Kuten edellä totesin, en ole etsinyt kyseisestä otteesta tiukkaa metodologiaa vaan orientaatiota, joustavaa teoreettista viihtekehystä: En ole suuntautunut muotoon, systemaattiseen lingvistiseen analyysiin siinä määrin kuin esimerkiksi Fairclough "pätevältä" analyysiltä edellyttää. Kysymyksessä ei näin ole lainkaan diskurssianalyysi siinä mielessä, että olisin kiinnostunut analysoimaan tekstejä dekonstruktiiivisesti, pilkkoen ja irrottaen ne systemaattisesti paloiksi, lauseiksi ja sanoiksi. En ole kiinnostunut niinkään *diskurssien analysoinnista* kuin eri konteksteissa tuotettujen *diskurssien välisten jännitteiden pohdinnasta*. Voin yhtyä Anssi Peräkylän näkemykseen, jonka mukaan diskurssien merkitys ja paikka yhteiskunnallisissa suhteissa nousee siitä, millaisissa suhteissa ne ovat toisiinsa yhteiskunnallisen elämän käytännöissä ja spesifeissä institutionaalisissa konteksteissa (Peräkylä 1990, 159). Ratkaisevia ovat diskurssien väliset suhteet, ei diskurssien

sisältö sinänsä. Tässä mielessä ovat kiinnostavia myös hallitsevien diskurssien ideologiset sitoumukset ja piilotetut oletukset, jotka selittävät menneisyyttä tietyllä tavalla oikeuttaakseen omat maailman hahmottamistapansa.

Olen myös kykyjeni mukaan yrittänyt uppoutua puhetapoihin niiden sisäisen logiikan selvittämiseksi (ks. Parker 1992, 14). Tutkimusotteeni lähestyykin konstruktivistisen diskurssikäsitteen ja kriittisen analyysin suunnasta ns. uutta retoriikan tutkimusta (ks. esim. Perelman 1982) ja myös hermeneutiikkaa, siinä mielessä kun se käsitetään *yhteydessä ymmärtämiseksi*, ei kuitenkaan siinä mielessä, että pyrkimys olisi löytää jokin syvempi, "perustavaa laatua oleva" tai "piilotettu" totuus (vrt. Foucault 1989, 372-373; Foucault 1976, xvi; vrt. myös Dreyfus 1984, 66; Dreyfus & Rabinow 1982, xviii-xx).

Kuten edellä useamman kerran todettiin puheen ja todellisuuden luonne ja sisältö ovat sidoksissa kontekstiinsa, aikaan ja paikkaan⁸. Kiinnostava onkin yhtäältä yrittäjyyden uudenlainen muotoutuminen (tai muotoileminen). Toisaalta kiinnostava on tämän puheen konteksti: yhteiskunnallinen ja tuotannollinen muutosprosessi, keskustelu siirtymisestä "jäykäksi" mielletystä yhteiskunnasta johonkin toiseen yhteiskuntamuotoon, jota on kuvattu esimerkiksi "*joustavana*", "*spontaanina*" tai "*yrittäjyyden*" yhteiskuntana. Ollaanko siis siirtymässä pois jäykästä, ulkokohtaisesta ja työläisyyden yhteiskunnasta? Ja millainen tämä joustavan spontaani yrittäjyyden yhteiskunta voisi tai millainen sen tulisi olla? Tutkimuksen tarkoitus on edellisiin yhteiskunnan muutosnäkemysiin nojautuen tarkastella maaseutukysymysten yhteydessä käytyä yrittäjyyspuhuntaa: verrata hallinnollis-poliittisessa prosessissa tuotettua yrittäjyyttä toimijoiden, maaseudulla työskentelevien yrittäjien, yrittäjyyskertomukseen. Näiden rinnalle tuodaan yhteiskuntateorian ideaalityypiset

⁸ Strukturaatioteoriassaan Anthony Giddens painottaa aika/paikka -suhteiden keskeistä merkitystä sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoutumisessa (Giddens 1984, 21, 302-305; 1986, xxiv) Strukturaatioteorian suhteesta jälkistrukturalismiin ja Foucault'hon ks. Ilmonen (1993).

yrittäjyysesitykset. Tätä kautta peilataan tuotantomuodon ja sen taustalla olevan rationalisaation kehitystä ja edelleen nykyisten kehittämissioiden ja poliitikkojen kuuluttaman "uuden yhteiskunnan" muotoutumista ja sen suhdetta maaseudulla toimivan pienyrittäjän puheeseen yrittäjyydestään.

3. Tutkimuskohde

Yrittäjäkenttä, kuten yrityskenntäkään, ei luonnollisesti ole mikään yhtenäinen ryhmä tai luokka. Heterogeenisuudesta johtuen on yrittäjiä usein luokiteltu erilaisiin yrittäjätypologioihin. Esimerkiksi Scase ja Goffee (1982, 23-24) jaottelevat yrittäjät A) *ammattimies-yksinyrittäjiin*, B) *tuotannossa työskenteleviin pientyönantajiin*, C) *omistaja-kontrolloijiin*, jotka eivät työskentele tuotannossa mutta ovat vastuussa yrityksen hallinnosta ja johtamisesta sekä D) *omistaja-johtajiin*, jotka johtavat yritystä hierarkkisesti, palkatun johtajiston välityksellä.

Tarkastelun kohdentuessa maaseutukontekstiin toimija on leimallisesti pienyrityksessä toimiva omistaja-yrittäjä, joka on pitkälle taloudellisesti sitoutunut yritykseen; hänen toiminnastaan saamansa korvaus riippuu hänen omistamansa yrityksen toiminnan tuloksellisuudesta. Edellä esitetyssä Scasen ja Goffeen typologiassa tarkastelun keskiössä ovat kategoriat A) *ammattimies-yksinyrittäjät* ja B) *tuotannossa työskentelevät pientyönantajat*.

Kyseiset yrittäjyysmuodot sijaitsevat tavallaan yrittäjyyden marginaalialueilla eivätkä siten välttämättä edusta yrittäjyyttä tyypillisimmillään. Samoin syrjäinen maaseutu tarkastelukontekstina rajaa tässä tutkimuksessa tarkasteltavaa yrittäjyyttä periferiaan, pois yrittäjyyden "kovasta ytimestä". Tässä tutkimuksessa tarkasteltava toimijapuhe ei näin välttämättä kuvaa koko ilmiökenttää.

Miksi siis tutkia maaseutua ja maaseudulle tyypillistä (mikro)yrittäjyyttä, joka on kokonaistalouden kannalta marginaalista? Kun yrittäjyyttä tarkastellaan vastausyrityksenä rakenneongelmaan, avaa maaseutu varsin selkeän esimerkkitaustan. Varsinkin syrjäinen maaseutu on tyypillinen rakennemuutosalue, jonka elinkeinojen kehittymistä hallinto pyrkii erilaisin toimin edistämään. Maaseudun kehittämisessä toivo usein asetetaan juuri yrittäjyyteen: yrittäjyys nähdään ratkaisuna yhteiskunnan alue- ja elinkeinorakenteen muutoksesta aiheutuneisiin ongelmiin, lähtökohtana innovatiivisuuteen ja rakenteelliseen kilpailukykyyn. Maaseutu avaa näin näkökulman hyvin moniaineksisesti joustavoituvan yhteiskuntamme eräaseen merkityskenttään.

Kun vastausta etsitään yrittäjyydestä, on kysymys yleensä yksilön yrittäjyydestä. Tämä voidaan nähdä osana Ulrich Beckin (1993) kuvaamaa työmarkkinoiden vaatimuksista nousevaa yksilöllistymis- tai yksilöllistämisprosessia, ts. institutionaalista yksilöllistämistä. Tässä tutkimuksessa peilataan maaseutua esimerkkinä hallinnon "yrittäjyyspuheen" suhteutumisesta toimija-yksilön "yrittäjäpuheeseen". Tätä kautta pyritään ainakin tekstuaalisella tasolla pääsemään kiinni siihen, miltä yksilöllistäminen maistuu ja tuntuu (vrt. Eräsaari 1988, 190-191).

Aiheeksi olen siis valinnut yrittäjyyden ja sitä koskevan puhunnan. Erityistapauksena tarkastellaan syrjäisen maaseudun pienyrittäjyyttä koskevaa hallinnollis-poliittista ja toimijoiden puhuntaa, joiden jännitteitä tarkastelen. En ole siis valinnut kohteeksi esimerkiksi yliopistokaupunkien innocentereissä toteutuvaa yrittäjyyttä ja sitä käsitteleviä puhetapoja. Tämä luonnollisesti vaikuttaa tarkastelun ja tulosten luonteeseen. Siihen yhteiskuntatieteen diskursiiviseen muodostelmaan, jonka varassa tutkimus joko kantaa tai kaatuu, viitataan tekstissä.

4. Tekstin tulkinnasta keskitason teoriaan

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen loputon ja usein hedelmätön keskustelu kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen eroista, heikkouksista ja vahvuuksista päätyy yleensä tutkimusotteiden erojen dikotomiseen luettelointiin: makrotaso vs. mikrotaso, laajuus vs. syvyys, yleistettävyyys vs. yksityiskohtaisuus, isot kalat vs. pikkukalat ja niin edelleen. Tämän keskustelun jatkaminen tai läpikäyminen tässä yhteydessä lienee turhaa. Tutkimusongelman luoteen ja siitä juontuvan tarkoituksenmukaisuuden tulisi ratkaista menetelmä (ks. esim. Glaser & Strauss 1967, 15-18). Tutkijan on reflektoitava tutkimuskohdettaan ja valittava tutkimusmenetelmä sen mukaisesti. Oma tutkimuskohteeni on yrittäjyyden merkitysten uudenlainen muotoutuminen, johon kiinni pääseminen on luontevinta laadullisen tekstintulkinnan avulla.

Tutkimusaineistoni käsittää yrittäjyyspuheen kaksi tasoa: maaseutua koskeva hallinnollis-poliittinen puhunta, maaseudulla toimivien yrittäjien puhunta. Lisäksi näiden rinnalle tuodaan yhteiskuntateorian ideaalityyppinen yrittäjyyspuhunta. Aineistoani lähestyn tekstinä, kohteesta käytettynä kielenä. Varsinainen yrittäjyyspuheen tarkastelu kohdistetaan maaseudun yrittäjyysproblematiikkaan esimerkkita-pauksena, puheikäytäntöjä tarkastellaan tapausten pohjalta⁹. Tutkimus käsittää täten kolme yhdeksi pinnaksi yhdistyvää yrittäjyyspuhunnan tasoa: 1) maaseudun kehittämisviranomaisten puhunta yrittäjyydestä maaseudun kehittämisen resurssi-na, joka samalla johdattaa 2) toimijanäkökulmaan ja edelleen 3) teoreettiseen ideaalityyppiin.

⁹ Luotettavuustarkastelut on tehty triangulaation ideaa mukaillen (ks. Patton 1990, 464-472). Triangulaation ideanahan on kontrolloida tutkimusaineiston vinoutumia suhteuttamalla löydöksiä muihin lähteisiin ja näkökulmiin, kyseessä on siis eräänlainen kolmionmittaus. Tässä tutkimuksessa Maaseutuprojektin tekstiä on verrattu alueellisten kehittämisvirastojen teksteihin. Vastaavasti haastattelujen luotettavuutta on tarkasteltu suhteuttamalla tuloksia muihin suomalaisiin yrittäjyyttä käsitelleisiin tutkimuksiin. Triangulaatioaineistoon viitataan tekstissä.

Maaseutua koskevan hallinnollis-poliittisen yrittäjyyspuheen osalta aineiston valikoitumisessa lähtökohtana oli ottaa yrittäjyyspuhuntaa kuvaamaan mahdollisimman monta lausuntokierrosta läpikäynyt kattava teksti, joka näin on myös monien intressipiirien hyväksymä ja tietyllä tavalla edustava näkemys viranomaispuheesta. Tältä osin tutkimusaineiston muodostaa Maaseutuprojektin yli kolme vuotta kestäneessä työskentelyprosessissa tuottama *Maaseudun kehittämisohjelma: Suomen maaseutupolitiikan tavoitteet, strategiat ja keinot 1990-luvulle* (MKP 1991a; 396 sivua) sekä siitä muokattu tiivistelmä *Maaseutupolitiikan linjat 1990-luvulle* (MKP 1991b).

Kyseisessä maaseutupoliittisessa ohjelmassa määritetään suomalaisen maaseudun nykytila ja muutoksen kuva sekä esitetään 1990-luvun maaseutupolitiikan tavoitteet, strategiat ja keinot. Ohjelman valmistelleen maaseutuprojektin työskentelyn koordinoivat sisä- ja maa- ja metsätalousministeriö. Edellä mainittujen ministeriöiden lisäksi työhön osallistui lähes viisikymmentä maaseutukysymyksiä käsittelevää organisaatiota. (MKP 1991b, 7-8; emt., liite 1.) Myös Ahon hallitus eduskunnalle vuonna 1993 antamassaan maaseutupoliittisessa selonteossa sitoutui maaseudun kehittämisohjelman keskeisiin näkemyksiin (ks. Valtioneuvosto 1993). Hyvällä syyllä voinee siis sanoa Maaseudun kehittämisprojektin tuottaman Maaseudun kehittämisohjelman edustavan suomalaisessa maaseutupuheessa eräänlaista "hegemonista diskurssia". (Sidosryhmien yhdenmielisyydestä ks. SM 1992.)

Toimijan puhetta edustaa kuuden pohjoissuomalaisen yrittäjän haastattelumateriaali. Haastatelluista viisi oli miehiä ja yksi nainen, heidän ikänsä vaihteli noin 30 ja 45 ikävuoden välillä. Haastattelut tehtiin joko haastateltavien kotona (kaksi tapaus) tai työpaikoilla (neljä tapaus). Tosin kotia ja työpaikkaa oli joskus vaikea erottaa: työpaikka sijaitsi yleensä ainakin osittain kodin läheisyydessä, esimerkiksi kahdella työpaikalla haastateltavien lapset kävivät välillä vanhempiaan katsomassa.

Kestoltaan haastattelut vaihtelivat reilusta tunnista kolmeen tuntiin, ja ne nauhoitettiin. Haastattelunauhaa kertyi noin kahdeksan ja puoli tuntia. Haastattelut purettiin nauhalta kokonaisuudessaan: myös tauot, painotukset ja korostukset kirjattiin mukaan. Tarkastelun kohteena on näistä haastatteluista muodostettu noin kaksitaasivuinen litteroitu teksti.

Haastatteluista ensimmäistä (maaseutuelinkeinojen kehittäjä-yrittäjän haastattelua) käytin kehyskertomuksena, joka antoi pohjatietoa paikallisesta yrityskentästä ja sen toimintaolosuhteista. Samalla kyseinen haastateltava toimi avaintiedottajana, jonka informaatio vaikutti loppujen tapausten valikoitumisprosessiin. Kaikki tapaukset analysoitiin, mutta varsinaisen tapaustutkimuksen aineistoksi valikoitui mukaan viiden tuotannollisessa toiminnassa mukana olevan yrittäjän haastattelut.¹⁰

Viranomais- ja toimijanäkökulmien lisäksi yrittäjyyspuheen kolmantena tasona käytän Max Weberin yrittäjysteoriaa, erityisesti kapitalismin henkeä koskevia tekstejä (Weber 1980; Weber 1989, 43-57; Weber 1991, 302-322), sekä Joseph A. Schumpeterin varhaisvaiheen yrittäjyyskonseptiä (Schumpeter 1961). Nämä tarjoavat ideaalityyppisen esityksen käsillä olevasta ilmiöstä. Oleellista näissä ideaalityyppisissä puheikäytännöissä ei ole se, onko niillä vastaavuutta todellisuudessa, vaan se millaisena ne esittävät yrittäjyyden puhtaana tyyppinä, ja se kuinka muut puheikäytännöt suhteutuvat tähän ideaalityyppiin.

Kaikki edellä esitetyt kolme puheikäytäntöä lähestyvät objektiaan hyvin eri suunnista ja eri konteksteissa. Ne myös konstituivat yhteisen objektinsa hyvin erityyppisesti: Hallinto prosessoi todellisuutta suhteessa näkemykseensä yhteiskunnan makrotason kehityksestä, diskurssi reflektoi asiantuntijoiden näkemystä ajan vaatimuksista ja luo yrittäjyydelle uutta asemaa. Hallinnon näkemys on tuotettu laajojen asiantuntijatahojen yhteistyönä, ja sillä on strategisena linjanvetona resursseja suuntaavaa vaikuttavuutta. Sillä on valtaa paitsi negatiivisessa mielessä

¹⁰Haastatteluaineiston otosta ja luonnetta on selostettu tarkemmin luvussa III.2.

(strategian ulkopuolisten näkemysten sulkeminen rahoituksen ulkopuolelle) myös tuottavassa mielessä, se kykenee tuottamaan sitoutumista tiettyihin ajatusmalleihin (vrt. Foucault 1980, 219).

Toimijoiden asiantuntijuus taas on luonteeltaan varsin toisenlaista: he kertovat omista yrittäjyyskäytännöistään nimettömästi, yksityishenkilöinä tutkijalle, joka nauhoittaa heidän puheensa. Näin syntyy "toimijadiskurssi", jossa toimijat reflektoivat käytäntöjään, mutta myös rationalisoivat ja jälkikäteisselittävät toimintaansa. Toisaalta he uusintavat ja rajaavat mutta myös uudelleen tuottavat historiallisesti muodostunutta myyttistä pienyrittäjyysdiskurssia.

Teoreettiset ideaalityypit taas rakentavat kohteesta puhtaan tyyppin metodologisiin tarkoituksiin vaatimattakaan totuudellisuuden asemaa. Kaikki kolme puhekäytäntöä lähestyvät siis samaa referenttiä eri tarkoituksin, eri suunnista ja tarjoavat näin tarkastelulle mielenkiintoisen asetelman, tätä kautta voidaan päästä käsiksi johdannossa esitettyihin muodon ja sisällön välisiin jännitteisiin.

Kvalitatiivisella tutkimusotteella näistä puhekäytännöistä, diskurssien sisältöjen ja tasojen yhteneväisyyksien ja ristiriitaisuuksien kautta, yritetään löytää aineksia positiiviseen panokseen. Tarkoitus on kehittää substantiivista teoriaa yhteiskunnan muutosprosessien ja yrittäjyyspuheiden yhteen kytkeytymisestä; aineistokeskeisellä otteella yritän löytää yleisempiä yhteiskunnallisia kytkentöjä puhunnan eri tasojen suhteutumisesta. Lähestymistapa nojaa löyhästi Glaserin ja Straussin (1967) muotoilemaan *grounded theory* -metodologiaan, jossa koko kvalitatiivisen tutkimusprosessin tarkoitus on löytää näkökulmia teorianmuodostukseen. Oteessa ei hypoteettis-deduktiivisesti pyritä todentamaan alustavia tutkimushypoteeseja, vaan painotetaan teoriaa ja aineistoa, jolle teoria *perustetaan*. Lähestymistapa ei sitoudu mihinkään tietyn tyyppiseen aineistoon, tutkimustapaan tai teorialähtökohtaan, vaan tutkimus etenee prosessinomaisesti siten, että aineistosta käsin suuntaudutaan teorian muodostamiseen. (Ks. Glaser & Strauss 1967, 2-6; Strauss

1989, 5.)

5. Tutkimusprosessin kulku ja konteksti

Britannian ja Yhdysvaltojen konservatiivisten puolueiden ohjelmissa jo 1970-luvun lopulla yrittäjyys sai keskeisen sijan, siellä 1980-luku julistettiin yrittäjyyden aikakaudeksi (ks. Scase & Goffee 1980, 12; Nodushani 1991, 19-22). Samalla yksilöiden asenne-eroissa, lähinnä yrittäjyyden puutteessa, alettiin nähdä syitä myös alueellisiin kehityseroihin. 1980-luvulla tämä puhe saavutti Suomenkin (esim. Peltonen 1986; Harisalo 1988; Lahti 1989), ja lopulta se alkoi saavuttaa merkittävää asemaa taloudellisten kehitysmahdollisuuksien lähteenä. Nyt elämme Suomessaakin yrittäjyyden vuosikymmentä, mikäli kauppa- ja teollisuusministeriön ja työministeriön puheisiin on uskomista.

Oman kiinnostukseni yrittäjyyttä ja sitä konstituoivia puhetapoja kohtaan voi sanoa virinnee vuonna 1992 työskennellessäni puoli vuotta tutkijana eräässä alueellisessa kehittämisvirastossa. Virastossa valmisteltiin maakunnallista kehittämisohjelmaa, jossa oli vahva yrittäjyyspainotus. Yrittäjyyspuhunnan nopea kyky saavuttaa hegemoninen asema aluekehityskeskusteluissa oli silmiinpistävä. Tätä kautta ryhdyin miettimään puheen perustaa ja aloin tutustua aiheita käsittelevään kirjallisuuteen.

Tutkimuksen taustalla ei voikaan sanoa olevan yhtä todennettavaa hypoteesia vaan tutkimusote ja kysymyksenasettelu ovat muovautuneet tutkimusprosessiin kuluessa. Tutkimusprosessin etenemistä voi ehkä kuvata epistemologiseksi kuperkeikaksi: Aluksi kuvittelin pääseväni kiinni johonkin reaaliseen ilmiöön, pian käsitteiden suhteellisuus ja kilpailevat tulkinnat kuitenkin kävivät selviksi. Näin huomasin tarpovani relativismin suossa tutkien yrittäjyyttä puhunnalla tuotettuna ja muokattuna käytäntönä, jolloin omakin työni on "vain" yhden todellisuuskentän

konstruktio. Naiivin realismin hylkääminen ei kuitenkaan merkitse luisumista "naiviin relativismiin" tai näkökulmarelativismiin. Pikemminkin diskursiivisiin käytäntöihin liittyvät valta- ja ideologiakytkennät tekevät kriittisestä analyysistä tarpeellisen paljastamaan eri tapoja käyttää kieltä vallankäytön välineenä.

Tutkimuksen alkuajalta juontaa juurensa myös tutkimuksen kohdistuminen maaseutuyrittäjyyteen. Nimenomaan maaseudulla oli selkeästi näkyvissä ajatus yrittäjyydestä rakenteellisen ongelman ratkaisevana voimavarana. Teeman puolesta tarkastelu voisi kuitenkin maaseutuyrittäjyyden sijasta kohdistua yhtä hyvin esimerkiksi sosiaalisectoriin ja sinne tuotuihin yrittäjyyspainotuksiin ("Hoi-vayrittäjäksi sosiaalisectorille" jne.). Kyseinen kytkentä oli selkeä jo tutkimusprosessin alkuvaiheessa ja on edelleen selkiytynyt prosessin kestäessä.

Suomalaista talous- ja työnsosiologista tutkimusta leimaava piirre on 1980-luvun lopulta asti ollut tuotantotavan ja siihen liittyvien sosiaalisten suhteiden muutosten problematisointi. Joustavaan tuotantomalliin suhtauduttiin osaltaan uuden ajan alkuna, mahdollisuutena työn sisältöjen radikaaliin muutokseen. Toisaalta joustavoittaminen nähtiin uusfordistisena vaihteyön sovelluksena, väliaikaistöiden turvattuina ja uusien ristiriitojen aiheuttajana. Keskustelussa siirryttiin tehtaasta studioon ja taas tehtaaseen, kuten Kimmo Kevätsalo (1989) asian osuvasti kiteytti. Nytemmin joustavoittaminen on yleisessä retoriikassa muodostunut välttämättömyydeksi, joillekin ikävänä pakkona, toisille upeana mahdollisuutena. Sanan miellyttävä, positiivinen perusvire on mahdollistanut joustavuusidealin tunkeutumisen mitä moninaisimmille niin julkisen, yksityisen kuin intiiminkin elämän alueille: kukapa nyt jäykkä haluaisi olla?

Tässä tutkimuksessa oletetaan joustavoittamistematikan asettavan myös 1990-luvun suomalaiselle yrittäjyyspuhunnalle selkeät raamit tai kehykset, joiden resursseihin ja rajoitteisiin puheessa nojataan. Tutkimus etenee siten, että seuraavassa luvussa (III luku) hahmotetaan jäykkyys/joustavuus-keskustelun pääpiirteet

- yrittäjyyden uudelleen muotoutumisen konteksti. Tämän jälkeen (IV luku) siirrytään puhunnan tulkintaan, jonka rinnalle tuodaan yhteiskuntateorian ideaalityyppi (V luku), ja lopuksi (VI luku) näkemykset yhdistetään positiivista panosta tavoitellen.

III Luku

SÄÄNTELYN MAAILMASTA JOUSTAVOITTAMISEN MAAILMAAN

1. Modernin muuttuvat rationaliteetit

Jukka Rannan mukaan jokaisena aikakautena on olemassa vallitseva toimintaperiaate, joka sanelee johtavan käytännön, ja jonka mukaan valtaosa tuotantoa toimii. Näin muodostuu vallitseva toiminnan rationaliteetti (Ranta 1994, 30). Edellä johdannossa esitin, että yrittäjyyden voimakas esiin nousu on ymmärrettävä osana juuri tällaista aikakausien välistä siirtymää: varsin yleisen näkemyksen mukaan ollaan siirtymässä uuteen vallitsevaan rationaaliseen toimintaideaaliin, joustavaan tuotantoon. Tällaiset tuotannon organisoinnin ja organisaatiokulttuurin ideaalien muutokset eivät ole kuitenkaan mitään luonnonlakeja, vaan kysymys on pitkälti uusista yhteiskunnallisista tulkinnoista, ja niihin liittyvistä kielipelien ja puhekäytäntöjen muutoksista ja näin ollen vain yksi tapa hahmottaa todellisuutta (ks. myös Fairclough 1992a, 7). Erialaisten ideaalimallien kyky legitimoida oma uskottavuutensa vaihtelee sosiaalisten olosuhteiden muuttuessa, eri aikakausina ja myös spatiaalisesti.

Kysymys siitä onko olemassa jokin yleinen länsimaisen rationaalisuuden muoto on ollut kiistelyn aiheena siitä lähtien, kun Max Weber vuosisatamme alussa julkaisi kapitalismitutkimuksensa. Kuten Weber (1989, 53) totesi, on paljolti kysymys siitä, mitä alueita rationalisoidaan ja mihin suuntaan. Tunnetusti Weber, 1900-luvun alussa, näki pääomalaskennan johtavan kapitalismin rationaalisen kehityksen totaalisen byrokratisoitumisen suuntaan. Vaikka kehitys on osoittautunut ennustettua moniulotteisemmaksi, on formaalisti rationaalinen toiminnan ideaalityyppinä säilynyt marginalistisesta talousteoriasta kehittynyt moderni pääomalaskenta.

Marginalismi mahdollisti taloudellisten päätösten palauttamisen matemaattisen logiikan kehukseen: oletuksen mukaan toimijat optimoivat (yleensä rahamääräisesti mitattavaa) subjektiivista hyötyään maksimointikalkyyllillä. Yksinkertaistaen taloustiede tarkastelee rationaalista yksilöä, joka annetulla budjettirajoitteella tavoittelee mahdollisimman suurta taloudellista hyötyään. Kuten Wittgenstein (ks. 1981, § 81) havaitsi, on logiikalla tietty harhauttava ominaispiirre muotoutua normatiiviseksi. Näin myös taloustiede alkoi kuvitella taloudellisen rationaalisuuden yleiseksi inhimilliseksi toimintaihanteeksi; *homo oeconomicus* alkoi muotoutua modernin ihmisen ihanteeksi. Tämä taloustieteen positiiviseksi asioiden tilaksi tunnustama rationaliteetti määrittää edelleen tiettyyn rajaan asti taloudellisia valintoja kertoessaan kuinka modernin agentin on viisasta toimia menestyäkseen mahdollisimman hyvin yhteiskunnallisessa kilpailussa. Pääomien kansainvälistyminen on antanut kyseiselle toimintamallille lisää vaikuttavuutta, kun institutionaaliset sijoittajat liikuttavat pääomia vapaasti yli rajojen maksimoiden "rationaalisesti" tuotto-odotuksia. Samalla he vaikuttavat myös yksittäisten ihmisten arkisiin elämäkäytäntöihin esimerkiksi korkotason heilahtelun kautta.

Kuten todettu, voi talousteorian abstraktio jäsentää todellista toimintaa vain rajoitetusti, varsinkin kun taloustiede rationalisoi jo "odotuksiakin". Talousteorian toteutumisen vaatimat institutionaaliset ehdot jättävät runsaasti tilaa esimerkiksi kulttuurisille tekijöille. Erilaisissa institutionaalisissa oloissa, eri kulttuureissa, "odotuksia" voidaan rationalisoida hyvinkin eri tyypillisesti. Näin esimerkiksi Scott Lash ja John Urry (1994) kykenevät osoittamaan joustavan kasaantumismallin rationaliteettien *ideaalityypeissä* maakohtaisia eroja riippuen kulttuurisista eroista¹¹. Kunkin maan institutionaaliset ja kulttuuriset tekijät tuottavat erilaisia kilpailuetuja tuotantokoneiston hyödynnettäväksi: japanilaisen *kollektiivisen refleksiivisyyden*, saksalaisen *käytännön refleksiivisyyden* ja angloamerikkalaisen *diskursii-*

¹¹Myös Kortteinen (1992a, 312-316) selittää japanilaisen organisaatiomallin soveltumattomuutta suomalaiseen työelämään palkansaajakulttuureihin liittyvillä eroilla.

visen refleksiivisyyden "rationaalin" toiminnan taustalla on kullakin erilainen ideaalimalli. Vastaavasti maiden sisällä voi esimerkiksi alueellisesti tai aloittain olla olemassa tuotannollisia alakulttuureja, joiden rationaliteetit poikkeavat valtavirrasta. Lopulta päätös siitä, mikä on taloudellisesti järkevää, tehdään kulttuurisidonnaisesti, vailla "täydellistä tietämystä". Nyt ideaalityyppisen rationaliteetin sisälle jää monenlaista retoristakin liikkumavaraa.

Tietyillä toiminnan tyypeillä on kuitenkin kykyä ylittää rajoja ja legitimoida itsensä universaaleina rationaliteetteina. Näissä uusissa viekoittelevissa malleissa entisistä vahvuuksista voi tulla nykyisiä heikkouksia. Tässä tilanteessa, kuten Ranta (1994, 36) toteaa, tarvitaan ehkä institutionaalisten tekijöiden ja perinteisten arvojen muutoksia. Erilaiset toimintaideaalit ja muodot vaativat ehkä myös uuden ja erilaisen "kapitalismin hengen" täydellistyäkseen rationaalisen tehokkaiksi ja päinvastoin. Nyt meitä ollaan siirtämässä joustavaan malliin, joten kenties hengenkin olisi muututtava.

2. Jäykät mallit ja talouden kriisit

Kun puhutaan tuotannosta joustavana, on implikaatio jäykkä tuotanto. Tällaisen "jäykän" tuotannon synonyymeiksi ovat yleistyneet työnorganisointia koskevissa kirjoituksissa *taylorismi* ja *fordismi* sekä laajempaan yhteiskunnallisena käsitteenä *fordistinen tuotantotapa*. Taylorismi perustuu F. W. Taylorin (1856-1915) vuosisatamme alussa kehittämään niin sanottuun tieteellisen liikkeenjohdon oppiin. Taylorin opin perustaksi tuli työntekijöiden työsuoritusten erittely, jotta "tieteellisesti" voitaisiin määrittää kullekin tehtävälle yksi tehokas suorittamistapa. Ideana oli viedä työnjako tuotantoprosessin sisällä mahdollisimman pitkälle tuotannon

erikoistumis- ja mittakaavaetujen maksimoimiseksi. Näin oli tarkoitus saavuttaa mahdollisimman suuri tuotannollinen tehokkuus¹².

Taylorin ajatus oli taloudellistaa elävän työvoiman käyttö. Samalla välitön työpörosessi irrotettiin suunnittelutyöstä. Mallin pohjana oli eräänlainen työprosessiin tuotu, työnjaon ja kansainvälisen kaupan teoretisoinnista tuttu *suhteellisen edun* -periaate. Työntekijä tekee työprosessissa sen, mikä hänen luontaisille kyvyilleen on tuotantoprosessin kannalta suhteellisesti edullisinta, eli erilaiset mekaaniset suoritukset. Vastaavasti työnjohto tekee heille suhteellisesti sopivimmat työt, suunnittelun ja valvonnan (ks. Taylor 1972, 36-37). Näin lattiatason työntekijä suorittaa tarkoin hänelle määrättyjä tehtäviä ennalta mietittyjen liikeratojen mukaisesti.

Henry Ford jatkoi omissa tehtaissaan edelleen työnjaon tuomien taloudellisten etujen kehittelyä. Historiaan hän on jäänyt varsinkin kokoonpanossa käyttöönmastaan liukuhihnajärjestelmästä. Kantavina periaatteina Ford piti työtoimitusten pitemmälle menevää jakoa ja työn liikkeessä pitämistä (Kasvio 1982, 56). Molempien, sekä Taylorin että Fordin, julkilausuttu ajatus oli, että työn uudesta organisoinnista hyötyvät molemmat sopijaosapuolet. Työnantajan lisäksi myös työntekijät hyötyvät, kun kasvava tuottavuus mahdollistaa suuremmat palkat ja työpaikkojen säilymisen lisääntyvän kilpailun olosuhteissa¹³.

¹² Analogia weberiläiseen byrokratiamalliin on ilmeinen.

¹³ Korteinen esittää Bravermaniin ja Tayloriin itseensä viitaten, että mikäli Taylor olisi ollut oma alaisensa hän olisi vastustanut tiukasti omia pyrkimyksiään (Korteinen 1992a, 17). Tällä Korteinen viittaa siihen, että Taylor olisi ajatellut mallinsa olevan ristiriidassa palkansaajien etujen kanssa. Varmaankaan Taylor ei olisi mallistaan juuri pitänyt, jos olisi lattiatason työntekijäksi omaan organisaatioonsa joutunut. Tämä tuskin kuitenkaan merkitsee sitä, että hän olisi kokenut siinä olevan mitään "objektiivista" ristiriitaa työntekijöiden etujen kanssa. Tässä hän oli varsin selväsanaisten: "*What other reforms (...) could do as much toward promoting prosperity, toward diminution of poverty, and the alleviation of suffering?*" (Taylor 1972, 14.) Insinöörin paternalistisuudella hän luultavasti kuvitteli tietävänsä mikä työntekijöille on pitkän päälle edullista. Itsensä hän vastaavasti mitä ilmeisimmin mielsi luontaisiin suhteellisiin etuihinsa perustuen synnynnäiseksi johtajaksi (sic).

Periaatteena tayloristis-fordistisissa opeissa oli saada palkkakiihokkeilla, ts. suorituspalkalla, työntekijöistä maksimaalinen työpanos. Tähän tarvitaan moderni, velvollisuudentuntoinen ja ansiotasoaan kalkyloiva työntekijä. Kuten jo Adam Smith (1981, 14-15) osoitti, on rutiiniksi muodostunut työ teoriassa, formaalin rationaalisuuden kannalta ajateltuna, tehokkuudeltaan ylivoimaista ja molemminpuolisesti kannattavaa, mutta käytännössä inhimillisillä sisällöllisillä tekijöillä on vaikutuksensa toteutuvaan rationaliteettiin: pitkälle viety mekaaninen vaihetyö alkoi tuottaa häiriöitä tuotanto- ja työprosessiin. Äärimmillen viety fordistinen malli hylättiin, ja mallin sisällä alettiin monipuolistaa työtehtäviä (ks. Julkunen 1987, 37-50).

Fordistisen tuotantotavan peruslähtökohta on tuottaa standardisoituja tuotteita pitkinä sarjoina. Tällöin työnjaon tuomat edut pystytään käyttämään laajasti hyväksi. Tuotantomallissa tuotteet ovat ns. massatuotteita eli laajoille kuluttajajoukoille tarkoitettuja hyödykkeitä, mikä mahdollistaa pitkät sarjat ja skaalaetujen hyväksikäytön. Näin tuotteista kyetään tekemään edullisia. Kuitenkin fordistinen massatuotanto vaatii tuotteilleen myös markkinat. Vaaditaan jatkuvasti laajenevaa kysyntää - kuluttajia, jotka ovat halukkaita kuluttamaan enemmän ja enemmän massahyödykkeitä; ostamaan yhä lisää autoja, kodinkoneita, supermarketpalveluja ym. Syntyäkseen massatuotanto tarvitsi siis myös massakulutuksen syntyminen - syntyivät laajat homogeeniset hyödykemarkkinat.

Nykyisessä keskustelussa taylorismi ja fordismi yhdistyvät laajempaan, modernia kapitalistista tuotantomuotoa leimaavaan fordistisen tuotantotavan käsitteeseen. Fordistisella tuotantomallilla¹⁴ viitataan talouden byrokraattiseen organisoimisiin

¹⁴ Fordistisen tuotantoaallon käsite nojaa Kondratjevin 1920-luvun tutkimuksiin (ks. Kondratieff 1935), joissa hän pyrki suurinvestoinneilla ja niihin sitoutuvilla pääomilla selittämään talouden noin viisikymmentä vuotta kestäviä syklejä. Kondratjevin lähtökohtien pohjalta kehitettiin ns. pitkien aaltojen teoria, jonka mukaan talouden kehitys (tai yhteiskunnan kasaantumisperusta) perustuu noin viisikymmentä vuotta kestäviin investointisykleihin. Tällaisia jaksoja on hahmotettu tähän mennessä neljä, joista viimeisin on ns. fordistisen massatuotannon aalto. Tästä fordistisen massatuotannon aallosta ollaan kyseisen ajattelun mukaan siirtymässä uuteen vaiheeseen, josta on

tapaan: 1930-luvun lama, sotatalous ja jälleenrakennuskausi lisäsivät valtioiden roolia taloudessa; sotien jälkeen tayloristiset työnjohtomenetelmät, keskushallinnon sääntely ja korporatiivinen työmarkkinamalli vakiintuivat laajaksi yhteiskunnalliseksi talouden sääntelyn malliksi. Samalla syntyi myös ajatus siitä, että kokonaiskysyntää tai ostovoimaa sääntelemällä voidaan vaikuttaa kokonaistuotannon tasoon: keynesiläinen kysynnän sääntelymekanismi haastoi klassisen taloudellisen liberalismiin¹⁵. Suotuisan taloudellisen kehityksen vallitessa maailmantalous kasvoi varsin vakaasti. Samalla kasvoi usko valtion rooliin talouden tärkeänä sääntelijänä - julkisen sektorin rooli teollisuusmaiden kansantalouksissa alkoi kasvaa.

3. Kriisit ja ratkaisut - joustavat mallit

Fordistinen tuotanto mahdollisti pitkän, massakulutukseen perustuvan taloudellisen kasvun ajanjakson. Kasvun jaksolla kehittyi myös usko valtion kykyyn kokonaiskysyntää sääntelemällä tasoittaa taloudellisia ja yhteiskunnallisia häiriöitä. Valtio otti entistä enemmän tehtäviä itselleen: keynesiläisyydestä, julkisen verotus- ja kulutuspolitiikan yhdistelmästä (ts. valtion aktiivisesta finanssipolitiikasta; nykyinen ns. uuskeynesiläisyys korostaa lähinnä korkotason vaikutusta kokonaiskysyntään) tuli länsimaissa legitiimi *makrotaloudellinen* rationaliteetti. Samoihin aikoihin syntyi myös hyvinvointivaltio-käsite.

Kun maailmantalouden kriisit 1970-luvulta lähtien alkoivat häiritä jo pysyväksi luultua vakaata kasvua, alettiin tuotantomallista etsiä syitä kriiseihin. Tulkinta kriisin

näkökulman mukaan käytetty eri nimityksiä: esim. post- tai neo-fordismi, tietoteollinen paradigma tai uusi joustava tuotantotapa. (Pitkien aaltojen teorioista ks. esim. Korpi-
nen 1981.)

¹⁵ J.M. Keynes oli 1930-luvulla ensimmäinen, joka systematisoi kysynnän merkityksen talouskehitykselle "yleiseksi teoriaksi". Tuohon asti Sayn lakia - ajatusta siitä että tarjonta luo aina oman kysyntänsä - pidettiin lähes universaalina aksiomana.

syistä on vaihdellut tulkitsijoiden teoreettisten lähtökohtien mukaan. Pitkien aaltojen teoriaan nojautuva tulkinta kriisistä on talouden makrotason dynamiikkaan liittyvän pitkän aallon - ts. fordismin - taittuminen ja siirtyminen uuteen vaiheeseen tuotannon organisoitumisessa. Niin sanotun sääntelykoulukunnan (Aglietta 1987, ks. myös Lipietz 1986) käsittein "fordistisen pääoman kasaantumismallin" perusta oli työn mekanisoinnin ja massakulutuksen laajeneminen ja syveneminen. Keskeistä mallissa oli keskushallinnon sääntely ja työmarkkinoiden ristiriitojen institutionalisoiminen keskitetyin tulopoliittisin ratkaisuin. Fordismin kriisiin johti sääntelykoulukunnan mukaan mekanisoinnin laajenemisen tuoman tehokkuusedun hiipuminen ja massakulutuksen markkinoiden kyllästyminen.

Mikrotason tarjontaan huomionsa kiinnittävät, uusklassiset, näkemykset taas korostavat tuotannon tehottomuutta ja jäykkyyksiä kriisin syinä. Tällaisella kritiikillä on ollut kaksi, kyseisen ajattelun mukaan toisiinsa liittyvää, kohdetta: yhtäällä keskushallinnon ja korporaatioiden suuri sääntelevä rooli taloudessa, toisaalla yritysten standardisoitu massatuotantomalli. Keskushallinnon kasvun on nähty jäykistävän ja byrokraatisoivan talouden dynamiikkaa liiallisen sääntelyn ja holhouksen heikentäessä yksityisten kansalaisten taloudellista aktiiviteettia. Toisaalta ongelmia on nähty tuotannossa. Kun tuotanto on pitkälle standardisoitua, on tuotannon vaikea sopeutua kysynnän muutoksiin. Ulkoisten tekijöiden muuttuessa tällainen "jäykkä" tuotanto kriisiytyy helposti.

Viime vuosina on tuotantojärjestelmää koskeneissa kirjoituksissa varsin yksimielisesti nähty erilaiset joustavat mallit (joustava erikoistuminen, joustava tuotanto, kevyt tuotanto, ohut tuotanto, joustava kasaantuminen ym.) ratkaisuna massatuotannossa syntyneisiin ongelmiin. Joustavien rakenteiden on nähty olevan ratkaisu nykyisiin nopeasti muuttuviin oloihin, joissa vanhojen fordististen järjestelmien kriisit ovat nousseet maailmanlaajuisesti teollistuneiden maiden ongelmiksi. Uutta mallia haettiin aluksi esittämällä, että 1950- ja 1960-luvulla luotuja kasvun sääntelymekanismeja tulisi purkaa. Varsinainen joustavuuskeskustelu nousi pinnalle

varsinkin sen jälkeen kun 1970-luvun pulmien keskeiseksi lähteeksi nimettiin tuotannon, työmarkkinoiden ja poliittisen järjestelmän jäykkyydet. (Kosonen 1988, 12.)

1980-luvun puolessavälissä joustava erikoistuminen alkoi muodostua tuotannonorganisoinnin uudeksi ideaaliksi Pioren ja Sabelin julkaistua asiaa käsittelevän laajan optimistisen teoksensa yhteiskuntien siirtymisestä uudelle teolliselle vedenjakajalle (Piore & Sabel 1984). Varsinkin Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa jäykkyyksien purkamisessa alkoivat korostua liberalistiset, yksilön asennetta korostavat suuntauksat. Entisten suuryrityksiin ja valtioon tukeutuneiden suuntausten rinnalla taantuneen yksityisen yrittäjyyden ja pienyritystoiminnan korostaminen alkoi saada retorista uskottavuutta. Yrittäjyyden tehtävä olisi luoda uusi otollinen taloudellinen ilmapiiri yhteiskuntaan (ks. Scase & Goffee 1980, 11-14).

Sama ajattelu kehittyi myös Suomessa, ja 1980-90 -lukujen vaihteessa joustavasta tuotannon organisoinnista alkoi täälläkin muotoutua vallitseva paradigma (ks. etenkin Ranta & Huuhtanen 1989; Ollus ym. 1990). Suomessa angloamerikkalaiseen malliin liittynyt liberalistinen suuntaus ei kuitenkaan saanut suurtakaan jalansijaa vielä 1980-luvun nousukaudella, mutta 1990-luvun talouslama on muuttanut keskustelun sävyjä. Esimerkiksi Antti Hautamäki näkee muuttuneen tilanteen seuraavasti:

"Hyvinvointivaltion rakennusvaiheen arvopohja ei vastaa muuttuneita olosuhteita. Hyvinvointivaltiot ovat siirtyneet kasvun ajasta niukkuuden aikaan. Samalla yhteiskunta on muuttumassa autoritaarisesta holhousyhteiskunnasta moniarvoiseksi verkostoyhteiskunnaksi. Postmodernit arvot, vapaus, yksilöllisyys, yhteisöllisyys ja yrittäjyys tulevat tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden rinnalle." (Hautamäki, A. 1993, 146.)

Vastausta niukkuuden ajan murrokseen Hautamäki hakee modernista liberalis-
mista, jonka pohjalta olisi mahdollista siirtyä *spontaaniin* tai *joustavaan yhteiskun-
taan*. Tällaista joustavuutta on toki jo aiemminkin yhteiskuntaamme vaadittu:
esimerkiksi Kososen (1988, 147) mukaan joustoa on vaadittu ainakin seuraaville
viidelle alueelle: 1) yritystasolle, 2) työmarkkinoille, 3) rahoitukseen, 4) valtion
toimintoihin ja 5) yleisesti yhteiskunnallisena differentioitumisena. Näiden kautta on
ollut tarkoitus löytää uusi joustava pohja entisten "jäykkien rakenteiden" tilalle.
Erityisesti kolme ensimmäistä joustavoittamisvaatimusta ovat kiinnostavia hajautta-
misen, yksilöittämisen ja yrittäjävetoisen tuotantomallin rakennuspuina.

4. Joustavoittamis- ja ulkoistamisstrategiat

1) *Yritystasolla* joustavan erikoistumisen taustaksi on esitetty yritysten muuttunut
markkinatilanne ja teknologia: Kysynnän rakenteessa on tapahtunut siirtymää
massatuotteista yksilöllisempiin tuotteisiin. Samanaikaisesti tekniset mahdollisuu-
det valmistaa edullisesti yksilöllisiä tuotteita ovat lisääntyneet (ks. esim. Ollus ym.
1990, 13). Avaintekijöiksi muuttuneen kysynnän olosuhteissa on nähty tulevan
kyky erikoistua, tyydyttää asiakaskohtaisia tarpeita, kyky tehdä korkeaa laatua ja
tuotevariaatiota (Ranta & HUUHTANEN 1989, 121). Kun fordistinen massatuotanto-
yritys pyrkii mittakaavaetuihin pitkällä vakiotavaroiden sarjoilla, joustavan tuotannon
yritys yrittää reagoida nopeasti markkinoiden ja tekniikan muutoksiin pyrkien
keskittymään osaamisensa ydinalueille. Kososen mukaan prosessissa olennaista
on yrityksen sosiaalisten suhteiden muutos, byrokraattisten suhteiden purkautu-
minen (Kosonen 1988, 148).

2) *Työmarkkinajoustavuus* merkitsee totuttujen palkkatyösuhteiden eriyttämistä tai
hajauttamista. Esimerkiksi John Atkinson erottaa kolme tapaa, joilla yritykset ovat
pyrkineet lisäämään vapausasteitaan työvoiman käytössä: ensimmäisenä määrälli-
nen joustavuus eli kyky sopeuttaa tehdyt työtunnit kysynnän muutosten mukaan,

toisena toiminnallinen joustavuus eli ammattirajojen rikkominen ja monitaitoisuus ja kolmantena työtehtävien ulkoistaminen esimerkiksi alihankkijoita tai ostopalveluja käyttämällä (Atkinson 1987). Erilaisilla joustavoittamisstrategioilla ja niiden yhdistelmillä yritykset voivat vastata sekä yleisistä että suhdannesyistä aiheutuvaan ympäristön epävarmuuteen, jonka on nähty kasvavan tulevaisuuden maailmassa.

Atkinsonin mukaan yritykset eriyttävät joustavoittamismallissa henkilökuntansa eri osa-alueille. Kun avainhenkilöstö (ns. ydintyövoima) joustaa toiminnallisesti, eli laajentaa tehtäväkuvaansa ja kouluttautuu monitaitoiseksi, periferisen työvoiman joustot painottuvat määrälliseen joustoon ja työtehtävien ulkoistamiseen (Atkinson 1987, 88-91; ks. myös Julkunen & Nätti 1994, 24-25). Yritysten keskittyessä jatkossa joustavan tuotannon teesien mukaisesti "osaamisensa ydinalueille", korkeimman tuottavuuden toimintoihinsa, työtehtävien ulkoistaminen on johdonmukainen keino päästä eroon osaamisen reuna-alueista.

Taulukko 1. Yritysten joustostrategiat Atkinsonin mallissa. (Julkunen & Nätti 1994, 24.)

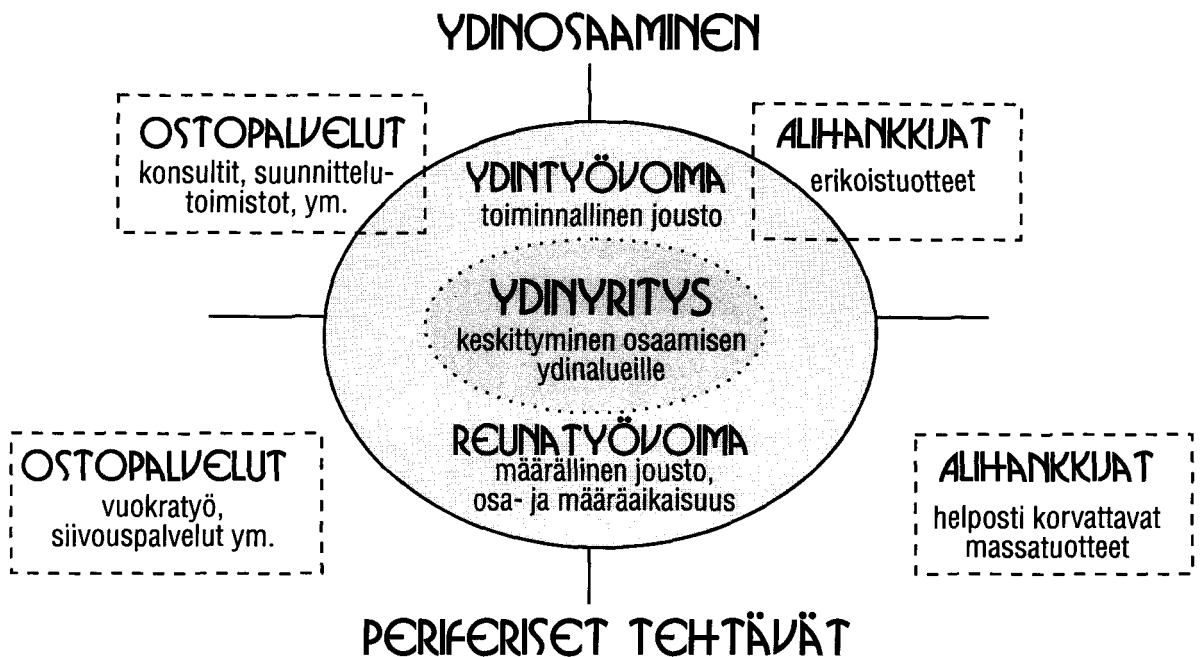
Muutosprosessit	Joustostrategiat	Jouston ilmenemis- muodot	Jouston kohderyhmät
Yleiset tekijät -kiristyvä kilpailu -lisääntyvä epävarmuus	määrällinen jousto	osa-aikatyö, määräaikaistyö	reunatyövoima
-teknologinen muutos	toiminnallinen jousto	moniammatti- taitoistaminen, henkilöstökoulutus, sitoutumisen lisääminen	ydintyövoima
Suhdannetekijät -joukkotyöttömyys -heikentynyt ay-liike	ulkoistaminen	alihankinta, ostopalvelut, työvoiman vuokraus	useimmiten reunatyövoima

3) *Rahoituksen joustovaatimus* juontuu lisääntyneestä pääomamarkkinoiden kansainvälistymisestä. Markkinoilla liikkuva raha on entistä enemmän nopeaa tuottoa odottavaa markkinarahaa, ei yritysten pitkän aikavälin tarpeet huomioon ottavaa, sitoutunutta oman pääoman rahoitusta. Makrotasolla tämä merkitsee entistä nopeampaa pääomien allokoitumista uusille, korkean tuottavuuden toimialoille/-alueille ja siten lisääntyvää tehokkuusvaatimusta. Kuitenkin tuotto-odotusten mukaan vapaasti liikkuvat pääomat lisäävät tuotannon tehokkuuden ohella myös rahoituksen epävarmuutta ja riskiä. Mikrotasolla yrityksillä on entistä suurempi tarve löytää varmoja rahoituslähteitä. Toisaalta yrityksillä on tarve pienentää toimintaan sitoutuvan pääoman määrää ja hajauttaa riskejä rahoituksensa joustavoittamiseksi.

Kun yhdistetään joustavoittamisvaatimukset yritystasolla, työmarkkinatasolla ja rahoituksen tasolla, suurten yritysten kannalta joustavoittamisen eräs varsin rationaalinen suunta vaikuttaa olevan tuotannon hajauttaminen pienyrityksiin. Tämä voi merkitä jatkuvuuteen ja luottamukseen perustuvien yritysverkostojen syntymistä. Vaihtoehtoisesti voi syntyä hierarkkisia tai puhtaaseen markkinamalliin perustuvia alihankintasuhteita, joissa riskejä hajautetaan alas suorittavaan porttaaseen. Tässä prosessissa tuotantoon, joustavan mallin ytimen katvealueille, syntyy erilaisia tuotannollisia alakulttuureja, jotka löyhemmin tai tiukemmin kiinnittyvät ydinsektoreiden vaikutuspiiriin. Näissä pienyrittäjät kantavat osan rahoituksen joustavoittamisesta ja joustavoittavat itse oman työnsä määrän ja ehdot. Voidaan siis osaltaan vaikuttaa kaikkiin kolmeen edellä käsiteltyyn joustavoittamisvaateeseen. Nyt tuotanto organisoituu ydinyrityksiin ja erilaisiin ulkoisiin toimintoihin, joiden molempien sisällä työtehtävät erilaistuvat ydin- ja reuna-alueille. Esimerkiksi kiinteässä verkostoyhteistyössä toimivat ydinosa valmistavat alihankkijat ovat selkeästi eri roolissa kuin helposti korvattavia massakomponentteja valmistavat alihankkijat tai vuokratyöntekijät (ks. Kuva 1; vrt. myös Harvey 1990, 150-151).

On kuitenkin muistettava, etteivät yritysten uudet organisaatiomallit johda vääjäämättömän yksiuotteisesti ytimen ja periferian eriytymiseen, vaan mallit elävät - laajenevat ja purkaantuvat - kilpailuympäristön, yritysten strategioiden ja kulloinkin uskottavien toimintamallien mukana (vrt. Ahopelto 1994). Tässä prosessissa pienyrittäjyys on vain yksi, tosin Suomessa viime aikoina varsin paljon esillä ollut, juonne, joka tuodaan esiin rationaalisena reaalitalouden tehostamismahdollisuutena ja materiaalsen kasvun lähteenä. Erytystä Suomessa on se, että kun maailmalla joustava tuotanto ja verkostomalli liittyvät leimallisesti informaatiotuotantoon sekä suunnittelu- ja palveluintensiiviseen tuotantoon, täällä puhe kohdistuu usein periferisille sektoreille. Esimerkiksi Helsingin kauppakorkeakoulun yrittäjyyden professori Arto Lahden (1994, 97) mukaan: "Lattiatason työ talouden perustana on erilainen lähtökohta kuin kasinotalous tai siihen läheisesti liittyvä palveluyhteiskunta-ajattelu. Kysymys on yksilöllisyyttä ja yrittäjyyttä korostavasta verkostotalouden opista."

Kuva 1. Yritysten työvoiman käyttö joustavassa tuotantomallissa

Paljolti juuri edelliseen puhekäytäntöön perustuen on erilaisiin joustaviin verkostomalleihin tartuttu myös alueellisissa strategialuonnoksissa ja maaseutuskenaarioissa (ks. esim. MKP 1991a ja b; Paasivirta 1991; Alarinta 1993; Luostarinen 1994). Tällaisten verkostojen osana voisi myös maaseudulle syntyä pienimuotoista toimintaa harjoittavia jalostusyhtiöitä. Keskiöön on arveltu nousevan nimenomaan ali- ja osahankinnan sekä etätyön. Esimerkiksi Vuorinen (1989) kuvaa maaseudun pienyritysten asemaa joustavan tuotannon yrityspyramidien osana seuraavasti:

"Pyramidin alapäässä taas ovat yksinkertaisia ja helposti korvattavia osia valmistavat alihankkijat, joilla on alle 20 työntekijää. Ne sijaitsevat usein etäämmällä maaseutualueilla, joilla palkat ovat alhaisemmat ja ammattitaidot heikompia." (emt., 28.)

Vastaavalta pohjalta hahmotetaan valtakunnallisessa maaseudun kehittämissuunnitelmassa teollisen alihankintaverkoston luomista maaseudulle:

"Erityisesti puunjalostuksessa meillä on ajankohtaisena haasteena luoda uusia järjestelmiä raaka-aineen hankintaan ja tuotantoon, joissa yritykset osittavat tuotantoprosessinsa alihankintatehtäviin ja sitä kautta pääsevät hyödyntämään mm. maaseudun perinteisistä elinkeinoista vapautuvaa yrittäjäpotentiaalia, jolloin voidaan edistää maaseudun muutosta peruselinkeinoista kohti teollisia elinkeinoja." (...) "Alueellisen kehittämistyön kannalta onkin tärkeää nähdä, että kovaan ja raadolliseen teolliseen työhön perustuvat mallit ovat luotavissa helpoiten juuri "maaseutu-Suomessa", jossa on selvimmin olemassa tätä kasvuprosessia tukeva kulttuuri ja työntekoa tukeva arvoperusta. (...) "[K]ylätason perheyrittäjäpohjaiset alihankintayritykset toimivat tässä [projektin yhteydessä luotavassa -PR] verkossa liiketaloudellisesti kannattavasti. Niiden vahvuus on perheyrittäjäisyys, joustavuus, pienet kiinteät kustannukset ja perinteisestä kylätason puuosaamises-

ta kehitetty teollinen alihankintaosaaminen ja selvä rooli osana maailmanmarkkinoille ulottuvaa verkostoa." (Karjula 1992, ei sivunumeroja.)

Kaavaillussa mallissa maaseudun "alhaisemman palkkatason ja heikomman ammattitaidon" omaavat ihmiset siirtyisivät tekemään periferiset toistotyöt, "kovaan ja raadolliseen teolliseen työhön perustuvat mallit", erityisellä arvoperustallaan yrittäjinä kaupunkien teollisuustyöväestöä tehokkaammin ja joustavammin. Kyseinen puhetapa on yleistynyt nopeasti viime vuosina. Seuraavassa jaksossa hahmotellaan kyseisen puhetavan retoriikkaa ja sen käyttämää käsitearkkitehtuuria. Tästä siirrytään edelleen tarkastelemaan toimijoiden puhetapoja.

IV Luku

HALLINNOLLISTA YRITTÄJYYSPUHUNTA JA TOIMIJOIDEN PUHETTA

1. JULKISHALLINNON YRITTÄJYYSPUHETTA - TAPAUS MAASEUTUPOLITIikka

Esimerkkinä yrittäjyyspuheesta, yrittäjyydestä poliittis-hallinnollisen koneiston vastauksena rakenteellisiin ongelmiin, tarkastelen maa- ja metsätalousministeriön ja sisäministeriön valmistelemaa maaseudun kehittämisen ja maaseutupolitiikan linjavetoa - Maaseudun kehittämisprojektin Maaseudun kehittämisohjelmaa, joka linjaa suomalaisen maaseutupolitiikan 1990-luvulle (MKP 1991a ja 1991b). Maaseutupolitiikalla¹⁶ tarkoitetaan ohjelman mukaan

¹⁶Suomalaisen maaseudun kehitysohjelmat ja maaseutupolitiikka ovat seurausta siitä ongelmana pidetystä tosiseikasta, että alueellisen ja sosiaalisen työnjaon muututtua maaseudun elinkeinomahdollisuudet ja samalla työtilaisuudet ovat vähentyneet. Voidaan tietysti kysyä missä määrin maaseudun autoituminen on ongelma *per se*. Lähinnä kysymys on poliittisesta valinnasta - ajatuksesta siitä, että Suomi jostakin syystä tarvitsee asutun maaseudun. Usein tällaista rakennemuutosta hillitsevää politiikkaa on selitetty poliittisen eliitin kannatustaan takaavalla jarrutuksella (esim. Klinge 1982; Raumolin 1984; Kortteinen 1987). Käänteisesti asiaa taas on selitetty maaseutuväestön poliittisella vaikutusvallalla (Hautamäki, L. 1990). Nykyiset viralliset perustelut on löydettävissä tiivistetyksi esimerkiksi Ahon hallituksen eduskunnalle antamasta maaseutupoliittisesta selonteosta (Valtioneuvosto 1993, 5):

"Kulttuurisesti ja henkisesti maaseutu on osa suomalaista ihmistä, juuremme ovat maaseudulla. Maaseudun asuttuna pitäminen on suomalaisten arvostama ja yleisesti hyväksymä tavoite. Siten hyödynetään parhaiten jo rakennettua palveluverkostoa ja luonnonvaroja, turvataan elintarvikkeiden huoltovarmuus ja maanpuolustukselliset näkökohdat, säilytetään maaseudun rikas kulttuuri ja perinnemaisema sekä edistetään alueellisesti tasaista hyvinvointia."

Valinnan perusteena ovat siis potentiaaliin kriiseihin liittyvät syyt kuten ruuan tuotanto ja maanpuolustus, toisaalta perusteena ovat kulttuuriset ja

"kaikkia niitä tavoitteita ja toimenpiteitä, joilla pyritään parantamaan maaseudun asemaa yhteiskunnassa ja aluerakenteessa. Maaseutupolitiikalla vastataan niihin taloudellisiin, sosiaalisiin ja ympäristöllisiin odotuksiin, joita eri sidosryhmät, väestöryhmät, maaseutuyhteisöt, yritystoiminta ja julkinen valta kohdistavat maaseutuun." (MKP 1991a, 373).

Ohjelman analysoinnissa on lähdetty liikkeelle julkilausutuista tavoitteista, joiden kautta siirrytään tarkastelemaan niiden saavuttamiseksi lausuttuja strategioita ja keinoja. Tekstin sisällöstä pyrin löytämään kehittämisselityksen tavoitteista ja toteutumisesta lausuttuja säännönmukaisia suhteita. Näiden kautta hahmotan tekstien kontekstia, kuinka väitteiden uskottavuus syntyy, mihin "totuuksiin" sitoutuminen perustuu ja millaisesta yhteiskuntanäkemyksestä kehittämistekstit implikoivat. Tämänkaltaisesta hallinnollisen prosessin tuottamasta tekstistä on luettavissa tietty hallinnonalalle ominainen diskurssi, jolla se todellisuutta lähestyy ja sitä tuottaa. Lähtökohtana on ajatus, että kielellisillä valinnoilla ja käytännöillä synnytetään poliittista todellisuutta, rajataan ratkaisuvaihtoehtoja ja luodaan sitoutumista tiettyihin ajatusmalleihin. (ks. Palonen 1988; Summa 1989a, 69-87; Summa 1989b, 160-161.) Tarkoitus ei ole niinkään tarkastella maaseutupolitiikkaa kokonaisuutena¹⁷, vaan tekstistä pyritään löytämään se käsitteellisyys tai *diskursiivinen käytäntö*, jonka maaseutuprojekti on tuottanut yrittäjyydestä.

aluepoliittiset syyt. Kuitenkin esim. bio- tai ekosentriseltä kannalta tarkastellen hajautettu aluerakenne voi olla ei-toivottava. Vastaavasti liberaaliselta taloudelliselta kannalta maaseutuelinkeinojen tukeminen ja aluepolitiikka vääristävät markkinamekanismia ja heikentävät tehokasta resurssien allokointia. Tämä teema ei kuitenkaan ole tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta kiinnostava ja ohitetaan tällä alaviitteellä.

¹⁷ Maaseutupolitiikkaa on käsitelty yleisemmin esimerkiksi Eero Uusitalo (1994) väitöskirjassaan.

1.1. Maaseudut ja muutos

Lähtötilanteen määrittelyssä maaseudun kehittämissuunnitelma käy läpi tavalliset maaseutuun liittyvät väestölliset, elinkeinorakenteelliset ja aluerakenteelliset trendit: väestö vähenee, vanhenee ja miesvaltaistuu. Näin käy sitä enemmän, mitä syrjäisemmästä maaseudusta on kysymys. Elinkeinorakenteessa maa- ja metsätalous on edelleen suurin työllistäjä, joskin taajamissa työssäkäynti on nykyisellään jo lähes yhtä merkittävää.

Ensimmäinen mielenkiintoinen, uusi lähtökohta kehittämissuunnitelmassa on toteamus maaseudun erilaistumisesta. Kiinnostava on varsinkin kehittämissuunnitelmojen pohjaksi tehty maaseututyypittely ja tässä tehdyt sitoumukset. Maaseututyyppejä ja niiden kehitysnäkymiä luonnehditaan maaseutupolitiikan linjanvedossa seuraavasti (MKP 1991a, 29):

*"**Kaupunkien läheisellä maaseudulla** on monipuolisimmat mahdollisuudet kehittyä. Suurten keskusten läheisyys luo työmahdollisuuksia palkkatyötä tekeville ja laajat paikallismarkkinat maaseutuyrityksille. Nämä alueet sijaitsevat valtaosin Länsi- ja Etelä-Suomessa, jossa myös alkutuotannon edellytykset ovat parhaat ja monipuoliset.*

***Ydinmaaseutu** on elinkeinotoiminnaltaan joko vahvaa alkutuotannon aluetta tai monipuolistunutta maaseutua. Suuret keskuksat ovat suhteellisen kaukana, etäisyys keskikokoisiin keskuksiin on kohtuullinen ja alueella on voimakkaita kuntakeskuksia ja kyliä.*

***Syrjäinen maaseutu** on ongelma-alue. Pitkät matkat keskuksiin estävät työssäkäymisen ja paikallismarkkinatkin ovat suppeat ja etäällä. Elinkeinorakenne on yksipuolinen. Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä saaristossa luonnonolot rajoittavat lisäksi alkutuotannon mahdollisuuksia."*

Kansallisen identiteetin rakentamisajan ajatuksesta maaseudusta vapaiden talonpoikien ykseyden kehtona on luovuttu. Nyt maaseutualueet määrittyvät Maaseutuprojektin jaottelussa sen mukaan miten ne ovat kytkeytyneet työtilaisuuksia tarjoaviin markkinoihin. Markkinoihin kytkeytyminen määrittää elinkeinorakennetta ja sitä kautta myös toimeentulomahdollisuuksia. Tätä kautta myös maaseudun kehityskulut erilaistuvat: kun kaupunkien markkinoihin kytkeytyneen maaseudun kehitysnäkymiä saattaa leimata seutuistumisen tai vastakaupungistumisen myötä jopa väestön lisääntyminen, leimaa ydin- ja varsinkin syrjäisen maaseudun kehityskulkuja markkinakytköksiä puuttuminen tai niiden heikkous.

1.2. Tavoitteet

Samaa markkinaorientoituneisuutta kuvaa maaseutupolitiikan tavoitteenasettelu. 1990-luvun maaseutupolitiikan tavoitteet on Maaseutuohjelmassa tiivistetty seuraavasti (MKP 1991b, 8):

"Maaseutupolitiikan tavoitteena on maaseudun elinvoimaistaminen, rakenneongelmien lievittäminen, asukkaiden toimeentulon, palveluiden ja yhdyskuntien toimivuuden parantaminen sekä maaseudun kilpailukyvyyn ja vetovoimaisuuden vahvistaminen asumisen ja yrittämisen sijaintipaikkana." (...) "Maaseutupolitiikan keskeinen osa ovat uudet maaseutua vahvistavat elinkeinot ja toiminnot, joilla ei vielä ole organisaatioita ja edunvalvojia."

Kilpailukyvyyn korostaminen merkitsee ohjelman mukaan tavoitteiden huomattavaa uudistamista. Kun ennen puolustettiin maaseudun asemaa maatalouteen erikoistuneena tuotantoalueena, on maaseutu nyt vain yksi osa koko yhteiskunnan työnjaollista verkostoa. Tämä "siirtyminen eteenpäin katsovaan strategiaan" merkitsee luopumista maataloutta puolustavista näkemyksistä - aiemmin hyvin

keskeinen maatalouden omavaraisuus on nyt muuttunut "*suhteellisen omavaraiseksi yhteiskuntarakenteeksi*" (MKP 1991a, 12), ja maatalouden alueellista keskittymistä pidetään väistämättömänä kehityskulkuna (emt., 38).

Suurin osa maaseutupolitiikan toimenpiteistä toteutuu jatkossakin sektorihallinnon kautta (MKP 1991a, 11). Näiden maaseudun kannalta keskeisten hallinnonalojen toimenpiteet ovat perinteistä sektoripolitiikkaa: maatalous-, metsä-, matkailu-, ympäristö-, liikenne-, sosiaali- ja terveys-, koulutus- ja tutkimus- tai työvoimapolitiikka sekä hallinnon uudistusta (emt., 37-67). Millaista tulevaisuuden "maaseudun uusia elinkeinoja ja toimintoja" tukevaa ja luovaa politiikkaa keskeiset sektorit tulevaisuudessa sitten hahmottelevat toteuttavansa?

Maatalouspolitiikan osalta suhtautuminen maaseudun vanhaan pääelinkeinoon - maatalouteen - on selkeän toteavaa, ei niinkään uusia toimintoja luovaa: tuotanto vähenee, tilakoot kasvavat, maatalous keskittyy (emt., 37-40). Uusien elinkeinojen ja toimintojen kehitystä tuetaan yrittäjyydellä: maaseudun pienyritystoimintaa edistämällä (emt., 37), uutta yritystoimintaa edistämällä (emt., 38), yritystoiminnan pohjaa laajentamalla (emt., 40), jo toimivia maaseutuyrityksiä kehittämällä (emt., 40) ja yrittäjävalmiuksia luomalla (emt., 41). Suurin este tässä on ohjelman mukaan yrittäjävalmiuksien puute, johon vastataan yrittäjäkoulutuksella (emt., 40-41). Myös tutkimustoiminnan suuntaa muutetaan:

"Tutkimustoiminnan uusiksi aihealueiksi nousevat luonnonvarojen kestävä käyttö, maaseutuyrittämistä palveleva markkinatutkimus, monien laajenevien maaseutuelinkeinojen perustutkimus, yrittäjyys ja vaihtoehtoiset työpaikat sekä tuen vaikutukset maaseudun asuttuna säilymiseen." (MKP 1991a, 42.)

Metsäpolitiikka näkee tärkeänä lähinnä hakkuusäästöistä eroon pääsemisen puuntuotannon ja kemiallisen metsäteollisuuden kilpailukykyä parantamalla (MKP

1991b, 28). Vastaavasti metsähallinto vähättelee metsäpolitiikan merkitystä maaseutupolitiikan osana:

"Metsänomistuksen pirstoutuminen, paikallisin voimin tehtävän metsätyön tuntuva väheneminen, kemiallisen metsäteollisuuden hallitsevuus metsäteollisuudessa, piensahojen toiminnan romahtaminen ja näiden myötä metsärahojen valtaosan kulkeutuminen keskukseen ovat viime vuosikymmenien aikana vähentäneet metsätalouden maaseutupoliittista merkitystä." (MKP 1991a, 46.)

Metsäpolitiikassa ei pienyrittäjyyspainotus ole maaseudun kehittämissuunnitelmassa mukana; sen sijaan metsäpolitiikka korostaa puun tuotannon kilpailukykyä ja puun tarjonnan joustavuutta eli suurtuotannon tarpeita. Tämä on merkittävää siinä mielessä, että suurimmassa osassa maata metsät ovat maaseudulle luontainen raaka-aine, ja uusia toimintoja on usein kaavailtu juuri mekaaniseen metsäteollisuuteen. Tässä on eräänä pullonkaulana pienten yritysten laatupuun saatavuus, johon metsäpolitiikalla voitaisiin vaikuttaa. Metsäpolitiikka ei kuitenkaan tavoittele niinkään uusien toimintojen syntymistä kuin vanhojen säilyttämistä. Myöskään matkailupolitiikassa ei juuri nähdä mahdollisuuksia laajenemiseen, ja pääpaino on asetettu jo olemassa oleviin yrityksiin ja niiden palvelujen parantamiseen.

Se sijaan koulutus- ja tutkimuspolitiikan osalta maaseudun kehittämisen kannalta keskeisinä kohtina painotetaan yrittäjäkoulutuksen laajentamista ja maaseutuelinkeinoja tukevan tutkimuksen vahvistamista. Myös tutkimuksen osalta korostuu yrittäjyyspainotus: tutkimuksella on

"selvitettävä yrittämisen edellytykset erilaisilla maaseutualueilla, maaseutu ympäristön kehittäminen yrittäjien ja vapaiden ammattien harjoittajien kannalta sekä tietotupien ja tietotekniikan mahdollisuudet edistää yrittämistä ja työntekoa maaseudulla." (MKP 1991a, 58-60.)

Työvoimapolitiikan kohdalla todetaan, ettei maaseudulla juurikaan löydy työtilaisuuksia ja velvoitetyöpaikatkin ovat yleensä kuntakeskuksissa. Vastaus ongelmaan on työvoimapolitiittinen "*omaehtoisen yrittäjyyden edistäminen*" ja aikuiskoulutus, jonka osalta mainitaan erityisesti yrittäjäkoulutus. Muita mainittuja mahdollisuuksia ovat velvoitetyöllistäminen ja työttömyysturva. (MKP 1991a, 60-63.)

Kun maaseudun kehittämissuunnitelman tavoite on kilpailukykyisellä maaseudulla toimivat maaseudun uudet elinkeinot ja toiminnot, ei niitä sektorikohtaisesti juurikaan löydetä tai ainakaan nimetä. Johdonmukaisesti painotetaan yrittäjyyttä, yrittäjäosaamista, pienyritystoimintaa ja yrittäjä- tai yrittäjyyskoulutusta; niinkään ei puhuta tuotteista tai tuotannosta ja niihin liittyvästä osaamisesta eikä kaupallisesta koulutuksesta tai kaupallisesta osaamisesta. Osin nämä kuuluvat tietenkin yrittäjä- tai yrittäjyyskoulutuksen osa-alueiksi, mutta jostain syystä juuri yrittäjyyden korostaminen on valittu suunnitelman kannalta keskeiseksi.

Keskeiseksi työmahdollisuuksia luovaksi maaseudun kehittämissuunnitelman tavoitteeksi jää siis maaseutu kilpailukykyisen yrittäjyyden ja yrittämisen sijaintipaikkana. Tätä suunnitelman tavoitteenasettelussa kuvaa muotoilu

"uudet maaseutua vahvistavat elinkeinot ja toiminnot, joilla ei vielä ole organisaatioita ja edunvalvoja".

Tällä retoriikalla irrottaudutaan vanhasta maaseudun toiminnosta eli maataloudesta, toisaalta pyritään välttämään pelkkää yksiulotteista omaehtoisen yritystoiminnan korostamisesta. Määre "joilla ei vielä ole organisaatiota ja edunvalvoja" viittaa mitä ilmeisimmin korporaatioiden suureen valtaan maaseutuelinkeinoissa. Suuntana ovat elinkeinot, joiden toimintaa MTK ja ammattiyhdistysliike eivät "edunvalvonnallaan" jäykistä uuden joustavan tuotannon vaatimusten edetessä. Suuntaus ei kuitenkaan koske metsätaloutta, joka on Maaseutusprojektin mielestä

ilmeisesti sen luokan kansallinen kysymys, ettei sen massatuotantomallin kilpailuedellytyksiin ole syytä puuttua *edes maaseudun* edun nimissä.

1.3. Strategiat

Milllaisten maaseutustrategioiden varaan tällaisten toimintojen kehittyminen sitten maaseudun kehittämishjelmassa nojaa? Elinkeinojen osalta strategiassa painotetaan *elinkeinollista uudistumista ja alueellista erilaistumista*. Käytännössä tämä merkinnee maa- ja metsätalouden merkityksen vähenemistä ja maatalouden alueellista keskittymistä. Uudistumisessa korostuvat tiedollisten ja koulutuksellisten valmiuksien sekä myönteisten asenteiden synnyttäminen. Kaupunkien markkinoihin kytkeytyminen on tärkeä lähtökohta maaseudun kehittämishjelmassa. Innovatiiviset koulutus- ja tutkimusinvestoinnit tapahtuvat ohjelman mukaan kuitenkin keskuksissa. Keskeisinä maaseudulla tapahtuvina toimintoina ohjelma mainitsee *ali- ja osahankinnan sekä etätyön*. (Emt., 78.)

Strategia vähättelee johdonmukaisesti maaseudulla tapahtuvan palkkatyön merkitystä (ks. myös Haiko 1993, 235). Palkkatyössä käydään lähinnä kaupungeissa (MKP 1991a, 80). Palkkatyöstä instituutiona ja hallitsevana normina on tullut jopa maaseudun kehityksen este sen vähentäessä yrittäjyyttä (emt., 75). Kuten ohjelman strategiaosa määrittää: "*Yrittäjyys korostuu monin tavoin*" (emt., 80). Maaseudun uudet toiminnot toteutuvat yrityksissä, joiden määrän vähenemisen ratkaisee "*laajeneva, kaikki ammatit kattava yrittäjyys*" (emt., 77). Kun yrittäjyys kattaa kaikki ammatit, ei palkkatyölle luonnollisesti juuri jää tilaa.

1.4. Keinot

Kun strategisen linjauksen yhdeksi keskeiseksi osaksi on määritetty yrittäjyys, mitä ovat maaseudun elinkeinopolitiikan keinot? Johdonmukainen keino on yrittäjäkoulutus; tätä ohjelma korostaakin. Koulutuksen tavoitteenasettelussa mainitaan

kyllä sellaiset yrittäjäkoulutuksen osa-alueet kuin innovaatio- ja tuotekehityskoulutus, mutta *"koulutuksessa on erityinen paino annettava yrittäjien asenteiden, luovuuden ja itseluottamuksen kasvattamiselle."* (MKP 1991a, 133-136.) Samasta kokonaisvaltaisesta, tiettyyn asenteeseen viittaavasta yrittäjyystulkinnasta kieli se, että yrittäjyyskoulutusta kaavaillaan osaksi peruskoulua:

"Yrittäjyyskoulutusta tarvitaan kaikilla koulutusasteilla; peruskoulussa, ammatillisissa oppilaitoksissa, korkeakouluissa sekä aikuisten lisäkoulutuksessa." (emt., 139.)

Maaseudun kehittämisohjelman käsitystä itse maaseudun "kehittämisestä" kuvaa hyvin Maaseutupolitiikan keinot -kappaleeseen kirjattu toteamus:

"Maaseudun on kyettävä kilpailuun siitä työstä, mikä voi sijaita missä hyvänsä. Vain tätä on tarjolla nykyistä enemmän. Väistämättömän muutosprosessin keskiössä ovat yrittäjyys ja sitä edistävä koulutus." (emt., 133.)

Yleensäkin keinot kietoutuvat yrittäjyyden ympärille; esimerkiksi uusien elinkeinosten kannalta oleellisiin markkinointiin ja tuotekehitykseen liittyen:

"Nuoria kasvatetaan yrittämiseen niin koulussa kuin harrastustoiminnassakin."

Eksplisiittisenä taustalähtökohtana strategian yrittäjyyspainotuksessa on se (ks. esim MKP 1991b, 72-73), että uuden joustavan tuotantotavan vaatimukset ja verkostotalouden tarjoamat mahdollisuudet antavat tilaa maaseudun pienyrittäjyydelle. Toisaalta *"yrittäjyyteen kasvattamisen"* kaltaiset hankkeet viittaavat siihen, että

erityiset arvot ja asenteet ovat yrittäjyyden kannalta erityisen oleellisia. Maaseudun kehittämissuunnitelmassa tämän kaltainen retoriikka on leimallisen vahvaa¹⁸.

1.5. 1990-luvun maaseudun suuri kertomus?

Hannu Katajamäki (1991) on kuvannut suomalaisen maaseudun suuren kertomuksen olleen maa- ja metsätalouden muutosten kertomuksen, jossa merkittävä asema on ollut valtiollisella päätöksenteolla ja ohjailulla.

1990-luvun *maaseudun suuri kertomus* on maaseutupolitiikkaa mukaillen esitettävissä tiivistetyksi esimerkiksi seuraavasti:

Markkinoiden yhdyntyminen jatkuu, työnjaon ja vaihdannan asema korostuu. Samalla kansainvälinen kilpailu kovenee ja kilpailukyvyyn vaatimuksista johtuen alueellinen työnjako muuttuu ja tuotanto keskittyy. Kehitys on väistämätöntä, ja siitä seuraa maatalouden supistumista ja työtilaisuuksien vähenemistä maaseudun perinteisissä ammateissa. Uudessa kilpailutilanteessa valtiolle ei enää kuulu, eikä sillä ole mahdollisuuttakaan ottaa vastuuta maaseudun työtilaisuuksista ja asuttuna pitämisestä. Omaehtoinen toiminta korostuu ja vastuu kuuluu yksilölle: mahdolliset uudet työpaikat ovat perinteisten alojen ulkopuolella, ja ne perustaa maaseudun yksittäinen ihminen. Hänestä tulee yrittäjä tai vapaan ammatin harjoittaja, jonka joustavan työskentelyn ehtoja maaseudun uusissa elinkeinoissa ja toiminnoissa eivät korporaatiot sääntele. Kehityksen keskiössä on yrittäjyys, jota systemaattisesti edistetään ja johon maaseutupolitiikan toimenpitein

¹⁸ Alueellisissa, maakunnallisten liittojen ja lääninhallitusten valmistelemisissä, kehittämissuunnitelmissa maaseutupuhe on Maaseutuprojektia konkreettisempää ja moniäänisempää (ks. esim. Haveri & Haveri 1994), mutta yrittäjyyspainotuksia on niistäkin löydettävissä (ks. esim. LSKl 1992, 139-148; Kainuun Liitto 1992; P-KSKl 1992).

kannustetaan, koulutetaan ja kasvatetaan. Tavoitteena on, että yrittäjyys kattaa kaikki ammatit, jolloin palkkatyön merkitys luonnollisesti vähenee entisestään.

Maaseutupoliittisissa kehittämisnäkemyksissä (myös muussa yhteiskunnallisessa puheessa) analyysi yhteiskunnan muutostekijöistä muodostuu sellaiseksi ohjelmalliseksi kehittämisstrategiaksi, jossa keskeistä politiikkaa on yrittäjyyden edistäminen. Markkinoilta syrjäytyneitä, esimerkiksi maaseutualueiden, ihmisiä rohkaistaan ottamaan yksilöllinen vastuu tilanteestaan. Myönteinen asennoituminen yrittäjäksi ryhtymiseen ja kyky kantaa riskejä antavat näkemyksen mukaan uudessa tuotantomallissa tilaa maaseudun tuotannolliselle toiminnalle. Maaseudun kehittämisprojektin yhteydessä ei maaseutupoliittisesta ohjelmasta kuitenkaan siinä mielessä voi puhua, että ohjelmassa pyrittäisiin aktiivisesti "muuttamaan olemassa olevaa mahdollisen perspektiivistä" (Palonen 1988, 148). Pikemminkin siinä argumentoidaan väistämättömän muutoksen retoriikalla yrittäjyyden välttämättömyyttä ja keskeisyyttä.

2. YRITTÄJYYS PAKKONA JA MAHDOLLISUUTENA

2.1. Toimijan ääni - haastattelut

Edellä käsitellyn hallinnollisen puheen tuottama "sankariyrittäjä", joka omaehtoisella toiminnallaan ja eettisellä taloudellisella suoriutumisorientaatiollaan ratkaisee epäedullisten alueiden ja alojen rakenteellisen ongelman, elää elämänsä lähinnä strategioita tuottavien viranomaisten linjanvedoissa ja politiikkaluonnoksissa, joiden yleisönä on varsin rajattu joukko hallintokoneiston toimenpiteitä suunnittelevia jäseniä (ks. myös Summa 1989a, 82-83). Näkökulman laajentamiseksi on mukaan tuotava ilmiö myös toimijan näkökulmasta.

Toimijan äänen mukaan saamiseksi tutkimukseen haastateltiin maaseudulla liiketoimintaa harjoittavia yrittäjiä. Kuten yrittäjät yleensä, eivät maaseudun yrittäjätkään ole mikään yksiselitteisen homogeeninen ryhmä. He toimivat erilaisilla maaseutualueilla, eri aloilla, suuntautuvat erilaisille markkinoille, ja lisäksi he kaikki ovat yrittäjinä eri vaiheissa toimintansa lähtökohtien ja elinkaaren myötä. Kaupunkien läheisen maaseudun suuren teollisen yrityksen yrittäjä-johtaja tulkitsee yrittäjyyden mitä ilmeisimmin eri lähtökohdista kuin syrjäisen maaseudun tuotannossa mukana oleva pienyrittäjä. Yhteisiä piirteitä eri lähtökohdista olevilta yrittäjiltä voi toki löytyä ja niin luultavimmin löytyykin. Puhuntaan liittyy kuitenkin kulttuurinen sidonnaisuus: kun kilpailevat kulttuurit (esimerkiksi yrittäjät ja palkansaajat; maaseudun yrittäjät ja kaupunkien yrittäjät; pienyrittäjät ja suuryrittäjät; kotimarkkinayritykset ja vientiyritykset jne.) hyötyvät eri tavoin kulloinkin vahvoilla olevista puhetavoista, ne myös tuottavat ja tulkitsevat näitä eri näkökulmista (ks. Parker 1992, 11). Tästä johtuen kulttuurisilta lähtökohdiltaan kovin hajanaisen kohdejoukon mukaan ottaminen olisi vaatinut otoskoon voimakasta kasvattamista. Rajallisten resurssien myötä päädyinkin rajaamaan tutkimuksen kohdejoukkoa. Haastatteluasetelmaa suunnitellessani strateginen valintani oli rajata kohdejoukko varsin suppeaan toiminnalliseen viitekehykseen, jonka sisällä pyrin sitten selektiiviseen tapausten erilaistamiseen (tapausten poimimisstrategioista ks. Patton 1990, 169-183).

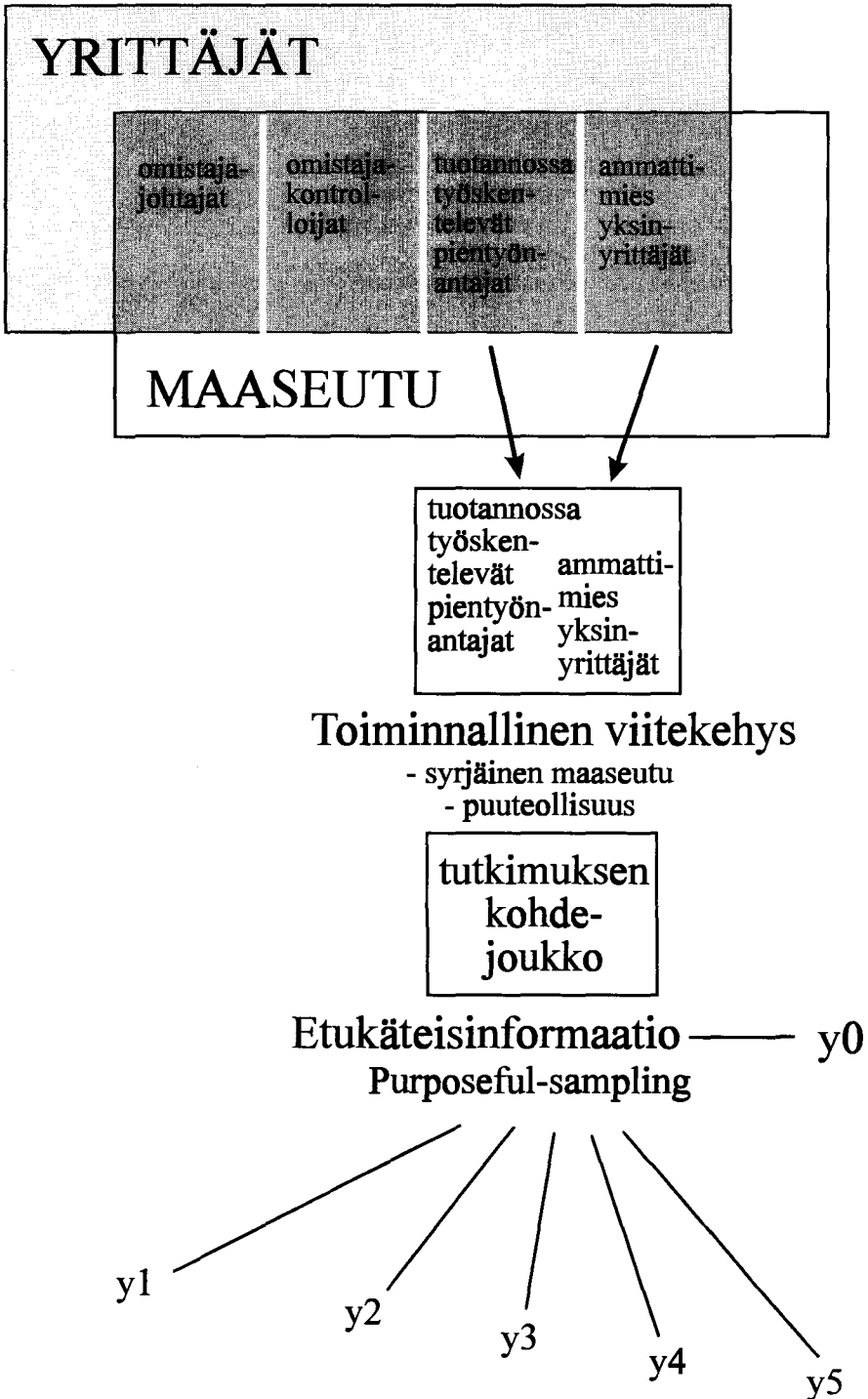
Alkaessani etsiä mahdollisia haastateltavia pyrin löytämään tapaukset tietyllä tavalla yhtenäisestä toiminnallisesta kehyksestä. Tämän kehyksen sisällä pyrin sitten erilaistamaan tapauksia ennakkoinformaation perusteella. Ennakkoinformaationi lähtökohta oli oma aikaisempi tietoni alueen pienyrityskentästä. Olin aiemmin tehnyt perusselvityksen alueen yritystoiminnasta seutukunnan yhteistyön lähtökohtia varten (Keränen & Ruuskanen 1992). Tältä pohjalta haastattelin kehyskertojaa, joka oli toiminut alueen puuteollisuudessa sekä kehittäjänä että yrittäjänä. Kehyskertojan haastattelulla kartoitin alan ja alueen markkinatilannetta ja kehitysprojekteja, sain tietoa yrityksistä ja niiden tuotteista, yrittäjistä ja

yrittötoiminnan laajuudesta sekä toiminnan kestosta. Ennakkoinformaation pohjalta valitsin haastattelujen muodostamaan näytteeseen kysymyksenasettelun kannalta merkityksellisiä tai tarkoituksenmukaisia tapauksia (ks. Kuva 2).

Haastateltavien valinnan lähtökohtana oli valita yhtenäisen kehiksen sisältä erilaisessa tilanteessa olevia yrittäjiä. Yhteisenä tekijänä kaikilla oli suuntautuminen ainakin joltain osin puunjalostukseen, jolloin tuotantosunta ja maaseutusijainti antoivat haastateltaville yhteisen toimintakehiksen. Kuitenkin yrittötoiminta myös vaihteli laajasti: erikoistuotteista puutavaran sahaukseen, täysin paikallismarkkinoille suuntautumisesta aktiivisiin vientipyrkimyksiin. Myös yrittösten (arvioitu) ulkoinen menestys valittiin tarkoituksella varsin kirjavaksi: yksi haastateltava oli saanut lähivuosina kunnan yrittäjäpalkinnon, tästä skaala jatkui aktiivisesti toimivista yhteen toiminnan jo lopettaneeseen.

Kehityksellä saavutettiin tietty kulttuurinen yhtenäisyys puhunnan lähtökohtana. Toiminnallisen kehiksen sisällä erilaistamisen kautta lähdin sitten etsimään löytyykö haastateltavien puheesta jokin yhteinen nimittäjä, jota voisi perustellusti kutsua toimijan diskurssiksi. Ensimmäinen kehitys oli valita kohteeksi nimenomaan tuotannollisessa toiminnassa mukana olevat pienyrittäjät, joihin maaseutupoliittinen yrittäjyyspuhe varsin selkeästi viittaa. Toiseksi kohdejoukkoa rajattiin alueellisesti: tapaukset valikoitiin kahdesta pohjois-kainuulaisesta kunnasta, kaikenkaikkiaan varsin suppealta alueelta. Lisäksi, kuten edellä todettiin, rajattiin tapaukset toimialan mukaan siten, että kaikki haastateltavat toimivat jollain tavoin mekaanisen puunjalostuksen parissa.

Kuva 2. Haastattelutapausten valintaprosessi

Kehystys asettaa aineistolle ja tuloksille omat rajoituksensa: Tapaukset sijaitsevat tavallaan yrittäjyyden reuna-alueilla, sillä kaikki haastatellut tapaukset sijoittuvat ns. syrjäisen maaseudun ongelmakehykseen¹⁹. Tämä rakenteistaa omalta osaltaan alueen yrittäjyyden luonnetta; kaupunkien läheisellä maaseudulla, ehkä jo ydinmaaseudullakin, yrittäjyyden luonne voisi olla toisenlainen (ks. Niittykangas ym. 1994a, 18-21; vrt. kuitenkin Eskelinen & Lautanen 1994, 73).

Tutkimusalueen valintaa puoltaa alueen maakunnallisen liiton yrittäjyyspainotteinen maaseutustrategia, usko yrittäjyyteen maaseutukylien elinvoimaistajana (Kainuun Liitto 1992; ks. myös edellä s. 9). Rajausta puoltaa myös tutkimusaineiston hallittavuus. Tarkoituksena oli välttää aineiston teoreettista saturaatiota tavoiteltaessa vaarana olevan aineiston paisuminen tutkimusresurssit ylittäväksi, hahmottomaksi ja sisällöttömäksi möhkäleeksi. Näin säilytetään näkemys aineistoon, ja vältetään turistikainen eksyminen aineistossa väijyvän taustakohinan vietäväksi²⁰ (vrt. Ehrnrooth 1990, 31 ja Mäkelä 1990, 53).

Saturaation käsite viittaa aineiston ns. kyllästymiseen (tai kyllääntymiseen), joka viittaa tilanteeseen, jossa lisätapausten mukaan ottaminen ei tuo tutkittavasta ilmiöstä uutta oleellista tietoa teorian perustaksi (ks. Glaser & Strauss 1967, 61-62; 111-113), tai toisin ilmaisten tilanteeseen, jossa moniaineksisten kertomusten tuottamista elementeistä alkaa paljastua tietty ilmiön logiikka, säännönmukaisuus, johtopäätösten perustaksi (Bertaux & Bertaux-Wiame 1981, 189). On todettava, että teoreettinen saturaatio on käsitteenä jokseenkin epämääräinen, ja sen saavuttaminen on varsin tulkinnanvarainen kysymys (ks. Hyvärinen 1994, 42: viite 13). Oman aineistoni osalta voi sanoa kyllästymisen saavutetun keskeisten teemojen osalta, nämä toistuivat selkeästi otoksen kaikissa tapauksissa. Kuiten-

¹⁹ Kainuu maakuntana sijoittuu KSTT:n tutkimuksen mukaan alhaiseen yritysaktiiviteettialueeseen (Niittykangas ym. 1994b, 30-31). Maaseutualueiden tyypittelystä ks. esim. Keränen ym. (1993).

²⁰ Tämä oli perusteena myös semistrukturoidun haastattelumetodin valintaan aineistoa kerätessä (ks. myös Parker 1992, 124).

kaan ei voi sanoa, että haastattelut olisivat olleet pelkkää saman tarinan kerrontaa, vaan toistuvat teemat sisälsivät hyvinkin moniaineiksisia sävyjä. Myöskään itse en voi sanoa kyllästyneeni, olisin voinut tehdä lisähaastatteluja hyvinkin toisen mokoman, siksi mielenkiintoisiksi haastattelutuokiot osoittautuivat. Käytännön resursseihin suhteutettuna voin kuitenkin jokseenkin hyvällä omallatunnolla väittää aineistoni "saturoituneen", siksi selkeästi tässä tutkimuksessa raportoidut teemat aineistoni läpäisivät.

Haastattelutilanne on aina luonteeltaan vuorovaikutuksellinen; sekä haastateltava että haastattelija osallistuvat aineiston tuottamiseen (ks. Alasuutari 1993, 111-117). Valitessaan haastattelun teemat ja toimiessaan "puheenjohtajana" haastattelijalla on jonkinasteinen valta-asema haastateltavaan nähden. Haastateltava reflektoi vastauksissaan tätä asemaa ja valittuja teemoja. Haastattelusta tulee siis kommunikaatiotilanne, jossa sekä haastattelija kysymyksenasettelullaan että haastateltava kysymyksenasettelua tulkitsemalla ja muokkaamalla, ehkä kysymyksiä väistämällä tai vastakysymyksiä esittämällä ("mitä sinä tuolla tarkoitat?"), tuottavat puhetta tutkijan valitsemista aiheista. Peruslähtökohta on kuitenkin se, että puhuttu ja tulkittu elämä eivät voi täysin irrota toisistaan, jolloin "koettu" ja "kerrottu" nivoutuvat toisiinsa (ks. Hyvärinen 1994, 48-49).

Haastattelu oli luonteeltaan ns. semistrukturoitu eli haastattelun lähtökohtana oli muutamia valittuja aiheita, joiden mukana haastattelu eteni enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti. Osassa tapauksissa haastateltava kuljetti puhettaan omaaloitteisesti aiheesta aiheeseen, jolloin kysymyksille jäi paljolti vain tarkentava luonne. Tarkoitus olikin pysyä teemojen avauksissa varsin yleisellä tasolla, ja näin jättää haastateltavan omalle äänelle ja tulkinnalle enemmän tilaa. Kaikissa tapauksissa tilanne ei kuitenkaan ollut näin ihanteellinen, jolloin kysymyksille ja haastattelijalle jäi merkittävämpi rooli.

Haastattelujen alku on yleensä aina hieman ongelmallinen: Haastateltava on tuskin kovinkaan usein joutunut puhumaan omasta elämästään ja toiminnastaan niin että puhe nauhoitetaan. Tämä aiheuttaa jonkin verran epävarmuutta ja hermostuneisuutta sekä haastateltavalle että joskus myös haastattelijalle. Itse huomasin että ensimmäiset kymmenen, viisitoista minuuttia on parasta puhua arkipäivän asioista ja yrityksen yleisestä toiminnasta puheen "käyntiin" saattamiseksi. Yleensä tilanne laukesi varsin nopeasti, varsinkin kun yrittäjät huomasivat ettei kysymys ole liikesalaisuuksien tai taloudellisten tunnuslukujen esille onkimisesta.

Ote tutkimuspäiväkirjasta:

Ajoin henkilöautolla maalaistalon pihaan kello kahdeksalta kesäaamuna. Ilma oli tyyni ja lämmin, piha tyhjä. Haastattelu oli pitänyt sopia jo viimeistään aamu kahdeksaksi, muuten olisi kuuleman mukaan koko hyvä työpäivä mennyt piloille. Heti autosta noustuani ilmestyi piharakennuksesta ulos nuorehko mies. Hieman lyhytsanaisesti naureskellen mies kyseli, että kuinka oli aikaisin matkaan lähtö maistunut. Itse hän kertoi tätä ennen jo tehneensä navettatyöt ja käyneensä mustikassa, oli lähtenyt liikkeelle jo aamu viideltä. Haastattelu lähti liikkeelle aika varautuneissa merkeissä, välillä haastateltava pelkäsi paljastavansa liikesalaisuuksiaan: "On vähä pijettävä kinttaijen sisässä näitä hommia vielä". Ilmeisesti myös huonot naapurisuhteet saivat miehen epävarmaksi. Kun nauhuri sammui hetkeksi, sai kerrottua naapuriongelmistaan pitkän tilityksen. Kun haastattelunauhuri taas käynnistyi, puhe muuttui selvästi laveammaksi.

Kyseistä tapausta ei ehkä voi sanoa erityisen tyypilliseksi siinä mielessä, että viidestä kymmeneen minuutin tunteellinen purkaus naapurisuhteista katkaisi haastattelun selkeästi kahteen jaksoon. Tapaus kuvaa haastattelujen kulkua

kuitenkin siinä mielessä varsin hyvin, että siinä vaiheessa kun haastateltavat huomasivat, että haastattelussa puhutaan enemmän heistä ja heidän elämästään kuin yrityksen toiminnasta, toiminnan tunnusluvuista tai heidän "yrittäjäosaamisestaan" puhe muodostui epämuodollisemmaksi, ehkä "tiheämmäksi" mutta tuskin kuitenkaan sen todemmaksi. Näin tapahtui sitä enemmän mitä henkilökohtaisemmista asioista puhuttiin ja usein havaitsi selkeästi, että asioita oli jo aiemminkin mietitty (vrt. Alasuutari 1993, 111).

Jos tutkija käyttää valtaa haastattelutilanteessa, on myös haastattelujen raportointi- ja esitystapa aina tutkijan valinta. Vaihtoehtona on säilyttää haastattelutilanteen vuorovaikutuksellinen luonne jättämällä katkelmiin haastattelijan mukailevat "joo" ja "ymm" kommentit, tai pyrkiä luettavuuteen jättämällä ne pois. Itse olen päätenyt jälkimmäiseen ratkaisuun. Vastaavasti olen jättänyt pois myös joitain haastateltavien tautologisia toistoja, mikäli ne on katsottu tulkinnan kannalta merkityksettömiksi. Tällaiseen poistoon katkelmissa viittaa merkintä (...). Merkintä "(...)" taas viittaa siihen, että välistä on poistettu useampia teemasta poikkeavia sanoja tai lauseita. Merkintä -- viittaa lyhyempään ja --- pitempään taukoon. Haastattelukatkelmien perässä olevan koodi, esimerkiksi (Y 33), viittaa yrittäjään ja hänen "noin" ikäänsä²¹.

Haastattelujen perusteella ei ole tarkoitus löytää mitään yleisesti pätevää tulosta siitä, millainen pienyrittäjän tai edes syrjäisen maaseudun pienyrittäjän "reaalinen todellisuus" objektiivisesti ottaen on. Sen sijaan tarkoitus on analysoida pienyrittäjien puhetta elämästään ja työstään. Näin saadaan yksi vertailukohta yleiselle, hallinnolliselle, teoreettiselle ynnä muille yrittäjyyttä käsitteleville puhunnoille. Puheiden keskinäisiä suhteita ja jännitteitä tarkastelemalla pohditaan yhteiskunnan muutosta ja sen peilautumista syrjäisen maaseudun kehitykseen: ihmisten toiveisiin, haluihin, pakkoihin ja mahdollisuuksiin.

²¹ Muutamissa katkelmissa koodi on jätetty pois anonyymisyyden säilyttämiseksi.

2.2. Palkkatyöstä yrittäjyyteen?

Aiemmin esitin, että yrittäjyyden painottaminen on nähtävä osana hahmotettua tuotantomallin muutosta ja sen vaikutuksia työprosessin organisointiin. Kun yhteiskunta on perinteisesti järjestynyt palkkatyön mukaan (ks. esim. Aho 1988), on tämän tilanteen nähty olevan nyt muuttumassa. Yrittäjämutoisen työnorganisoinnin on nähty korvaavan kaavaillussa tulevaisuuden tuotantomallissa entistä enemmän palkkatyötä. Tämä tapahtuu osaksi tarjonnan kautta, uusissa tuotantoorganisaatioissa toteutuvana pienyrittäjyytenä, osaksi kysynnän kautta aiemmin palkkatyönä tehtyjen työtehtävien ulkoistamisena.

Myös Maaseudun kehittämissuunnitelman yrittäjyysretoriikassa yrittäjyys nähtiin palkkatyön korvaavana tuotannon organisointimuotona, maaseutupolitiikan tulevaisuuden visioissa yrittäjyys kattaa kaikki ammatit. Kun yrittäjyyttä tarkastellaan vaihtoehtona palkkatyölle, kysymykseksi nousee, millaiseksi yrittäjän työmaailma järjestyy palkkatyöhön verrattuna. Ohjelmallisista yrittäjyyspainotuksista voidaan päätellä, että ainakin strategioiden laatijoiden mielissä on jonkinlainen työn laadullinen, asenteeseen painottunut muutos. Ajatus kulkee jokseenkin tähän tapaan: yksilön halu ponnistella menestyksensä eteen omaehtoisesti, itsestä vastuun ottaen ja jäykän hyvinvointivaltion byrokraattis-holhoavan hengen hyläten luo yhteiskuntaan uuden viriilin ilmapiirin ja mahdollistaa taloudellisen kasvun.

Kaikki tässä tutkimuksessa haastatellut yrittäjät olivat ennen yrittäjäksi ryhtymistään työskennelleet useampia vuosia palkkatyösuhteessa; suurin osa samalla alalla, jolle omakin yritys on perustettu. Tältä pohjalta heillä on varsin hyvät lähtökohdat arvioida työtään yrittäjänä suhteessa palkkatyöhön.²² Selkeimmin

²²Yrittäjän palkkatyödiskurssi muotoutuu ymmärrettävästi yrittäjyydestä poikkeavaksi: palkkatyöstä puhutaan nyt yrittäjänä, tavallaan kilpailevasta kulttuurista käsin. Oma palkkatyökokemus kuitenkin jäsentää tätä puhetta.

haastateltavien puheessa nousi esille kolme yrittäjyyden palkkatyöstä erottavaa puhetapaa: ensimmäisenä yrittäjän työhönsä suurempi **sitoutuminen**, työ alkaa järjestää koko arkielämää, toiseksi yrittämisen kausivaihteluiden tuoma **epävarmuus** ja kolmanneksi yrittäjyyteen liittyvä **erityinen vapauden käsitys**.

2.3. Sitoutuminen

Päällimmäisenä yrittäjyyden ja palkkatyön erona yrittäjien kertomuksista nousee esiin ero työn tekemiseen asennoitumisessa ja sitoutumisessa. Kun yrittäjä työskentelee omassa yrityksessä, jonka hän usein yksin omistaa ja jonka rahoituksesta vastaa pitkälle koko omaisuudellaan, yrityksen toiminta henkilöityy häneen itseensä. Kun yleisen ajattelun mukaan myös yksityisyrittäjän toimeentulo on yrittäjän omista kyvyistä ja hänestä itsestään riippuvainen, on hän valmis uhraamaan työntekoon enemmän vaivaansa ja aikaansa. Elämää hallitsevaksi ja integroivaksi tekijäksi alkaa muodostua yritystoiminta.

Tyypillinen kuvaus on varmoin äänenpainoin lausuttu, kuinka *"yrittäminen on kovaa hommaa"* ja palkkatyön jälkeen *"yhtäkkiä piti ruveta töitäkin tekemään"*. Yrittäjien kertomusten mukaan tässä tilanteessa ei työtunteja eikä työpalkkoja voi laskea, tai jos niitä laskee voi todeta, että *"jää aika pieneksi se tuntipalokka, jos sitä rupeaisi laskemaan"* (Y 42).

Palkkatyön jälkeen yrittäjänä työntöön asetelma muuttuu sellaiseksi, että työn intensiteetti kasvaa ja samalla suhteellinen palkkataso laskee. Vieraan palveluksessa, palkkatyösuhteessa tämä tilanne tuskin tyydyttäisi, mutta yrittäjänä siihen tyydytään. Tilanteeseen sitoutumista kuvaa hyvin, ettei tilannetta tältä osin koeta mitenkään erityisen huonona, pikemminkin puheeseen pienestä palkasta ja pitkistä päivistä liittyy jonkinlaista uhmaa tai ylpeyttä. Palkansaajan näkökulmasta tilanne näyttää aika kummalliselta, ja myös yrittäjät itse tunnistavat toiminnassa tietynlaisen ristiriidan:

"Sitä ei kärsi -- monestikkaan kelloon kahtoa, jos ei sitte vaikka oo mittään erittäin tärkeätä tievossa iltasella. Ja kyllä ne pakkautu välillä, kiireiseen aikaan, ni kuuteentoista tuntiin ne työpäivät venymään. Eikä se vielä, sitä oli vielä tyytyväinen sen jälkehen, sai tehtyä. Muussa työssä ehkä ni, jos ois pakotettu olemaan, ni ei varmasti ois ollu tyytyväinen -- semmosiin työmääriin." (Y 36)

Omana työnä tehtynä kuusitoistatuntiseen päivään voi olla tyytyväinen, kun "vieraassa työssä" kyseinen työaika olisi tuntunut pakottamiselta. Yrittäjän työaika ja vapaa-aika alkavatkin sekoittua väistämättä, kun on kysymys pienyrityksistä, joissa yrittäjä itse osallistuu myös valmistusprosessiin. Erillistä konttorihenkilökuntaa ei tämän kokoluokan yrityksissä useinkaan ole; korkeintaan kirjanpito on hajautettu oman yrityksen ulkopuolelta ostettavaksi palveluksi. Tämä aiheuttaa sen, että ns. paperityöt on tehtävä varsinaisen työajan jälkeen, ja päivät venyvät väistämättä pitkiksi.

"No onhan tässä jouvuttu tekemään ihan varmasti työtä (naurahdus). Se on ainaki varmaa. Se ku työpäivä, ei ainakaan mulla, se ei pääty läheskää tuota iltasella sillo, ku täältä mennään pois, että -- sitä paperihommaa tahtoo sitte ja laskutusta ja muuta pyöritystä olla sitte iltasella. Koska ei sitä päivällä jouva tekemään niitä. Ni ne jääpi iliman muuta iltaan ja viikonloppuihin. Että se oli tuota, varsinni ku sitte tämä on tässä lähellä, mulla ku ei oo tuota kilometriekää kotiin tuohon matkaa, että jonku verran päälle, ni tämä on nii lähellä, että sitä tulee aina, ja pakkoki on toisaalta käyvä kuivaamon takia. Ja niinku sano-taan vieraasta paikasta tuolta lähti oven taakse, ja jätti ni sen sai unohtaa sitte, ni siinä ei ollu sen kummempaa."

[Haastattelija: Häiritseekö se millään lailla?]

"Noo, ei. Ei se häirihe, kun sen tietää, että siihen on niinku ite lähten-y. Ja se pittää ottaa niinku (naurahdus) elämäntehtävänä tam-

*mönen, tai elämäntapana, sanotaanko näin. Jos sen ottaa semmose-
na, jotta tämä on työtä, ni sitä ei ehkä jaksasi. Va se pittää ottaa, että
se kuuluu siihen elämänrytmiin ja muut, muut hommat niveltää siihen
sammaan. " (Y 42)*

Järjestykseksi muodostuu se, että päivittäisessä elämässä keskiöön tulevat yrityksen vaatimukset ja muu elämä kietoutuu tämän ympärille. Yrittämisestä, työn tekemisestä omassa yrityksessä, tulee elämäntehtävä, ja kun se kuulostaa omassa korvissa liian vakavamieliseltä, tulee siitä lievennettynä elämäntapa. Arkielämän ja yrittämisen yhteen punoutumista kuvaa hyvin tilanne, jossa vapaa-aikaa saadakseen on lähdettävä kotoa pois. Ei riitä, että ottaa esimerkiksi puhelimen pois seinästä tai sulkee matkapuhelimen, vaan on

"pakko lähteä pakoon jonnekin (...) koska jos minä jään tähän, ni ei tästä pääse minnekään, ne asiakkaat ehtii minut vaikka katiskanarun päästä tuolta järveltä".

Yrittäjän roolistaan ei siis tietyllä tavalla pääse irti pakenematta kokonaan arkielämästään, kuten vieraassa työpaikassa oli mahdollista tehdä. Kun palkkatyöntekijänä teki velvollisuutensa määriteltynä työaikana, tämä ei yrittäjältä onnistu. Tähän tilanteeseen on sopeuduttava yrittäjyyteen kuuluvana elämäntapana: Jos asetelma alkaisi tuntua velvollisuudelta tai pakolta, tilannetta ei ehkä kestäisi. Kun kysymyksessä on elämäntehtävä, muuttuu toiminta merkitykselliseksi ja järkeväksi.

2.4. Epäsäännöllisyys ja epävarmuus

Yrittämisen elämää hallitsevaa asemaa korostaa vielä toiminnalle tyypillinen kausiluonteisuus. Kyseessä olevan kaltaisessa, pääosin paikallismarkkinoille suuntautuneessa mekaanisessa puunjalostuksessa syklit ovat kahtaalla: yhtäällä

kansantalouden suhdannesyklit, toisaalla jokavuotiset vuodenaikavaihtelut sesonkeineen. Mekaaninen puunjalostus kokonaisuudessaan elää hyvin voimakkaasti viennin hengityksen tahdissa. Maaseudulla toimiviin, kotimarkkinoille suuntautuneisiin pienyrityksiin tämä vaikuttaa siten, että kun suuret tuottajat myyvät tuotantonsa vientiin, ei niiltä riitä kapasiteettia täyttämään paikallista kysyntää. Tällöin paikallismarkkinat jäävät pienyrityksille. Toisaalta kysyntä vaihtelee hyvin voimakkaasti vuodenaikojen mukaan: esimerkiksi sahaus- ja höyläystoiminnassa kesä on kaikkein kiireisintä aikaa, kun rakentaminen maaseudulla on kiivaimmillaan. Eli vuosi jakautuu kiireelliseen ja hiljaiseen kauteen, joiden voimakkuutta yrityksen toiminnallisen menestyksen lisäksi sääntelevät talouden suhdanteet.

"Tämä on justiin tämä kausivaihtelu tällä alalla niin raju suorastaan, että kesällä on työtä niin paljon ku sielu sietää ja talavella sitte vähä. Mutta talavella on sitä tekemistä, ni sitä tunnosta, että sitä on, mutta tuota, se rahan tulo on vähän katkonaisempaa." (Y 42)

Kaikilla toimialoilla kausivaihtelu ei tietenkään ole yhtä rajua kuin tässä tutkimuksessa mukana olevassa puunjalostuksessa, mutta perusilmiö on sama: tulot vaihtelevat ja tämä aiheuttaa jatkuvaa epävarmuutta²³. Ruuhkassa olevat työt taas pakottavat työpäivien pidentämiseen. Tämä aiheuttaa työpainetta ja stressiä. Tätä yrittäjät reflektivat puheessaan kuitenkin varsin positiivisesti ("se on hyvä ku on pikkuse ja enempi ruuhkassa niitä hommia"; tyytyväisyyden ilmaukset kuusi-toistatuntisin päiviin ja niistä ylpeillen puhuminen). Sen sijaan hiljaiset ajat kyseenalaistavat koko toiminnan ja toimeentulon, mikä aiheuttaa suurempia ongelmia:

²³Työnjoustoon perustuvassa tuotantomallissa epävarmuus jäsentää yhä enemmän myös palkkatyöntekijöiden elämää, kun ydintyöpaikat vähenevät ja ns. epätyypilliset työsuhteet lisääntyvät (ks. esim. Kortteinen 1994, 320-321). Palkansaajilla yrityksen riskin puuttuminen ja työttömyysturva eräällä tavalla institutionalisoituneena toimeentulovaihtoehtona tekee tilanteesta ehkä selkeämmin rajattavan ja hallittavan.

"Sehän ei voi olla vaikuttamata, ku --- laskunippu senkun kasva. Ja jos ei oo tekemistä ni kyllähän siinä pakostahi joutuu miettimään aina sitten, että mittee siinä on vaihtoehtoja. Että sitä ei pysty aina, että niitä on asioita, joihin ei pysty ite vaikuttamaan, mutta. Sitä jos ei oo tekemistä, ni ei oo tekemistä ja semmonen tosiaan, että ne maksut, maksut aina tuota niinku tulloo maksettavaksi ja --- jos ei oo rahhaa ni ei oo rahhaa, että sittehän siinä joutuu miettimään, että mitä se on, mitkä ne on vaihtoehot." (Y 43)

Konkreettisesti epävarmuus tuntuu, kun tekemistä ei todellakaan ole, mutta epävarmuus voi kalvaa mieltä vaikka yritystoiminta sillä hetkellä menisikin hyvin. Yritykseen on jouduttu sitomaan pääomia ja investointeihin tekemään velkaa. Näistä juontuva riski tunnetaan jatkuvana painona hartioilla. Velkapääoman suuruudella ei välttämättä ole niinkään suurta merkitystä huolen taustalla: yhden yrittäjän mielestä jo kolmenkymmenen tuhannen markan velka painaa harteita lähes kestävästi, kun maaseudun elinkeinojen kehittäjänäkin toimivan yrittäjän (jonka tehtävä on koettaa kannustaa maaseudun ihmisiä yrittäjyyteen ja verkostoihin) näkemyksen mukaan kahden-kolmensadantuhannen markan investointi on vielä pientä. Kun yritysvakuuksia ei yleensä, varsinkaan pienyrityksille, hyväksytä luoton perustaksi, oman nimi ja henkilökohtainen omaisuus lainan pantteina aiheuttavat riskin jatkuvan läsnäolon ja tiedostamisen.

Sama huolen läsnäolo koskee tietysti kaikkia velallisia, yrittäjien ohella myös palkansaajia. Yrittäjillä kuitenkin koko henkilökohtainen elämä niveltyy paljolti yritystoiminnan ympärille. Tämä "omissa käsissä" oleva, yhteen kietoutunut yrityksen ja perheen talous tekee kokemuksesta kokonaisvaltaisemman. Tätä kokonaisvaltaisuutta kuvaa yrityksensä myyneen ja yritystoimintansa lopettaneen haastatellun kertomus:

"Sitä kun oot täysin omien rahojes nojassa tai silleen, ett se on. Mä monta kertaa muistan miettineeni sitä, että tuota, että tänään tuli viis tonnia, mutta entäs huomenna sitten. Että niinku, että miten käy kuu-kaudessa, jos kukaan ei osta, eikä puhelin soi niin miten, millä sitä eletään ja millä sitä niinku. Se oli se ainainen huoli, eikä hetkeekään niinku ollu hyvä mieli siitä, koska se tulevaisuus aina paino. (...) Se huoli on semmonen, mikä tekee niinku ihmisestä lopun sitte siinä hommassa."

Epävarmuus ja huoli jatkuvuudesta tunnistetaan yrittäjyyden erääksi keskeiseksi ominaispiirteeksi. Tämän epävarmuuden kestämiseksi yrittäjät ovat kehittäneet erilaisia elämänhallintakertomuksia. Tällaisten strategioiden avulla on mahdollisuus välttää edellisen siteerauksen yrittäjän ratkaisu lopettaa toiminta ja tehdä epävarmuudesta siedettävää.

Kertomukset ovat aineiston yrittäjillä hyvinkin toisistaan eroavia. Yksi ratkaisu on jo esitetty tapaus luopua toiminnasta kokonaan; lopettanut onnistui pääsemään takaamista lainoista myymällä yrityksensä. Usein tämä ei kuitenkaan ole mahdollista vaikka yrittäjä niin haluaisikin, sillä kannattavuudeltaan kyseenalaiselle yritykselle harvoin löytyy halukkaita ostajia, ja yrityksen velka voi pakottaa jatkaamaan liiketoimintaa²⁴. Kuitenkin lähes kaikkien mielessä toiminnan lopettaminen on jossakin vaiheessa käynyt²⁵, vakavammin tai kevyemmin, ja nimenomaan he itse ottivat asian puheeksi. Eräs haastateltava otti lopettamisajatuksensa esille vastauksena aloituskysymykseen yritystoiminnan yleisestä luonteesta.

²⁴Liiketaloustieteessä erotetaan yrityksen toiminnassa kolme vaihtoehtoista rationaalista toimintamallia: voiton maksimointi, tappion minimointi tai toiminnan lopettaminen; tälle tasolle pohdinta toiminnan jatkamisesta tai lopettamisesta ei haastateltavilla missään vaiheessa eksplikoitunut.

²⁵Varsinaiseen analyysiin mukaan tulleista yrittäjistä vain yhden puheessa asia ei tullut esille. Hänellä oheiselinkeinona ollut karjatalous samalla sekä sitoi yrittäjän kotimaan että tarjosi toimeentuloon jatkuvuutta.

"Se oli tuossa keväämmällä vähällä, että minä lopetan koko yrityshomman, että tuota se oli niin kovin hilijasta." (Y43)

Vastaavasti toinen haastateltava liitti lopettamisajatuksensa kysymykseen hänen aikomuksistaan kehittää yritystä:

"On käyny mielessäni, että ois syytä vähän modernisoija tuota kalustoa, että alakaa sekkin ikkääntymään. Jos ei sitte kertakaikkiaan vaiha alaa ja semmosta. --- Että oon minä välillä käyny kouluihin pyrkimässä, ja oisin johonkin päässyki, van en semmoselle alalle mihin oisin ensisijaisesti halunnu ite, nii se on sitte jääny taas.

[Haastattelija: Niin, että lopettaminenkin on mielessä käyny?]

No kyllä, kyllä toiseksee. Että periaatteessa koko ajan, että jos joskus pääsisi oikeisiin töihin. Oisi paljo helepompi olla. Kun se on nyky-aikana, niinku kaikki tietää, ni aika --- utopistista." (Y 36)

Lopettamisratkaisuun ei oltu kuitenkaan lopulta tuota yhtä tapausta lukuun ottamatta päädytty. Epävarmuuden sietämiseksi oli sen sijaan kehitetty muita malleja. Esimerkiksi edellisen lainauksen yrittäjä hieman sen jälkeen, kun on kertonut lopettamisajatuksistaan, että "olisi helpompi olla", toteaa ettei epävarmuus vaikuta eikä hän osaa ottaa siitä paineita:

"En minä oo osannu oikeen ressiä ottaa siitä [tulevaisuuden epävarmuudesta - PR] --- Kyllähän se epävarma on, va sitä ei kannata ajatella, liian syvällisesti."

Myöhemmin hän selittää tätä "stressittömyyttään" luonteellaan:

"En tiijä, että oonko minä sitte sen verran taiteilijaluonne tai joku boheemi, että --- en oo niin ahnehtinu, että on siinä elämässä muu-tahhii ku jatkuva työn teko."

Tarve kehittää malleja epävarmuuden sietämiseksi vaihtelee tietenkin sen mukaan, kuinka konkreettisesti epävarmuus elämää todella koskettaa. Joillakin toimeentulo oli vakaampi, kun taas toisilla se ilmenee "jatkuvana taiteiluna".

Mitään kovin yhtenäistä perustelua tai eetosta haastatelluilta yrittäjiltä on tässä mielessä vaikea löytää. Yhteistä on se, että he puhunnassaan tuottavat jonkinlaisia henkilökohtaisia malleja toiminnan taustalle. Nämä perustuvat jonkinlaiseen arvopohjaan tai elämisen mieleen, joilla he esittävät toiminnan mielekkäänä: jo edellä esiin tullut *boheemius* (epäsovinnaisen, huolettoman luonteeni kannalta on ehkä hyväkin, että elämä on epävarmaa), *uskonnollisuus* (viittaukset kristillisiin arvoihin ja menestyksen teologian tuomitseminen: "jos raha on se Jumala ni se pistää sitte kyllä liikkeelle, va mulle se ei oo"), ihmisen *henkinen lujuus* arvokkaana ominaisuutena ("kaikki vastukset on voitettava") tai jo edellä kuvattu ajatus yrittämisestä *elämäntehtävänä* tai elämäntapana.

Näin toiminnasta tulee tietyllä tavalla arvopohjalta rationaalista. Kun epävarmuus alkaa ahdistaa (tai kun tutkija tulee kyselemään kummallisia), omaa jossain määrin järjettömänä näyttäytyvää toimintaa voidaan rationalisoida subjektiivisista arvoista käsin. Ehkä pakkona alkunsa saanut tilanne alkaa vaatia tilanteen hallitsemiseksi arvopohjan, jolta oma toiminta voidaan selittää mielekkäästi. Erilaisin retorisin strategioin he sitten *haastateltavina* legitimoivat tekemisiään, tuottavat niiden taustalle järkeviä selityksiä.

2.5. Hyvä ajatus vapaudesta - yrittäjän rautahäkki

Työntekoon sitoutuneisuuden ja epävarmuuden ohella yrittäjyyden erityisyytenä suhteessa palkkatyöhön nousee aineistosta selkeästi esiin myyttinen käsite "*yrittäjän vapaus*". Kaikissa haastatteluissa vapaus tulee esille yrittäjyyden positiivisena puolena. Tämän vapauden luonteen määrittelemine on sen sijaan vaikeampi tehtävä: vapaus ilmenee moninaisena, usein määrittymättömänä ja ristiriitaisenakin ilmiönä.

Yhtäältä ajatukseen yrittäjän vapaudesta liittyy varsin romanttisia piirteitä:

"se tuntuu aika ruususetta se ajatus, että voit ite käyvä töissä silloin ku haluat, ja jos haluat aamulla käyä kalalla ni voit käyä kalalla ja tulla töihin vasta kello kymmenen, eikä kukaan oo niinku huutamassa sulle siitä."

Tähän vapauteen liittyy kuitenkin eräänlainen vapauden paradoksi, joka paljastuu edellisen haastateltavan jatkolauseesta:

"Mutta tuota sitte se -- todellisuus kuitenkin sitte osottautu toiseksi." (Y 32)

Tämä ilmenee siinä, että vapaus ajatellaan ja tunnustetaan yrittäjyyteen liittyväksi tekijäksi, mutta tämä vapaus on vaikea konkretisoida tai se muuttuu konkretisoitaessa "aika rajoitetuksi vapaudeksi". Selvimmin vapaus näyttäytyy ehkä yrittäjän tuntemuksena päättää itse omat tekemisensä:

"Kyllä se siinä mielessä on pikkusen aina helepompi, jos siinä ite on --- on tuota yrittäjänä, ni sillo pystyy jossai mielessä pikkusen helepommin ehkä järjestelemään, että ni. Se on mahdollista kuitenkin, että

jos on toisen töissä ni se on vaikeampi aina sitte. Että kyllä siinä tietysti on hyvät ja huonot puolesa."

Kuvaus yrittäjän "hyvästä" vapaudesta päättyy arvoitukselliseen toteamukseen hyvistä ja huonoista puolista. Haastattelijan pyytäessä täsmentämään tämän vapauden ilmenemistä vapauden analyysi jatkuu:

"--- Mitenhä tuo mahtasi ilimetä, siinähän se on. --- Se on tietenni jos sanoo, että minä oon aamupäivän pois töistä, ni kyllä se, se on mahollista sillo. --- Se ainaki siinä semmonen ja --- pystyyhä siinä tietysti siinä mielessä yrittäjä sitte, ni ite ajattelemaan omalta kannaltaan ja yrityksen kannalta sitä, että tuota mitä kannattaa tehdä ja miten kannattaa tehdä ja niinku päättämään erilailla niitä, niistä asioista jos-sain määrin kuitenni. Että valihemmaan tavallaan ne tekemisesä, että kelle tekköö ja miten tekköö ja mitä tehään. Että siinä mielessä se on, että jos toisen töissä on, ni eihän siinä sitte kysytä siltä työntekijältä, että ni. Se vain käsketään tehdä se työ ja sillä selevä." (Y 43)

Vapaus ilmenee siis vapautena vieraan työnantajan työnjohto-oikeudesta. Kertomukseen sisältyy myös viittaus siihen, että palkkatyössä ei ole mahdollisuutta ajatella asioita omalta kannaltaan. Työnjohto-oikeudesta eroon pääsemiseen liittyy siis tietty halu individualistiseen elämän hallintaan: mahdollisuuteen ajatella omia asioitaan, omasta näkökulmastaan, itse.²⁶ Tämän yrittäjä palauttaa edelleen yksilölliseksi kysymykseksi - yksilön luonteeseen. Mutta, kuten edellisessäkin tapauksessa, vapaus rakentuu eräänlaiseksi paradoksiksi:

²⁶Tämä itsellisen riippumattomuuden haave lyö läpi myös niiden yrittäjien kertomuksissa, joilla on yrityksessä mukana toinen osakas tai muu yhteistyökumppani: kertomuksissa tuli esille, että jos olisi mahdollisuus aloittaa alusta, aloittaisi yksin, jolloin olisi riippuvainen ja vastuussa vain itsestään ja omasta toimeentulostaan. Elanto ja itsenäisyys olivat myös Vesalan tutkimuksen mukaan pienyrittäjyyden keskeiset perustelut (Vesala 1992, 41-42).

"Että on se ilmeisesti jollai tappaa semmonen luonnekysymyski, että tuota joku haluaa olla yrittäjä. Peittää tavallaan omista asioistaan ja -- peittää sen, että mitä minä tien ja sillee. Vaikka sitte siinä saattaa käyä nii heleposti, että niistä peittää kuitenni joku toinen. Mutta sitte ni siihen ku joutuu siihen, ni siitpä ei pysty niinku lähtemään sitte pois, että ei sitä yrittämistä ei pysty lopettamaan -- Sitte jos on velaton yritys ja hyvin menny, että ei oo yhtää velekoo, ni sittehä siinä ei. Mitä, pistää pillit pussiin ja oven kiinni. Niin kauan, ku on veleka-nen yritys ja on semmosie, ni ei sitä, ei niitä pysty lopettamaan sitte yhtäkkie." (...) "Siinähän on, kyse saattaa olla sitte, että sen ku se alakaa siihen yrittämiseen, ni se on, se on sen elämä sijottu siihen." (Y 43)

Ryhdyttäessä yrittäjäksi saavutetaan periaatteellinen vapaus - mahdollisuus toimintaan itsellisenä subjektina. Tämä osoittautuu pidemmässä pohdinnassa vapauden illuusioksi, toisenlaiseksi totuudeksi.

"Se on tietysti vapaus, mutta toisaalta se on aika rajotettua vapautta, koska se asiakas määrää sen tahin aika pitkälle." (Y 42)

tai *"Periaatteessa se on vapaampaa se homma. Tosin myös sitte pelottavampaa sikäli, että se tosiaan on se huoli päällimmäinen." (Y 32)*

tai *"No se on tuota semmonen, että tämmönen työ tuota tahtihan on, saapi ite määrätä sen, että teenkö minä kaksi vai kaheksan tuntie vai kuustoista tuntie päivässä. Elikkä kyllähän nyt on tullu jo, että se on aamu viijestä ilta yheksään, että se on seitemän vuotta sitä touhua pietty." (Y 40)*

Vapautta rajoittavat asiakkaat, joille siirtyy myös osa työjohto-oikeudesta, taloudelliset paineet huolena "liiallisesta" vapaudesta ja tarpeena tehdä töitä kuusitoista tuntia vuorokaudessa. Mikäli yrityksen perustamiseen tarvitaan lainoja, samalla luovutaan myös osasta vapautta: romanttinen vapaus voikin muuttua rajoittuneeksi vapaudeksi työnjohdosta *pakkona*. Tätä voisi kutsua tässä yhteydessä tunnettua Talcott Parsonsin Weber-englanninnosta mukaillen "rautahäkiksi".

Tästä tietyllä tavalla illusorisesta vapaudesta halutaan kuitenkin pitää kiinni. Kaiken kontekstualisoinnin ja paradoksin tunnistamisen jälkeenkin ajatukseen vapaudesta palataan. Vapauden narraatio ilmenee varsin hyvin seuraavasta katkelmasta, josta osa esitettiin jo edellä. Yrittämisen hyvä puoli on yrittäjän vapaus. Tämä vapaus on rajoitettua ja ehkä pelottavaakin, mutta se säilyy kontekstualisoinnista huolimatta päällimmäisenä hyvänä puolena, ainakin *ajatuk-sena*:

- 1) *"Hyvät puolet on se, että se on vapaus siitä, että ei tarte olla tiettynä kellonaikana missään, ellet sä oo sopinu tiettyjä juttuja asiakkaitten kanssa.*
- 2) *Mutta se, tietysti se, että pitäähän sitä olla puhelinta päivystämässä mutta onhan sulla kuitenkin pieni vapaus suunnitella niinku töitäs ja tekemisijäs. Ja sitte se, että jos rahaa on ni sitte sitä voi nostaa joskus sitte niinku enemmänki, mut joskus tietysti ei. Periaattessa se on jollain tapaa vapaanpaa se homma.*
- 3) *Tosin myös sitte pelottavampaa, pelottavampaa sikäli, että se tosiaan se huoli on se päällimmäinen. (...)*
- 4) *Mutta vapaus on päällimmäisenä se, semmonen hyvä ajatus siitä." (Y 32)*

Kankaanpää ja Leimu (1982, 56-57) näkevät yrittäjien itsenäisyyden ja vapauden tavoittelun osana vapaan markkinatalouden ytimen, taloudellisen individualismin ilmenemistä. Oman aineistoni perusteella on vaikea sanoa onko taustalla tämän kaltainen (ideologinen) tematiikka vai onko kysymys yleisemmästä kulttuurisesta itsellisyyden tavoittelusta, joka läpäisee koko työkeskeistä yhteiskuntaa (vrt. Kortteinen 1992). Aineistossa esiin tuleva, yrittäjäksi ryhtymisen taustalla painottuva pakon elementti yhdistyneenä vapauden ihanteeseen viittaa kuitenkin siihen, että kysymyksessä on pikemminkin kulttuurinen kuin ideologinen itsellisyyden tavoittelu.

Vaikka yrittäjänkin päätöksiä rakenteistavatkin monet väliin tulevat tekijät kuten asiakkaiden ja rahoittajien vaatimukset sekä yritystoiminnan arkirutiinit, ja nämä rajoitteet myös tunnistetaan, ne eivät henkilöidy kuten tuoteverstaan johtaja - "saatanan kenokaula ankka" (ks. Kortteinen 1992, 40) - eivätkä näin näyttäydy yhtä ilmeisinä kuin palkkatyöntekijöillä. Tästä tietynlaisesta "vapauden illuusiosta" halutaan pitää ja myös pidetään kiinni. Tämä ajatus vapaudesta voidaan nähdä myös osana edellä käsiteltyjä selviytymismalleja. Kun perustamistilanteessa esiintyy usein vapaudelle vastakohtaisia tekijöitä, kuten seuraavasta kappaleesta ilmenee, halutaan säilyttää hyvä ajatus vapaudesta pakkoja tasapainottavana elementtinä.

Toisaalta ideologian kannalta tarkasteltuna voi kysymys olla Billingin ym. (1989) esittämästä ideologisen dilemman ajatuksesta. Taloudellisen liberalismien individualistinen ihmiskuva on juurruttanut yrittäjyyttä käsittelevään tulkintarepertuaariin (ks. Potter & Wetherell 1987, 149) metaforan yrittäjyydestä vapautena niin syväälle, että siitä on mahdotonta täysin irtautua: jokaisella yrittäjällä on vapaus, oli tilanne mikä hyvänsä. Sosiaalinen todellisuus hahmottuu kuitenkin huomattavasti monimutkaisemmin, ja yrittäjien on kyettävä elämään tämän ambivalentin tilanteen kanssa. Kun ajattelun ja kielen ristiriitainen luonne tulee haastattelun yhteydessä esille, kehitetään puheessa erilaisia malleja solmun avaamiseksi. Mutta yrittäjän

vapaus on liberalistisessa puhunnassa myyttinä niin vahva, ettei siitä voi tai halua kokonaan irtautua (*myytistä*, ja sen "viattomuudesta" ks. Barthes 1994, 173-215).

2.6. Perustamistilanne - mykkä pakko ja vapauden visio

Haastateltavien kertomusta yritystensä perustamistilanteesta kuvaa yleisimmin sana *pakko*.²⁷ Oli löydettävä jokin tapa ratkaista taloutensa perusta itsenäisellä taloudellisella aktiviteetilla. Määrävyydeltään tämä pakko vaihtelee tapauksittain, mutta kaikkien yrittäjien puheessa pakko liitetään yrityksen perustamistilanteeseen. Tavallisimmin pakko liittyy työttömyyden uhkaan tai palkkatyön loppumiseen ("*oli työt loppumassa*", "*mulla loppu edelliset työt*", "*olin jäänyt työttömäksi*", "*ei ollu töitä tarjolla*") tai, kuten yhdessä tapauksessa, pakkoon kehittää entisen kuihtuvan elinkeinon oheen lisäelinkeino. Pakko esiintyy eräänlaisena ulkoisen pakon ja sisäisen pakon kerrottuna sekoituksena, jossa yleensä ulkoinen pakko painottuu. Jokin elämäntilanteessa muuttuu ja pakottaa kehittämään itselle työtä ja tekemistä; pakottaa toisaalta työttömyyden asettaman taloudellisen pakon kautta, mutta myös sisäisen pakon. Yhden haastateltavan kertomus yrityksensä perustamistilanteesta kokoaa varsin osuvasti perustamistilanteesta sekoittuvaa ulkoista ja sisäistä pakkoa:

"Työttömyyden uhka oli yks semmonen, semmonen. --- Ja sitte se ehkä jotenkin mulla oli se kyllästyminen tähän, näihin työllisyystöihin. Se oli ehkä semmonen asia, että ku kaikki on puolivuotisia tai jotahin tämmösiä vuotisia, että se ei mitään jatkuvuutta oo siinä, siinä elämässä. Ni se tuntuu jotenkin semmoselta, että niinku ois semmonen räväys, että pääsisi eroon kaikesta tosta hommasta ja saatas joku, omille vesilleen pääsis. " (Y 32)

²⁷ Kehitysalueella toimivista kehitysalueavustuksia saaneista teollisuusyrityksistä on Niittykankaan mukaan lähes 4/5 sellaisia, joissa yrittäjä on "ajautunut yrittäjäksi olosuhteiden pakosta" (Niittykangas 1992, 90).

Työttömyys on uhkaamassa ja painostaa taloudellisesti. Toisaalta kuitenkin aiempien kokemusten perusteella työttömyysturvallakin tulee niukasti toimeen, ja työvoimaviranomaisten järjestämiä työllistämistöitä olisi todennäköisesti taas kuuden kuukauden työttömyyden jälkeen tarjolla. Perheeseen juuri syntynyt ensimmäinen lapsi asettaa kuitenkin paineita paremman elintason saavuttamiseksi, toisaalta on olemassa sisällöllinen paine katkaista puolen vuoden työllistämistukitöiden elämään tuoma jatkuva epävarmuus ja tarkoituksettomuus. Näiden "pakkojen" ahdistavuutta lieventää edellisessä luvussa esitetty romanttinen ajatus itsenäisyydestä ja vapaudesta.

Kysymys ei ole niinkään jatkuvasta mahdollisuuksien haistamisesta ja laskelmoinnista uusklassisen taloustieteen tarkoittamassa mielessä, siten että määräävä tekijä olisi rahamääräinen tuotto-odotus verrattuna vaihtoehtoiskustannukseen. Tällaistakin laskelmointia voi tietenkin jossain mielessä esiintyä, mutta se aktivoituu vasta pakon edessä. Kuvio on yleensä se, ettei yrittäjäksi ryhtyminen ole realistinen vaihtoehto palkkatyölle vaan lähinnä työttömyydelle. Yrittäjäksi ryhtymisen pohtiminen aloitetaan vasta suhteessa työttömyyskorvaukseen, ei työpalkkaan.

[Haastattelija: No mitä ku rupesit sillo tähän yrityshommaan, ni olikin puhetta, että työttömäksi jääminen oli taustalla myöskin, mutta oliko niinku ajatus semmosesta, että se on jotenkin vapaampaa, tai sitte että sillä tienaa paremmin?]

"(painokkaasti) Ei, ainakaa se ei ollu koskaa pöyvillä, että sillä tienaa paremmin. Minä nimittäin tiesin sen, että tuota missään tapauksessa paremmin sillä ei tienaa. En minä kultakaivokseksi koskaa luullu. Oli semmonen ajatus oli, että ku sais sen palakan kun tuota vieraan palveluksessa saisi, ni oisin tyytyväinen oikeinni, -- että se oli tuota lähtökohta siinä ja -- ja joskus sais maksettua, maksettua velat sillä

lailla, että tuota ei niinku, päällä ni ku on tuota omaahi velekaa, ku on tuota talot ja muut tehny vastaikää, ni että sais ne niinku kaikki hoijettuo kaikki pois, ettei tarvitteis tuota erikoisjärjestelyihi mennä, ja toistaiseksi oon ne pystyny hoitelemmaan, että siinä mielessä minä oon tyytyväinen kyllä." (Y 42)

Taloudellisia toiveita on, mutta kuten edellisessä katkelmassa ilmeni, ne ovat varsin kohtuullisia. Yrittäjällä, joka kertoo toiveiden olleen aloittaessa "valtavan korkealla", nämä korkealla olleet toiveet pysyvät vielä varsin vaatimattomina:

"Niinku kohtalaisen ansion saaha, että tottakai haaveissaan aatteli, että jos tämä lähtee pyörimään tosi hyvin, ni tässähan on mahdollisuus vaikka tehdä tätä hommaa loppuikäsä sitte." (Y 32)

Tavallaan työmarkkinoilta ulos joutumisen jälkeen ei vapauden toivossa jättäydytä systeemin ulkopuolelle, vaan yritetään luoda vapauden visio ja kohtuullinen toimeentulo systeemin mykkien pakkojen harmaalle ei-kenenkään-maalille (vrt. Kyntäjä 1985, 8). Tässä pakot ja mahdollisuudet kietoutuvat yhteen vaikeasti erotettavaksi kokonaisuudeksi. Sekoitus saa jo kerran yritystoiminnasta luopuneen haaveilemaan paluusta yrittäjyyteen, systeemin reunalle:

"No mulla ainaki, niinku nyt on huonontunu ja huonontuu tilit, siis koko ajan pienenee, ni koko ajan vahvistuu ja vahvistuu se ajatus, että jotaki täytyy keksiä." (...) "Se että se yrittäjyys on kuitenkin jotenki jääny tuonne --- sen huomaa kuitenkin. Rahaa saa myymällä jotaki, että se niinku houkuttaa se rahan saamisen mahdollisuus kuitenkin. Tai se rahan pakkosaamisen mahdollisuus, koska muutenhan tää talous ei pyöri jos rahaa ei tuu jostaki."

Yrittämisessä nähdään rahan saamisen mahdollisuus, mutta tämä ei perustu niinkään voluntaristiseen, rationaaliseen voittoon pyrkimiseen, vaan on systeemin pakkojen rajaama: rahaa on jotenkin saatava ja useinkaan yrittäjäksi ryhtymisen lisäksi muita vaihtoehtoja nostaa toimeentuloaan minimitasolta ei ole. Systemissä mukana pysyminen - oman talouden pyörittäminen - tekee yrittäjyydestä rahan pakkosaamisen mahdollisuuden.

2.7. Syrjäisyys ja motivaatio

Edellä havaittiin, että yritystä perustettaessa toiveet liittyvät usein vakinaiseen, jatkuvaan työpaikkaan ja kohtuulliseen ansioon. Lähinnä kysymys onkin siitä, että ei haluta tai voida muuttaa työn perässä pois kotipaikkakunnalta. Töiden puuttuminen ja muuttohaluttomuus kypsyttävät ajatuksen yrittäjäksi ryhtymisestä. Tällaisessa tilanteessa yritystoiminnassa keskeiseksi tulee toimeentulon hankkiminen yrittäjänä nimenomaan *kotipaikkakunnalla*.

Yrityksen perustaminen näyttäytyy vaihtoehtona työttömyydelle tai työn perässä muualle muuttamiselle. Sen sijaan yrityksen perustaminen tai siirtäminen kokonaan muualle on lähes poikkeuksetta pois laskuista. Kuvaava esimerkki on toimintansa lopettaneen, uutta yritystä miettivän haastattelukatkelma:

[Haastattelija: No tuota mikäs siinä jäi mieleen, että mitkä oli niiku tässä yritystoiminnassa suurimmat ongelmat.]

"Kyllä se suurin ongelma oli (...) tämä alue on, tai tämä paikka niinku rajaa hirveen paljo niitä mahdollisuuksia, että mitä sä voit tehdä yrittäjänä. (painokkaasti) Se on niinku este numero yks. Että meillä se oli niinku ylivoimaisesti vaikein nimenomaan, ku me oltiin täällä pohjoses- sa, ja meillä asiakkaat olis kuitenkin ollu pääosin etelässä, jotka näitä mejän tuotteita olis tarvinneet." (...) "Että kysyttiin, että tuleeko sinne postia tai ja onko sinne rautatietä. Ja kaikkea semmosta niinku se,

että ne koki, että tää on niin syrjässä ja pohjosessa joskus tämä paikka, että -- että semmosia niinku joskus joutu selittelemään. Aina-kin joskus jäi vaivaamaan semmonen asia, että kuitenkin me aateltiin, että me ollaan samolla viivoilla."

Yritystoiminnan suurimmaksi ongelmaksi yrittäjä tunnistaa yrityksen syrjäisen sijaintipaikan. Yhtäältä kysymyksessä on mielikuvahaitta, toisaalta ongelmia syntyy myös käytännön toiminnoissa kuten kuljetuksissa ja toimitusajoissa. Vaihtoehtoista sijaintipaikkaa ei kuitenkaan sen kummemmin tältä tai miltään muultakaan kannalta edes mietitty (paikan hyvyttä yritettiin kyllä aluksi itselle uskotella; tämä osoittautui sittemmin täydelliseksi harhaksi ja sijainti liian pohjoiseksi). Muita vaihtoehtoja ei yksinkertaisesti ollut.

"Ainut, ainut vaihtoehto meille. Me asuttiin molemmat täällä ja tuota -- ei mietittykään muita vaihtoehtoja. Se oli niinku ihan ehton tämä kotipaikkakunta."

[Haastattelija: No mitä se ois voinu merkitä, jos te oisitte esimerkiksi päättäny sijottua Etelä-Suomeen tai..]

No se firma vois pyöriä vieläkin, jos me oltais jossakin Helsingissä."

Liikeidea on yrittäjän mielestä kestävä, sijaintipaikka sen sijaan tuottaa ongelmia. Liikkeenjohdollisesti ajatellen olisi johdonmukaista siirtää tuotanto parempaan paikkaan, mikä olisikin koneiden ja tekniikan osalta ollut kohtuullisen helppoa. Tämän yrittäjä myös tiedostaa. Kuitenkaan todellisena toimintamallina tämä "ei tullu mieleenkään". Parempi vaihtoehto oli toiminnan lopettaminen. Yrityksen perustamisessa pitkälle määräävä tekijä vaikuttaa olevan mahdollisuus hankkia elantonsa kotipaikkakunnalla, ei niinkään rahan maksimaalinen ansaitseminen tai yrityksen voiton maksimointi. Uuttakin yritystä suunnitellessaan haastateltava näki ainoana vaihtoehtona yrityksen kotipaikkakunnallaan:

[Haastattelija: No jos nyt rupeisit yritystä perustamaan, ni perustasitko yrityksen etelään?]

"No minä perustasin edelleenkin pohjoseen, mutta se, mä perustasin sen niinku tämän paikkakunnan ehdoilla sitte."

Vastaava asenne lyö läpi kaikkien haastattelujen: "keikkatöitä" voidaan kyllä ajatella muuallakin, mutta ensisijainen ehto on se, että asuinpaikkana säilyy kotiseutu. Jos yritystoiminta ei ole kannattavaa paikkakunnan huonon sijainnin vuoksi, johtopäätös ei ole vaihtaa paikkaa vaan alaa.

Maaseudulla toimimisen etuja on yleensäkin aineiston maaseutuyrittäjiltä kysyttäessä varsin hankala löytää, haittoja kyetään nimeämään helpommin. Silti siirtyminen muualle ei houkuttele. Kotiseudusta onkin tullut rajoitteistaan huolimatta, niiden yli, yritystoiminnan lähes välttämätön resurssi, motivaatioperusta. Esimerkiksi yrittäjä, jonka tuotteiden potentiaalinen päämarkkina-alue on suurissa asutuskeskuksissa, esittää haluttomuutensa muuttaa seuraavasti:

"(painokkaasti) Eei missää nimessä minnekkään muualle --- että se on oltava tuota ni ---

[Haastattelija: Ei Etelä-Suomeen missään tapauksessa?]

Eei Etelä-Suomeen kyllä jotta, kyllä sitä ei minnekkää tästä lähetä.

[Haastattelija: Siellä on kuitenkin markkinat isot ja...] (keskeyttää)

Niihän siellä on, van ei sitä --- ei kannata sinne lähteä kyllä, että se on --- kyllä se on vappaampi assuo tämmösessä paikassa, että kyllä se on eri vapaus on tämmönen, että täällä on kaikki luonnonläheisyys on tässä ni --- ympärillä ja --- kyllä se on tuota ni --- se on varmasti se motivaatio on erillainen tämmösessä paikassa, ku lähteä tuonne jonnekki vieraaseen paikkaan." (Y 40)

Toimeentulon hankkiminen jäsentyy arvoperusteisesti siten, että tuttu paikka tai paikkakunta on sellainen arvo ja resurssi, jolle toimeentulon hankkiminen - rakentuu²⁸. Tämä on niin itsestään selvä ajattelumalli, ettei sitä kyetä/haluta sen kummemmin perustella tai edes miettiä.

Jos tästä asennoitumisesta ja päätöksentekotavasta haluaa etsiä jonkinlaista rationaalisen valinnan mallia, on se (uusklassisen taloustieteen) suppean rationaalisuuden merkityksessä varsin vaikeaa. Asetelmaa voisi yrittää lähestyä *Amartya Senin* hahmottamalla tavalla, jossa toimijan hyvinvoinnin perustaksi määritetään hänen kykynsä toimia. Senin mukaan se mitä ihminen saa irti esimerkiksi hyödykkeistä riippuu monista tekijöistä (esim. ruuan vaikutus ravitsemukseen riippuu kunkin henkilön ihmisryhmästä, asuinilmastosta, iästä, sukupuolesta jne.), joten henkilön edun mittaaminen hyödykkeiden omistuksella olisi harhaan johtavaa.

Näin ollen voitaisiin hylätä perinteinen utilitaristinen lähestymistapa - hyödykkeet, niiden luonne tai hyöty - ihmisen hyvinvoinnin lähtökohtana ja tarkastella hänen etuaan "kykynä toimia" (*capability to function*). Tätä havainnollistamaan Sen käyttää esimerkkinä polkupyörästä: hyödyke (polkupyörä), sen luonne (kuljetustehtävä) tai siitä saatava hyöty (liikkumisen tuottama mielihyvä) eivät välttämättä ole hyvinvoinnin paras mittari vaan kriteerinä voitaisiin käyttää mahdollistunutta toimintoa (liikkuminen). (Sen 1983, 29-31; ks. myös Sen 1988, 36-38.)

Tässä tapauksessa päätöksiä tekevän yrittäjän hyvinvointia ei mittaa niinkään hänen yrityksensä rahamääräinen menestys tai yrittäjän kyky hankkia hyödykkeitä, vaan hänen subjektiivinen kykynsä toimia on sitoutunut paikkakuntaan, sosiaaliseen ja myös fyysiseen ympäristöön²⁹. Tutut paikat ja ihmiset mahdollis-

²⁸ Ks. myös Niittykangas (1992, 265).

²⁹ Myös Giddensin strukturaatioteoriassa yksilö "kyvykkäänä toimijana" on aika/paikka sidonnainen: "*Meidän tulee huomata, että se, mitä toimija tietää*

tavat sellaisen toiminnan, jota raha tai hyödykkeiden määrän lisääntyminen eivät kykene kompensoimaan. Tätä kuvaa edellisen haastattelukatkelman maininnat luonnon läheisyydestä, mikä mitä ilmeisimmin on haastateltavalle subjektiivisesti varsin merkittävä resurssi:

*"Ja luonnossa liikkuminenhan on paljon, että --- Marjastus on, että kaikkihan pitää ottaa talteen mitä vain --- kaikki on puhtaita luonnosta otettuja --- on mansikasta lähtien, lakasta ja kaikki mitä marjaa yleensäkin se otetaan taloon kyllä, että ikinä sitä ei oo jäänyt marjata eikä missää." (...) "Tänähi aamuna kävin tuossa sankollisen mustikoi-
ta poimimassa, että ei niitä vapaa-ajan ongelmia, ei oo kyllä." (Y 40)*

Luonnon läheisyys tuli muutenkin haastatteluissa selkeästi esille voimavarana: metsästyksenä, kalastuksena, marjastuksena, luonnon hiljaisuutena tai jonain muuna vastaavana. (Lukija voinee luetella vastaavia kaupungista.) Halu pitää näistä kiinni voi motivoida oman yrityksen perustamista.

Eräällä tavalla kysymykseksi nousee: "Kuinka tai millaisessa toimintaympäristössä minun olisi hyvä elää?", ei niinkään laskelmointi: "Missä toimintaympäristössä kykenisin hyötymään toiminnastani taloudellisesti kaikkein eniten?"

pätevänä (mutta historiallisena ja toimintapaikkansa suhteen määritettynä) toimijana, muuntuu ja menettää asteittain merkitystään toiminnan perustana kun siirrytään uusiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin, jotka ulottuvat paljon yli toimijan oman päivittäisen toimintapiirin." (Giddens 1984, 123.)

2.8. Yrittäjyyttä vai palkkatyötä?

Aineiston maaseutuyrittäjillä yrityksen perustaminen ilmeni siis pitkälle palkkatyön puutetta korvaavana toimeentulon hankkimisväylänä, keinona tulla toimeen kotipaikkakunnalla³⁰. Työmahdollisuuden ja toimeentulon hakemista kuvaa myös haastateltujen yrittäjien suhtautuminen markkinointiin sekä yritystensä laajentamiseen ja kehittämiseen. Toimintaa leimaa halu tulla toimeen; markkinointiin ei juuri panosteta, ellei ole totaalinen pakko tai ellei ulkopuolinen taho siihen kannusta ja rahoita.

"Nykyjään vähempi [olen markkinoinut -PR], että näin pikkupaikkakunnalla kyllä yleensä kaikki tietää. Että ei mulla oo vuosikausiinkaan ollu lehessä enää ilimotusta. Mulla oli semmonen jatkuva ilimotus paikallislehdessä sillo aikonaan muutamia vuosia, mutta totesin sen niin kalliiksi". (Y 36)

Motivaatio markkinointiponnistuksiin nousee vasta totaalisesta tekemisen puutteesta:

"Kyllä se sitte on, ku se [raha -PR] välillä loppuu ihan kokonaan, sitte tuntuu, että se motivoipi taas uuestaan (nauradus) yrittämään." (Y 36)

Jos ilmenee, että aktiivista ponnistelua töiden löytymiseksi on ollut, sitäkin selitetään pakkona eikä innovatiivisena yrittäjyytenä.

³⁰Yleisemmällä tasolla tähän viittaavat myös Katilan (1991, 49-52) tulokset, joiden mukaan maaseutuyrittäjille ovat muita pk-yrittäjiä tärkeämpiä työn ulkoiset arvot, kuten palkka ja varma työpaikka.

"No se on se aktiivisuus pakko olla jos aikoo puljun pystyssä pitää. Se on äkkiä loppu jos lopettaa. Eihän sille maha jos ei oo tekemistä, ni sillehän ei voi mittää. Mutta niin kauan ku on ja pystyy tekemään, ni se on pakko tehdä. Pankinjohtaja on minun kans sammaa mieltä, että tekemistä pitäs olla." (Y 43)

Toiminnalle on ominaista, että kovaan työntekoon on valmiutta ja siitä kerrotaan ylpeillen, mutta muuten toimintamalleista on vaikea löytää ajatusta aktiivisesti mahdollisuuksia etsivänä liiketoimintana. Kehyskertoja kuvaa maaseudun perinteisten yrittäjien markkinointi-intoa seuraavasti:

"Kyllä siinä on markkinointi erittäin paljo hukassa ja niinku sellanen ittesä esille tuominen ja sellanen mainostaminen. (...) Että eihän minä. Sitä vaan ootetaan tumput suorana, että joku tulis tarjoamaan töitä."

Pyrkimys on pysyä pienimuotoisena; työntekijöiden palkkaaminen ja jonkin tason johtajaksi ryhtyminen on ajatuksena kauhistus, ja jos työntekijöitä on *jouduttu palkkaamaan*, haaveillaan vieläkin pienimuotoisemmasta toiminnasta.

"Ku tämä on tarkoitus tosiaan, (...) että mahollisimman (naurua) pienimuotosta elinkeinotoimintaa, ja jos sitä ruvetaan paljo tekemään ni se ei ennää ookkaa pienimuotosta." (Y42)

Tämän varsin pienimuotoisen yrityksen työntekijämäärä - kaksi vierasta työntekijää (yksi kokopäiväinen ja yksi puolipäiväinen) ja kaksi yrittäjää - ei tunnu kuitenkaan vielä tarpeeksi pienimuotoiselta:

"Ehkä sen lähtis eri pohjalta vielä, vaikka tämähi lähti pieneltä, pieneltä pohjalta, ei mittää issoa, ni tuota en minä sittekään vielä issoon"

lähtisi. Että mieluummin vielä pienempää, että mieluummin vaikka vain ihtesä työllistäsi." (Y 42)

Työntekijöiden palkkaamista pyritään välttämään ja omiakin töitä määritetään palkkatyötermein:

"Että ei mitään suunnitelmia ollu ruveta johtajiksi, eikä sellasiksi. Vaan se, että niinku ajatus oli, että työllistetään itse itsemme. Tehään niinku päätöitä ja saahaan siitä kohtuullinen palkka. Tosiaan niinku jos ois joku ihan älytön kauppa auennut, että ois joku tilannu valtavan määrän, ni sillohan me ois jouvuttu palkkaamaan lisäporukkaa siihen." (Y 32)

Tavoite on saada päätoimisia töitä, joista voi nostaa kohtuullista palkkaa, ja jota voisi mahdollisesti tehdä loppuikänsä. Yrittäminen rinnastetaan siis selkeästi palkkatyöhön: tavoitellaan palkkaa päätoimisesta työstä, ei voittoa yritystoiminnasta. Mahdollisia suuria tilauksia ei myöskään nähdä niinkään mahdollisuutena yrityksen laajentamiseen ja työntekijöiden palkkaamiseen, vaan tilanteen tullen työntekijöitä joudutaan palkkaamaan.

[Haastattelija: Olikin puhe, että olit meinannu lopettaakin jo jossain vaiheessa, että minkälainen ajatus sulla on ollu tästä yrityksen tulevaisuudesta?]

-- No tuota, kyllähä se, kyllähä se toisaalta ni, ei, eihän sitä voi sanoa, että se aina nii valosaltakaa tuntuu, että tuohan se on --- (huokailua) semmonen, semmonen yritys aina jotenni, jotenni jos on tekemistä ni siinä mennee, jos ei tarvii paljo vierasta työvoimaa. Van sitä jos joutuu palakkaamaan ni sitte on kyllä, se on kertakaikkiaan se on ni kova paikka vieraan pitäminen, että joutuu miehie ottamaan töihin."

Pienimuotoisuuden tavoittelu ja riskin välttäminen on ongelma myös yrittäjien yhteistyökuvioiden syntymiselle. Edellä käsiteltiin yrittäjien individualistisia pyrkimyksiä päästä vapaaksi työnjohdosta, mikä pätee sekä ylös- että alaspäin. Tätä vapauden ajatusta rajasivat väliin tulevat tekijät, joista eräs oli vapaudesta aiheutuva toimeentulopaine. Tämä vapauden ja vastuun ristiriita aiheuttaa yrittäjille selkeän ambivalenssin suhteessa laajentamiseen ja erilaisiin yhteistyömalleihin, verkostoyhteistyöhön ja alihankintaan.

Esimerkiksi puutavaran sahauskassa tilanne on vientisuhdanteen vallitessa sellainen, että piensahurien tuotantoa jopa kysellään ostettavaksi suurten yritysten alihankintatarpeisiin. Yrittäjät ovat kuitenkin haluttomia ottamaan raaka-aineen hankinnasta aiheutuvaa riskiä. Lisäksi halu pitää toiminta pienimuotoisena aiheuttaa haluttomuutta sitoutua pidempiaikaisiin toimituksiin, varsinkin jos päähankkija ei ole ennestään tuttu.

"No ei oo alihankintahommaa. Kyllähän nuita on paljo ollu tyrkyllä, va se on sehi alihankintahomma kyllä, että se on se aika suuri riski siinä. --- Siinä pitäs olla kyllä hyvin varma tuota molemminpuolin se homma, että se toimii. Kyllä se harmittaa jos tuommonen jonku kuukauen tekköö jotaki eikä sillä saa sitte vielä mitää, ni se on siinä vielä hankalampi homma. Mutta kyllä tuo, varman päälle tässä pitää --- pikkasen olla." (Y 40)

Toisaalta alihankinnassa pelottaa toiminnan riski: yhtäkkiä olisikin sitouduttava muiden aikatauluihin, vastaavasti joutuisi myös muista riippuvaiseksi. Ajatus itsellisyydestä ja vapaudesta kärsii.

"Viime talavenahan sitä hierottiin sitähi [yhteistyön -PR] mahdollisuutta, mutta kyllä sitä ei oo sitä halukkuutta. Vaikka tässä muutamie nuita yrittäjiä on, ja nyt on tullu lisää vielä, ni tuota kyllä se jos semmoseen

pitkäaikaseen projektiin sitoutuu, ni se on, se on tiukka paikka ennen ku siihen saapi nimen alle. Ja sitte niinku sanotaan, että jos lähetään vientiin, ni se ku on se toimituspäivä sovitaan, ni se on pakko olla sillo se tavara. Tai siitä tulloo niin kovat rapsut, että tuota sitä ei kestä kukaan. Ni tuota se huomattiin viime talavena, että sitä ei oo sitte töihin sitä halukkuutta, ku tiukka paikka tulee.

[Haastattelija: Mistä sinä luulet, että siinä niinku suurimmat ongelmat sitte tulee? Miksi ei sitä halukkuutta kuitenkaa oo?]

Sitä pelätään sitä sitoutumista. Siinä kait se on.

[Haastattelija: Että sitä jokainen haluaa omat hommasa hoitaa?]

Nii, nii justii. Ja semmosta pientä hommaa, että sen saapi viiä niinku käsistään pois, että se on sitä myöte selevä ja sitte seuraavaan." (Y 42)

Periaatteellisella tasolla yhteistyö kyllä kiinnostaa, käytännössä luottamusta ja sitoutumista muiden kuin omiin töihin ei löydy. Sen sijaan alihankintasuhde tutulle, varsinkin lähiseutujen yrityksille kiinnostaa. Kuten edellä todettiin, yhtäältä yhteistyön esteenä on riski ja vapauden menetyksen pelko. Vapauden paradoksaalisuus ja sen toinen puoli - vastuu ja epävarmuus - on kuitenkin myös se, mikä tekee - yhteistyöstä kiinnostavan.

"Se on aina etu semmonen [alihankinta -PR], jos on tuota pitempiaikainen työsuhe ja tietää mitä tekköö ja tietää, että se homma jatkuu ni se, se on, tottaha se on aina. Ei koko ajan tartte olla ajattele-massa sitä mitä kohta tekis, ku tämä loppuu, että sehän siinä ois siinä." (Y 43)

Pienyrittäjyydessä on usein kysymys sellaisesta yritystoiminnasta, jossa pyritään palkkatyön kaltaiseen tilanteeseen tai ns. vuokratyöhön, jossa vuokrataan oma työ ja koneet asiakkaalle, joka hankkii raaka-aineen ja määrää mitä tehdään. Jos

laajenemisen mahdollisuuksia nähdäänkin, on ne jo toiminnan strategisena lähtökohtana suljettu pois: tarkoitus on saada elanto mahdollisimman pienimuotoisella toiminnalla. Eli todellisuudessa yrittäjä usein pyrkii tilanteeseen, jossa varsinainen työ lähestyy palkkatyötä. Erona on vain se, että työntekijä omistaa koneet. Päähankkijan näkökulmasta tämä on edullista siinä mielessä, että koneiden osalta pääomakustannukset ja riski on hajautettu suorittavalle portaalle. Päähankkija pyrkii omalta osaltaan hajauttamaan kustannuksia ja riskiä edelleen raaka-aineisiin jne. Tähän taas pienyrittäjä on haluton menemään, hänen pyrkimyksenään on saada *kohtuullinen elanto mahdollisimman pienellä riskillä*, ei laskelmoida omalla riskipositiolla ja tuoton odotusarvolla, kuten moderni liikkeenjohtaja tekisi.

Eräällä tavalla pienyrittäjän kilpailuetu onkin siinä, että ostetaan itselle työpaikka ryhtymällä yrittäjäksi. Yrittäjän statuksella vältetään työntekijään kohdistuvia sosiaalikulunnuksia ja saavutetaan verotusetuja systeemin harmaalla alueella. Näiden varassa taiteilemalla elanto kotiseudulla voidaan hankkia. Palkkatyöntekijänä vastaava työ ei ehkä olisikaan kannattavaa. Tässä onkin yksi syy siihen, miksi työntekijöiden palkkaaminen näyttäyty pelottavana.

"Se, se on semmonen, että -- vaikkei se tosiaan se [vieraan työntekijän -PR] palakka oisikaan nii iso, mutta tuota ni ne on sitte ku ne pittää kohta kahella kertoa. (...) Siihe pitäsi kyllä --- tulla muutoksie, että se ei oo. Ja se, sehä se on minun mielestä ainaki yks työttömyyden aiheuttaja, että -- kun on kertakaikkiaan työvoimakustannukset, on nii noussu, että (...) Sanotaan, että kinttaan jäläki maksaa liian paljo, nii." (...) "Jos minä ajattelen, että minä nykysillä taksoilla mitä minä tien tuota hommaa, ja jos minä siihen jouvun palakkaamaan miehen ni se kannattaa lopettaa heti, että sitte minun ei kannata tehä sitä enää."

[Haastattelija: No mikä sen tekee, että se itellä tulee nii halvemmaksi?]

"No ku ei itelle laske palakkaa. Ei siinä pysty, että sillee, että tuntipalakoja laskemaan itelle, eikä sitä etes pysty aina laskemaan, että jääpikö mulle. Se täytyy ajatella vain, että se homma pyörii, että siinä pyssyy matkassa ettei tuu konkurssia. Siittäähän se on hengissäpysymisestä se on aina se kyse. Nii on." (Y 43)

Yrittäjyydestä tuleekin eräänlaista ansiotyön harmaata aluetta. Aluetta, missä työprosessin johto on työntekijällä jossain määrin palkkatyötä vapaampaa. Tämä vapaus, tai ajatus siitä, siirtää työn suorittajalle vastuun, ja vastuun myötä täysimääräisen työnjoustomallin. Myös osa riskistä on nyt siirtynyt työn suorittavalle portaalle. Joustavoittamisen maailmassa ei olekaan yllätys, että yrittäjyydestä on tullut kovin suosittu työnorganisoinnin lähtökohta. Uusien verkostoperusteisten työnorganisointimallien kannalta tilanne on kuitenkin hankala siinä mielessä, että verkostomaisiin pitkiin projekteihin ei löydy halua sitoutua. Kuten verkostohanketta viritellyt kehittäjä-yrittäjä kertoo:

"Ja alkuun kaikki sano, et joo tää on hyvä ajatus. Ja sitä kehiteltiin ja laskeskeltiin etteenpäin. Mutta se on aina tollasissa, ku on monta, monta ihmistä. Ku kaikille pitäs vääntää rautalangasta se malli, että mitä sä nyt hyödyt tästä, jos sä lähet mukaan. Ja siinä vaiheessa, ku ite pitäs panostaa eli laittaa niinku rahaa siihen, ni phuuhuu sillo (naurua). Kädet pystyyn. Se kaatu siihen, ettei ollu sitä tarpeellista sitoutumista."

Yrittäjyydessä yhtäaikaaisesti representoituvat vapaus ja riski eivät jätä tilaa verkostomaiselle toimintamallille, jossa sekä vapaus että hierarkia hämärtyvät. Yrittäjät sinnittelevät mieluummin yksin, omillaan ja entiseen tapaan:

"Oisko se joku ylypeys sitte yks. --- Että jokkainen haluaa omillaan pärjätä." (...) "Jos kaikki on niinku minä ni ei varmaan koskaa tuu sitä. Ku en minä oo kyselly, en oo koskaa ehottanu kellekään, että mulla ei niinku mittää sen kummempaa syytäkää oo siihen. --- Sitä on vissiin kuitenni niinku tyytyväinenni tähän nykyseen mennoon."

Toisaalta verkoston osana olemista voi vaikeuttaa hankaus, joka muodostuu yrittäjien itsellisyyden ja oman panoksen korostumisesta. Tämä ilmenee siten, että jos kysymyksessä ei ole suoranainen vuokratyö asiakkaan raaka-aineista, yrittäjät korostavat omien, itse suunnittelemiensa tuotteiden merkitystä. Näin verkostoitumiseen perustuva joustava tuotantomalli ei välttämättä suoraan sovellu perinteiseen yksityisyrittäjän toimintakulttuuriin, johon liittyy kovan työnteon ohella omillaan toimeentulo, itsellisyys ja vapaudenkaipuu.

V Luku

YRITTÄJYYS MODERNISSA LÄNSIMAISESSA KAPITALISMISSA - WEBER JA SCHUMPETER

Edellä on esitetty kaksi varsin selvästi toisistaan poikkeavaa yrittäjyyttä koskevaa puhekäytäntöä. Mutta miten sitten moderni yrittäjyys ja yrittäjä syntyivät yhteiskuntaan, ja mitä tämä on yhteiskuntateoreettisessa puhunnassa merkinnyt yhteiskunnan ja talouden kehitykselle? Problematiikka liittyy modernin kapitalismin syntyyn ja kehitykseen, jonka ymmärtämisessä on Randall Collinsin mukaan Weberin kapitalismiteoria tänäkin päivänä ainoa laaja teorialähtökohta (Collins 1986, 44).

Seuraavassa luvussa hahmottelen lyhyesti Weberin yleistä kapitalismiteoriaa, minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan erityisesti yrittäjyyden asemaa teorian osana. Tätä ideaalityyppistä yrittäjyysmallia, yhdessä schumpeterilaisen yrittäjyyskonseptin kanssa käytän apuvälineenä, jonka kautta tarkastelen yrittäjyyspuheen nykyistä perustaa.

1. Modernin kapitalismin synty

Myöhäiskautensa tuotannossa Weber keskittyi länsimaisen kulttuurin erityispiirteiden, erityislaatuisen rationalismin ja sen selväpiirteisimmän ilmenemismuodon, modernin länsimaisen kapitalismin, tutkimiseen. Weberin modernin kapitalismin käsite koostuu kahdesta komponentista: tarpeentyydytysprosessissa toimivista, voittoa tavoittelevista *kapitalistisista yrityksistä*, jotka muodostavat järjestelmän institutionaalisen puolen, sekä *kapitalismin hengestä*, joka taas muodostaa järjestelmän henkisen perustan (ks. Cohen 1981, XVIII).

Modernin kapitalismin institutionaalisten ehtojen toteutumista Weber tarkasteli erityisesti *Wirtschaftsgeschichte* -luennoissaan (Weber 1981, 275-351) ja *Wirtschaft und Gesellschaft* -kokoomateoksen *Die Stadt* -osassa (Weber 1992). Hengen kannalta keskeisiä ovat Weberin protestanttisuutta ja kapitalismin henkeä koskevat esseet (Weber 1980; Weber 1991, 302-322) sekä hänen uskonnon sosiologiaan käsikirjoituksiin liittämänsä esihuomautus (Weber 1989, 43-57).

Weberin kapitalismiteorian institutionaalista, historiallisesti muodostunutta puolta systematisoinut Randall Collins erittelee rationaalisen kapitalismin komponentit neljään: pääoman yritysmäinen organisaatio, rationaalisesti käytettävä teknologia, vapaa työvoima ja vapaat markkinat (Collins 1986, 28). Näiden taustaehtoina ovat byrokraattinen valtio ja kansalaisuus, sekä välittävänä ehtoina lainkäytön ennustettavuus ja systemaattinen ei-duaalinen talousetiikka³¹.

Institutionaalisten edellytysten kehittymisen keskiössä oli varsinkin länsimaisen porvariston synty (Weber 1992, 153; Weber 1989, 51). Erityisen merkityksellistä oli keskiaikaisten, länsimaisten kaupunkien kehitys, joissa "[p]oliittinen kokonaistilanne suuntasi keskiajan kaupunkikansalaisen olemaan *homo oeconomicus*" (Weber 1992, 189). Juuri täältä nousi se taloudellinen muoto, jotka sopivalla hengellä täytyessään mahdollisti mekaanisen kapitalismin synnyn.

Syntynyttä modernia länsimaista kapitalismia kuvaa Weberin mukaan pohjimmitaan rationaalinen voitontavoittelu: yritykset tavoittelevat voittoa pääomalaskentaan perustuen, pysyvissä rationaalisissa kapitalistisissa yrityksissä³² (Weber

³¹ Edelleen näiden taustalla kapitalismin rakentumisessa ovat perimmäiset ehdot: kirjallinen hallinto, kehittyneet kommunikaatio ja kuljetusyhteydet, kirjanpito- ja kirjoitusvälineistö, rahajärjestelmä, keskittynyt asetalous, kurinalainen armeija sekä erilaiset kulttuuriset taustaehdot, joiden eräs vaihe on protestanttinen uskonpuhdistus. (Tarkemmin ks. Collins 1986.)

³²Tällainen yritys on modernin laskentatoimen perusyksikkö, ja sitä kuvaa vakiintunut käsite 'going concern'.

1989, 46-47). Kuitenkaan kapitalismin perustana oleva ajattelutapa - **kapitalismin henki** - ei ole pelkästään rationaalisuuden leimaama vaan sitä leimaa kummallinen kaksijakoisuus: rationaalinen pääoman kasaaminen, johon liittyy samanaikainen voiton hedelmistä kieltäytyminen.

2. Kapitalismin henki - yrittäjyyteen perustuva yritystoiminta

Yrittäjyyden kannalta tarkasteltuna kiinnostava onkin juuri weberiläisen kausaaliketjun mentaalinen puoli, modernin kapitalismin henki eli yrittäjyyteen perustuva yritystoiminta (ks. Giddens 1971, 126-127). Yrittäjyys-teeman kannalta Weberin keskeinen teos on *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, jossa hän kuvaa modernin kapitalismin hengen sosiaalipsykologisen syntyprosessin.

Kyseisen teoksen keskeinen lähtökohta oli tuon aikakauden yleinen havainto siitä, että "pääomanomistuksella ja yrittäjyydellä on pääasiassa *protestanttinen* luonne" (Weber 1980, 25). Protestanttisista lähtökohdista syntyi Weberin mukaan sellainen hengellisen ja materiaalisen toisiaan ruokkiva suhde, joka lopulta muodostui eetokseksi - länsimaista kulttuuria keskeisesti jäsentäväksi periaatteeksi³³.

Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole niinkään kiinnostavaa tarkastella sitä, miten Weber kapitalistisen rautahäkkinsä uskonnolliselta pohjalta konstruoi. Kiinnostava on prosessissa syntyvä länsimaista kulttuuria keskeisesti jäsentävä ja integroiva

³³Henki ja muoto voivat periaatteessa olla toisiaan vastustavia (kapitalistinen lainaus-toiminta ja uskonnollinen koronotkielto), toistensa suhteen välinpitämättömiä tai toisiaan vahvistavia (ks. Hietaniemi 1990, 134). Protestantismin ja kapitalismin tapauksessa ne Weberin mukaan sattuiivat olemaan toisiaan vahvistavia. Rationaalinen työn organisointi ja moderni kapitalismi olisivat syntyneet mitä ilmeisimmin aikaa myöten muutenkin, mutta kalvinismista noussut uskonnollinen etiikka ja siihen olennaisesti kuulunut rationaalinen irrationaali elementti edesauttoivat kapitalismin läpimurtoa ja leviämistä. (Vrt. Hietaniemi 1991.)

periaate - "*kapitalismin henki*" tai "*modernien porvarillisten keskiluokkien eetos*", joiksi Weber sitä itse nimittää (Weber 1980, 33; Weber 1991, 321).

Mitä Weber sitten tarkoittaa puhuessaan tästä modernin kapitalismin hengestä? Tutkimuskohteensa alustavassa kuvailussa Weber esittää kapitalismin hengestä ideaalityypisen esityksen, jota hän kutsuu lähes klassisen puhtaaksi dokumentiksi siitä, mistä asiassa lähinnä on kysymys (Weber 1980, 34). Tämä dokumentti on tunnetut sitaattit Benjamin Franklinin ohjeista menestyväksi liikemiehiksi aikoville. Ohjeissaan Franklin opastaa liikemieheksi aikovaa hyveisiin - ahkeruuteen, luotettavuuteen, täsmällisyyteen ja säästäväisyyteen - joilla tämä voi osoittaa luottokelpoisuutensa mahdollisten rahanvaihtajien silmissä. Nimenomaan raha on ensisijainen arvo toiminnan lähtökohtana. Viisishillinkisen tuhlaaminen ei ole vain viaton pikkurahan tuhlaus huvituksiin, vaan samalla sillä "murhaa (!) kaiken, mitä sillä olisi voinut tuottaa: kokonaisia kolonnia sterlinginpuntia" (Franklin Weberin 1980, 35 mukaan).

Franklinin opissa, "ahneuden filosofiassa", on yksilön velvollisuudesta suurentaa pääomaansa tullut itsetarkoitus. Tästä muodostuu koko elämän hallitseva etiikka, jossa ilmenee eetos. Tämä eetos ("tehdä ihmisistä rahaa") ei liity enää materialististen elämäntarpeiden tyydyttämiseen vaan siitä on tullut elämän tarkoitus. Tässä Weber alkaa kehittää teemaa, joka tuli keskeiseksi koko hänen lopputuotannolleen, rationaalisuutta länsimaisessa kapitalismissa. "[K]aikki Franklinin moraaliset asenteet ovat nyt kääntyneet utilitaristisiksi: rehellisyys on *hyödyllistä*, koska se tuo luottoa, samoin täsmällisyys, ahkeruus, kohtuullisuus, ja *sen vuoksi ne ovat hyveitä*." Kuitenkin tämä utilitarismi "näyttää yksilön 'onneen' tai 'hyötyyn' nähden kokonaan tuonpuoleiselta ja yksinomaan irrationaaliselta." (Weber 1980, 36-38.)

Juuri taloudellisella asenteella, talouseetoksella on Weberin kapitalismitarkasteluissa keskeinen asema. Pelkkä ahneus ja voitontavoittelu ei riitä. Moder-

nin traditionaalisesta kapitalismista erottavana tekijänä Weber näki rationaalisen (muodollisesti) vapaan työn organisaation. Nimenomaan vapaa työ mahdollistaa tarkkojen pääomalaskelmien tekemisen. Ja tällaisten edellytysten luomisessa keskeisessä asemassa - Weber korostaa alaviitteessään - eivät olleet tyypilliset puhtaaseen voittoon pyrkijät eli rahoittajat ja promoottorit, vaan "*Sen tekivät (tyypiltään!) aivan toisenlaiset ihmiset*". (Weber 1989, 43-50.)

3. Modernit kapitalistiset yrittäjät - (tyypiltään!) aivan toisenlaiset ihmiset

Nämä "aivan toisenlaiset ihmiset" ovat Weberille kapitalismin dynamiikan lähtökohta³⁴. Heitä leimaa erikoinen yhdistelmä: omistautuminen varallisuuden hankkimiseen rationaalisen voitontavoittelun kautta yhdistyneenä kieltäytykseen. Tällainen ihminen luopuu hankitun voiton käyttämisestä henkilökohtaisen nautinnon hankkimiseen. Päinvastoin, hän ponnistelee jo syntyneen ylijäämänkin maksimaaliseen kasvattamiseen. Kyseinen yhdistelmä erottaa modernin kapitalismin traditionaalisesta - modernin kapitalismin yrittäjä ei enää tyytynyt perinteiseen, totuttuun voittoon, vaan alkoi tuotannon uudelleenorganisoinnilla maksimoida tuottavuutta. Rahan ansaitseminen rationaalisen tehokkaasti muodostuu kutsumukseksi, ja tämä kutsumus eetoksena kykenee murtamaan esikapitalistisen, traditionaalisen, työhön suhtautumisen.

Juuri traditionalismin murtamisessa on Weberin konseptiossa keskeinen tehtävä modernilla yrittäjyydellä. Kun traditionaalisen yrittäjäpiirin eetos perustui totuttuihin

³⁴Weberin tietoteoreettinen lähtökohta on nominalistinen; historiallisten tapahtumien taustalla on yksittäinen sosiaalinen toimija. Weber lähtee liikkeelle yksilöstä (askeettinen yrittäjä), jonka toiminta muuttuu historialliseksi yksilöksi (kapitalismin henki) ja sitä kautta ylikysälliseksi (moderni kapitalismi).

liikkeenjohdon menetelmiin ja totuttuun voittoon, ehkäisi se rationaalista voiton tavoittelua:

"Elämänasenne oli traditionaalinen, voiton suuruus ja työn määrä samoin. Liikkeenharjoittamista hallitsivat traditionaalinen liikkeenjohdon laji, traditionaaliset suhteet työntekijöihin sekä olennaisesti traditionaaliseen asiakaspiiriin, traditionaalinen asiakkaiden hankinta ja menekin laatu. Voidaan hyvin sanoa, että tämän yrittäjäpiirin 'eetos' perustui näihin seikkoihin." (Weber 1980, 48.)

Kehittyessään moderni yrittäjyys murtaa tämän taloudellisen stagnaation. Esimerkkinä tähän traditionaaliseen eetokseen kohdistuneesta muutoksesta Weber kertoo nuoresta miehestä, joka luopumalla sovinnaisesta kilpailijoiden yksimielisyydestä ja mukavasta elämästä sekä muuttamalla työprosessin kontrollointia, markkinointia ja tuotteiden laatua muutti traditionaalisen yrityksen modernin kapitalismin ja etenkin kilpailun periaatteiden mukaan toimivaksi. Weberin mukaan on ennen kaikkea huomattava,

"ettei tämä mullistus aiheutunut esimerkiksi siitä, että uutta rahaa virtasi teollisuuteen. Sen sai aikaan uusi henki, juuri 'modernin kapitalismin henki', joka alkoi työnsä" (emt. 49).

Tällaisen kehityksen aikaansaaminen traditionaalisen sosiaalisessa paineessa (Weber mainitsee mm. epäluulon, vihan ja moraalisen närkästyksen) vaatii aivan erityistä suhtautumista ja luonnetta. Weberin yrittäjä tarvitsee *"hyvin selväpiirteisiä eettisiä ominaisuuksia"*, jotka ovat mahdollistaneet yrittäjän tarvitseman erityisen luonteenlaadun: rohkeuden ylittää kaikki vastukset, mahdollisuuden siihen intensiiviseen työpanokseen, jota yrittäjältä vaaditaan, ja jota ei voi yhdistää mukavuudenhaluiseen elämäntuntoon.

"Mutta ennen kaikkea he antautuivat asialleen tosimelessä ja tinkimättä ja olivat kestäviä. He olivat miehiä, joilla oli porvarilliset kat-somukset ja periaatteet." (Weber 1980, 49-50.)

Weberin mukaan ei kuitenkaan riitä, että vain nämä hyvin selväpiirteisen eettiset ja tinkimättömät porvarit toimivat hengen vallassa. Sen on kosketettava myös työläisiä:

"Työtä on tehtävä ikään kuin se olisi ehdoton itsetarkoitus - 'kutsu-mus'. Mutta sellainen henki ei tule luonnostaan. Sitä ei voida myös-kään saada aikaan välittömästi korkeilla tai alhaisilla palkoilla, vaan pelkästään pitkäaikaisen kasvatusprosessin tuloksena." (emt. 44.)

Aikaa myöten henki alkoikin riivata myös työläisiä (ks. Peltonen 1987, 101). Nyt Weberin rationaalinen voittoa maksimoiva yrittäjä kohtasi otollisen työläisen: työt tehdään velvollisuudesta työtä kohtaan, laskelmoiden ankaran rationaalisesti an-sioiden tasolla. (Weber 1980, 44-45.) Rationalisointiprosessi alkoi vahvistaa kilpailun kautta itseään:

"Joka ei seurannut mukana, se joutui varmasti häviöön" (emt. 49).

Muotouduttuaan lopulta yhteiskunnan läpäiseväksi talousjärjestelmäksi tämä henki alkoi määrittää kaikkien toimivien yksilöiden elämäntyylin ja lisäksi vastustamatto-malla pakolla; syntyi "teräksenluja kotelo", joka alkoi ylhäältäpäin määrittää ihmis-ten olemusta. Kerran synnyttyään talousjärjestelmä alkoi lopulta hallita mekaani-selta perustalta vaatimatta enää asketismia tuekseen (Weber 1980, 134-135).

4. Yrittäjyys ja talouskehitys - Joseph A. Schumpeter

Weberin hahmottelema kapitalismin sosiaalipsykologinen syntyprosessi koostuu kolmesta vaiheesta: 1) traditionalistinen kapitalismi, 2) kapitalismin henki yrittäjyytenä, 3) moderni kapitalismi ja sen mekanisoituminen. Tässä konseptiossaan Weber kohtaa Joseph Alois Schumpeterin (ks. Macdonald 1965; eroista ks. Perman 1985, 437). Schumpeter on yrittäjän ja yrittäjyyden määritelmiä etsittäessä ollut se yhteiskuntatieteilijä, jonka yrittäjyyskäsitteeseen on useimmin nojaututtu. Schumpeter oli itävaltalainen taloustieteilijä ja sosiologi, jonka pääteokset käsittelivät taloudellista kehitystä, kapitalismia ja sosialismia. Hän oli parikymmentä vuotta Weberiä nuorempi ja myös tunsu Weberin ja tämän tuotannon (ks. Swedberg 1992). Erilaisista teoreettisista lähtökohdistaan ja taustakoulukuntiansa *Metho-denstreifistä* huolimatta miesten yrittäjyyteen kohdistama tarkastelu muodostui varsin yhdensuuntaiseksi³⁵.

Schumpeter (1961) käyttää taloudellista kehitystä analysoidessaan käsitteparia: talouselämän kehämäinen kiertokulku (*circular flow of economic life*) - kehittyvä järjestelmä (*developing system*). Schumpeterin kehämäisen kiertokulun käsite vastaa hyvin pitkälle Weberin traditionalismia. Talouden ollessa kehämäisen kiertokulun tilassa toiminnan taustalla on tottumus ja kokemus: Tuotanto riippuu totutusta kysynnästä ja kysyntä totutusta tarjonnasta, jolloin kaikelle tuotannolle on olemassa kysyntä. Talouselämän kehitys riippuu siis annetuista olosuhteista ja on sopeutumista ajassa ilmenevään tietoon. (Schumpeter 1961, 8-9, 62.)

Kehittyvä järjestelmä taas on tila, jossa todellista talouskehitystä tapahtuu. Kehämäisen kierron tasapainotilan rikkoo dynaaminen elementti, joka sysää kehityksen liikkeelle. Tämän jälkeen järjestelmä etsiytyy uuteen tasapainoon, jollei

³⁵Weberin kapitalistista etiikkaa koskeneiden esseiden julkaisemisen aikaan (1904-1905) Schumpeter oli jatko-opiskelijana Wienin yliopistossa. Itävaltalaisen marginalistisen koulukunnan ja saksalaisen historismin kiistassa molemmat olivat välittävällä kannalla (Collins 1986, 119-122; ks. myös Töttö 1991, 87-88).

uusien muutoksia ilmene. Tämän dynamiikan ja muutoksen kantaja, innovaattori, on Schumpeterin mukaan individuaali yrittäjä.³⁶ (Schumpeter 1961, 60-61.)

Schumpeterin yrittäjyys ei merkitse omistaja-yrittäjyyttä perinteisessä mielessä. Hän korostaa yrittäjyyden nimenomaisena funktiona olevan innovoinnin - uusien tuotannollisten kombinaatioiden toteuttamisen. Eli kun Weberin esimerkin nuori mies muutti työprosessin kontrollointia, markkinointia ja tuotteiden laatua, on tässä kysymys juuri Schumpeterin tarkoittamasta innovoinnista:

"Jokainen on yrittäjä vain toimeenpannessaan uusia kombinaatioita ja menettää tämän hahmon, kun on saanut liiketoimintansa pyörimään ja hoitaa sitä kuten muutkin ihmiset hoitavat liiketoimintaansa."
(Schumpeter 1961, 78.)

Tällaisina uusina kombinaatioina hän tarkoittaa tuotantovälineiden erilaista käyttöä, esimerkiksi uusia tuotteita, uusia tuotantomenetelmiä, uusien markkinoiden avaamista, uusien tuotantopanosten tai niiden lähteiden hankintaa tai uudenlaisen organisaation toimeenpanoa (emt., 66-68). Schumpeterin yrittäjyysfunktio on siis tavanomaista ahtaampi siinä mielessä, että vain innovointi täyttää sen, ja laajempi siinä mielessä, ettei se vaadi toteutuakseen omistajuutta.

³⁶Schumpeterin käsitys yrittäjyyden toteutumismuodosta muuttui hänen uransa kuluessa. Varhaisteoksissa, varsinkin ensimmäisen kerran vuonna 1911 ilmestyneessä teoksessa *"The Theory of Economic Development"* (Schumpeter 1961), hän korosti yksittäisten yrittäjien merkitystä, kun taas myöhäiskautensa *"Capitalism, Socialism and Democracy"* -teoksessa (Schumpeter 1976a) painottuvat suuryritysten innovatiiviset resurssit, niiden kautta mahdollistuva yrittäjyys ja yrittäjyyden byrokratisoituminen. Yhteiskuntatutkimuksessa Schumpeter-tulkinnat ovatkin kääntyneet vauhdikkaasti pääläelleen: Kun 1970-80-luvuilla tuntui uskottavalta myöhäiskauden selitys, schumpeterilaista dynamiikkaa tarkasteltiin kansantaloudessa käytettyjen tutkimus- ja kehittämismäärärahojen kehikossa. Nykyään on tullut taas merkitykselliseksi yksilön tahto ja eettinen yrittäjyys.

Oleellista konseptiossa on yrittäjyys eettisenä ominaisuutena: halu uudistaa tuotantotapaa rikkoo suljetun kierron. Weberin tavoin myös Schumpeter korostaa nimenomaan asennetta, hänen mukaansa "*pikemmin tahto kuin äly on funktiolle luonteenomaista*" (emt., 88). Yrittäjän erityistehtävä on olla traditionalismin vastustaja, jolloin toiminnalla on sekä moraalisia, kulttuurisia ja sosiaalisia seurauksia (emt., 92).

Sekä Weberillä että Schumpeterilla staattisen talouden tilan murtava dynaaminen tekijä on yrittäjä³⁷, jonka tehtävä on erityisellä asennoitumisellaan murtaa traditionalismin sosiaalinen paine ja toteuttaa uusia talouden toimintaa tehostavia tarjontashokkeja. Tässä prosessissa ei ole lähtökohtana rationaalinen voitontavoittelu vaan henki. Molemmat korostavat, etteivät nämä kapitalismin korvenraivaajat toimi(neet) pelkkä ahneus tai hedonismi pontimenaan, vaan heitä ajaa liikkeelle eetos. Keskeinen on yksilön tahto, eettinen taloudellinen asenne, jota muodollinen rationaalisuus ei vielä ole mekanisoinut. Tämä yksilön etiikka on niin vahva voima, että se kykenee vetämään talouskehityksen liikkeelle.

³⁷ Weberin ja Schumpeterin ero on järjestelmän dynamiikan säilymisessä. Weberillä, nominalistisesta lähtökohdasta, dynamiikka muuttuu yliyksilölliseksi ja itseohjautuvaksi ("teräksen luja kotelo/rakenne", joka lepää "mekaanisella perustalla") karismaattisen elementin ehtyessä. Schumpeterin metodologisessa individualismissa dynamiikka sen sijaan säilyy yksilön luovan prosessin kautta.

Luku VI

JOUSTAVA KAPITALISMI, RATIONALISAATIOT JA YRITTÄJYYS

1. Yrittäjyys, yksilöityminen ja joustavoittaminen

Tutkimuksen alkuluvuissa on kuvattu, kuinka joustavan tuotannon ideaalimallista on tullut yleisissä puheikäytännöissä instrumentaalisti rationaalinen työnorganisoinnin muoto. Puheen taustalla olevasta joustavoittamiskeskustelusta voidaan nostaa esiin esimerkiksi kaksi pääkohtaa: 1) Tulevaisuus on markkinamuutoksiin nopeasti reagoivien, organisaatioiltaan joustavien ja kevyiden sekä tietoteknologiaa hyödyntävien yritysten, jotka toimivat osana innovatiivisia yritysverkostoja. 2) Muutos vaatii vahvasti motivoitunutta, ammattitaitoista ja yhteistyökykyistä henkilöstöä, joka kykenee ja suostuu työpanoksensa joustavaan ja monipuoliseen käyttöön yrityksen hyväksi nopeasti muuttuvien tilanteiden edellyttämällä tavalla (ks. Alasoini 1993, 88).

Kun maailmalla joustavan yrityksen ideaali liittyy yleensä informaation käsittelyyn ja tietoteknologiaan, Suomessa joustavoittaminen on nähty ratkaisuna myös periferisten alueiden ja alojen rakenneongelmiin. Suomessa joustavoittamispuheisiin liittyy läheisesti myös puhe yrittäjyydestä: motivoitunut, ammattimainen ja yhteistyökykyinen henkilöstö samaistuu suomalaisessa puheikäytännössä usein (sisäiseen) yrittäjyyteen. Olemassa on kuitenkin myös toisenlaisia puhetapoja. Näiden diskursiivisten käytäntöjen erittelemiseksi on edellä esitetty kaksi suomalaisen maaseutuun liittyvää yrittäjyysdiskurssia sekä teoreettinen ideaalityyppi. Puheikäytäntöjen jännitteitä analysoimalla yritän tuottaa oman näkökulmani.

Jos luvuissa IV ja V esitetyt yrittäjyyttä käsittelevät puhekäytännöt asetetaan rinnakkain, on niissä osin yhteneväisiä, osin ristiriitaisia piirteitä. Hallinnollis-poliittinen yrittäjyyspuhe on luonteeltaan hämmästyttävän samankaltainen kuin weberiläis-schumpeterilainen yrittäjyyden ideaalityyppi, jota ei ole edes tarkoitettu todellisuuden esitykseksi. Molemmissa hahmotetaan hyvin ideaalinen kuva yrittäjästä ja yrittäjyydestä: Yksittäinen yrittäjä kykenee omilla henkilökohtaisilla kyvyillään ja asenteellaan ratkaisemaan taloudellisen rakenneongelman. Yrittäjä hallitsee täydellisesti ympäristöään, omaa kaiken oleellisen tiedon ja tarvittavan sosiaalisen kompetenssin, hän voittaa vastukset ja hankkii luontevasti rahoituksen ideoilleen. Kyseisessä yrittäjyysmallissa on kysymys yksilön kutsumuksellisesta asenteesta alati kasvavaa liiketoimintaa kohtaan. Pyritään uuteen ja taas uuteen liikevoittoon. Eettisellä suhtautumisellaan yksilö murtaa perinteeseen nojautuvan yhteisön paineen toteuttaen itseään säästelemättä taloudellisen kasvun ihannetta.

Tästä lähtee liikkeelle myös hallinnollis-poliittinen yrittäjyyspuhunta. Tausta-ajatus on, että palkkatyö on muuttuneissa olosuhteissa käynyt riittämättömäksi motivaatiolähteeksi. Kun varsinainen taloudellinen pakko on ammentanut voimansa loppuun, ei palkkatyösuhde tarjoa riittävää kiihoketta antaumukselliseen työntekoon joustavassa tuotantomallissa. Kyseisen ajattelun mukaan hyvinvointivaltio on rapauttanut ihmisistä aidon moraalin ja tappanut yksilön taloudellisesti aktiivisen asenteen, kuten Antti Hautamäki (1993) asian esittää. Tämä on nähty ongelmana siirtymässä fordismista ja sen kriiseistä kohti joustavaa tuotantomallia, jossa työntekijöiden sitoutumisella organisaatioiden tavoitteisiin on merkittävä rooli.

Yksilön puutteellisesta asenteesta on tullut talouden eräs keskeinen ongelma, yrittäjyydestä ratkaisumalli: erityinen paino asetetaan asenteiden, luovuuden ja itseluottamuksen kasvattamiselle. Näin yhteiskuntaan ajatellaan syntyvän Weberin peräänkuuluttamia miehiä (ja naisia), joilla on eettisiä ominaisuuksia, porvarilliset katsomukset ja periaatteet, ja jotka ovat kestäviä joustavan tuotantomallin "saatanallisessa myllyssä". Tätä asennetta aletaan luoda lapsesta saakka, yrittäjy-

teen aletaan valmentaa jo peruskoulussa, ideahan löytyi jo Weberiltä: "henki ei synny luonnostaan (...) vaan pitkäaikaisen kasvatustuloksena" (Weber 1980, 44).

Nyt palkkatyökulttuurin yksilöityminen tuodaan tukemaan makrotason formaalin rationaalisuuden vaatimusta yhdistämällä yksilötason individuaali projekti, joksi konstruoidaan yrittäjyys, ja kokonaistason formaalin rationaalinen projekti, joustava tuotantomalli. Tässä mallissa kenestä tahansa voi tulla yrittäjä, ja on myös tuftava, sillä palkkatyöstä vallitsevana mallina on tullut taloudellisen kehityksen este. Mikäli palkkatyömuoto kuitenkin jostain syystä säilyy, aletaan oikealla tavalla asennoituvien työntekijöiden toimintaa kuitenkin kutsua sisäiseksi yrittäjyydeksi. Muusta kuin yrittäjämäisestä toimintatavasta onkin nyt tehty joissain määrin epäilyttävää. Tämä pätee myös yrittäjiin: yrittäjyyttä ei ole enää yrittäjänä toimiminen (sanakirjamerkitys), vaan ideaalityyppisenä yrittäjänä toimiminen (diskurssin luoma toinen todellisuus). Puhe asettaa meille odotuksia toimia jatkuvan yrittäjämäisesti, palkkatyöidentiteetti toimintakulttuurin pohjana kyseenalaistetaan. Puheessa on näkyvässä yksilökeskeisyyden korostaminen kaiken toiminnan pohjana. Liberalistisen ideologian individualistinen ihmiskuva nostetaan vallitsevaksi normiksi (ks. myös Eskola 1985, 37).

Kun noudatetaan Weberin ideaalityyppimetodia ja verrataan yksityisyrittäjän yrittäjyyttä ideaalityyppiin (vrt. Heiskala 1990, 10), havaitaan että toimijan yrittäjyys näyttäytyy huomattavasti monimuotoisempaa ilmiönä. Puhtaan tyypin piirteitä on jokseenkin vaikea hahmottaa. Tiivistettynä syrjäisen maaseudun toimijan kertomuksen yrittäjyydestä voi esittää olevan tarinan siitä kuinka:

1. Aloitin yrittäjänä, kun entinen elinkeino kävi riittämättömäksi eikä ollut muita töitä tarjolla. Oli pakko. Toiminnalla on tarkoitus hankkia kohtuullinen elanto kotipaikkakunnalla mahdollisimman pienellä

riskillä. Rahan ansaitseminen ei ole keskeistä, elämäni sisältö tulee muualta.

2. Yrittäjyydessä teen töitä itselleni, tehden itse omat päätökseni. Yrittäjyyteeni liittyy itsellisyys ja vapaus. Toisaalta vapaus on kyllä varsin rajoittunutta, yrityksen rutiinit, asiakkaiden ja yhteiskunnan vaatimukset asettavat rajoitteita. Jossain tilanteissa vapaus yhdistettynä vastuuseen voi muuttua painostavaksi: vapaus voi tuntua pakolta, mutta kuitenkin se säilyy ainakin hyvänä ajatuksena.

3. Yrittäjänä työni on kausiluonteista, epävarmaa. Rahallisesti se ei kannata sen paremmin kuin vastaava palkkatyökään. Sen sijaan töitä joutuu tekemään enemmän. Myös kodin ja työn alueet hämärtyvät, samoin käy työajalle ja vapaa-ajalle. Päästäkseni irti työstä on irrottauduttava myös kodin piiristä.

4. Mielessä on käynyt lopettaa koko homma. Jos nykyisen toiminnan jostain syystä kuitenkin *joutuisi* lopettamaan, olisin kuitenkin valmis aloittamaan uudestaan, pienempänä toimintana, yksin.

Tavallaan näin kerrotussa pienyrittäjyydessä onkin osin kysymys kapitalismin hengen hylkäämisestä (ks. myös Scase & Goffee 1980, 35). Ollaan tyytyväisiä vapauden ja itsellisyyden ajatukseen, joka yrittäjän toiminnassa representoituu. Samalla tämä aiheuttaa haluttomuutta dynaamiseen voiton tavoitteluun ja laajenemiseen. Tarkoitus on toimia kotipaikkakunnalla pienimuotoisesti, hankkia elanto itselle ja perheelle, ei kasata pääomia tuleviin investointeihin tai maksimoida tehokkuutta ja tuottavuutta.

Tämä toteutuvan toiminnan ja ideaalimallin ero (ks. Taulukko 2) viittaa siihen, että perinteisenä toteutuva maaseudun pienyrittäjyys ei ole luonteeltaan sellaista, jota maaseutupolitiikka tavoittelee. Tämän vuoksi nähdään tarpeelliseksi asettaa peruskoululle erilaisia kasvattamistavoitteita sopivan yrittäjätyyppin synnyttämiseksi.

Taulukko 2. Yrittäjien toiminnan järjestyminen haastatelluilla ja ideaalityypisellä yrittäjällä

	TOIMIJA	IDEAALITYYPPI
Motiivi	Selviytyminen, toimeentulo	Voitontavoittelu, tuottavuus
Toiminnan mieli	Pakko, vapauden kaipuu	Eetos, kutsumus
Toimintamalli	Pienimuotoisuus, traditionalismi	Ekspansiivisuus, innovatiivisuus, dynaamisuus

Nämä eritasoiset yrittäjyyspuhunnat on ehkä hyvä asettaa rinnakkain Weberin tunnetun kapitalismivision valossa. Weberin yksilön eettisen asennoitumisen merkitystä korostavaa (ja ihannoivaa) yrittäjyystulkintaahan seuraa teoksen lopussa kapitalismiprofetia, joka teoksen alkuosan valossa näyttäytyy pessimistisyydessään varsin hämmentävänä.

"Puritaani halusi olla ammatti-ihminen, nykyihmisen täytyy olla sitä. Sillä askeesin siirtäminen munkinkammioista ulos ammattielämään ja se, että maailmansisäinen siveysvaatimus tuli hallitsevaksi, auttoi osaltaan nykyaikaisen, mekaanis-koneellisen tuotannon teknisiin ja taloudellisiin edellytyksiin sidotun talousjärjestyksen mahtavan kosmoksen luomista. Tämä talousjärjestys määrittää nykyään kaikkien eikä vain talouden ammateissa toimivien yksilöiden elämäntyylin ja lisäksi vastustamattomalla pakolla. Ihminen syntyy koneistoon ja meno jatkuu ehkä siihen saakka, kunnes viimeinenkin sentneri fossiilista polttoainetta on hehkunsa hehkunut." (Weber 1980, 134.)

Kuten aikalaisensa yleensä, Weberkin uskoi tuotannollis-tekni- sen kehityksen, työn rationalisoinnin ja erikoistumisen vastustamattomaan etenemiseen. Weberin mukaan rahatalouden formaalin rationaalisuuden kehittyminen johtaa väistämättä hengen kuolemaan, sisällöllisen rationaalisuuden häviämiseen ja byrokratisoitumiseen³⁸ (Weber 1978, 223). Myös Schumpeter näki byrokratisoitumisen väistä- mättömänä kehitystienä. Hän näki sen kuitenkin myös kapitalismin tuhona. Kun Weber oletti työlle omistautumisen säilyvän, edes totaliteettina, katsoi Schumpeter että omistautuminen murenee. Samalla kun yhteiskunta kulkee kohti suurempaa keskusjohtoista suunnitelmallisuutta, murenee myös yrittäjyyden erityisfunctio - innovatiivisuus (Schumpeter 1976a, 206). Tätä prosessia Schumpeter kutsui marssiksi sosialismiin (Schumpeter 1976b).

Schumpeterin tavoin ymmärretty byrokratisoituminen ja liberalistinen pelko siitä, että yhteiskuntamme on hyvinvointivaltion myötä marssinut "socialismiin" on nykyisen yrittäjyyspuheen lähtökohta. Tällaiseksi byrokratisoitumiseksi on samais- tettu "jäykkä" fordistinen talouden organisoituminen (ja siihen liittyvä hyvinvointi- valtio), josta pyritään pelastautumaan joustavampiin malleihin. Näissä yhteyksissä Schumpeter on nostettu esille uuden joustavan mallin merkinä: Keynesin mukaan nimetyn hyvinvointivaltion rinnalle on Jessopin (1992) termein kehittymässä "schumpeterilainen työnjoustovaltio".

Weberiläistä logiikkaa seuraten voisi esittää kyseisen järjelyn esimerkiksi seuraavasti: Protestanttinen uskonpuhdistus synnytti kutsumuksen työtä kohtaan.

³⁸ Weberin mukaanhan vain eettisillä rationaliteeteillä on kyky tukahduttaa toimintakäytäntöjen eettiset rationaalisuudet tai vastaavasti vahvistaa niitä muuntamalla ne käytännön rationaaliksi eettiseksi toiminnaksi. Maailman vapautuminen taikuudesta merkitsee uskonnon loppua. Tämä johtaa Weberin mukaan elämäkäytäntöä ohjaavan vakaumuksen katoamiseen ja mekaaniseen rationaalisuuteen (ks. Gronow 1987). Hyvä esitys Weberin rationaalisuustyypeistä ja rationalisointiprosessin monista ulottuvuuksista löytyy esimerkiksi Stephen Kalbergin (1980) artikkelista *Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for Analysis of Rationalization Processes in History*.

Samalla eräissä protestanttisissa laškoissa taloudellinen laskelmointi tuli myös eettisesti arvokkaaksi. Syntyi rationaalinen elämäkäytäntö. Tämän kapitalismi omalla armottomalla logiikallaan kiteytti pakoksi. Pakon murensi vähitellen hyvinvointivaltio turvaverkoillaan ja byrokratiillaan. Kun henki on kuollut ja pakko hävinnyt, on jostain löydettävä työlle ja toiminnalle uusi sisältö; varsinkin kun työnjoustoon perustuva kasautumismalli vaatii toimiakseen työntekijöiltä uusia arvoja: sitoutumista ja ammattikutsumusta - askeettisuuden hengen uudelleen synnyttämistä.

Kun Weber kirjoitti askeettisuuden hengen karanneen modernin kapitalismin teräskotelosta hän jätti varauksen: "*- lopullisestiko, kuka tietää? -*" (Weber 1980, 135).

Nyt näyttääkin siltä, että pienyrittäjyyden merkityksen korostamisella ja yrittäjyyden ottamisella ammatillisen ja jopa perusasteen koulutuksen opetussuunnitelmaan on tartuttu tähän varaukseen, pyritään kasvattamaan yhteiskuntaan lisää Weberin ja Schumpeterin kuvaamia "hengen elähdyttämiä" yrittäjiä, jotka antautuvat "asialleen *tosimielessä ja tinkimättä*" (Weber 1980, 49-51). Tämän yrittäjien uuden sukupolven tulisi sytyttää uuteen paloon jo kerran sammuneeksi luultu eettinen kapitalismin henki.

2. Joustava kapitalismi: sisällöt ja muoto

1980-luvun puolestavälistä lähtien joustaviin tuotantomalleihin siirtyminen on ollut keskeinen vastausyritys teollisuusmaiden taloudellisiin ongelmiin. Tämä ei ole kuitenkaan Suomessa toteutunut optimistisempien odotusten mukaisesti, vaan joustaviin tuotantomalleihin siirtymisessä on ollut monenlaisia ongelmia. Eräs keskeinen tekijä malliin siirtymisessä on työntekijöiden sitoutuminen tai sitouttaminen. Esimerkiksi Olluksen ym. (1990, 141) mukaan:

"työntekijöiden on ainakin jossain määrin myös sisäistettävä yritysten tavoitteet, toimintaperiaatteet ja koko tuotantokulttuuri. Niin ikään työhön motivoitumisen lähtökohtien tulisi olla kiinnostuksessa työhön ja sitoutumisessa yrityksen tavoitteisiin."

Tähän ei suomalaisessa palkansaajakulttuurissa kuitenkaan kaikilta osin ole päästy, vaan pikemminkin ristiriidat työssä ovat kasvaneet (ks. esim. Kolu 1991; Kortteinen 1992a). Työntekijöiden osalta ongelmana joustavaan tuotantoon siirtymisessä on esitetty olevan muuttunut suhtautuminen ammattityöhön. Palkkatyö on välineellistynyt ja motiivit työhön yksilöityneet - nuoremman sukupolven ammattiylpeys on kadonnut. Joustavassa tuotantomallissa nouseekin kysymys, "miten tällainen motiiveiltaan yksilöityvä ja 'työlle viileä' väki on mahdollista saada mukaan joustavan tuotannon edellyttämään tiivistyvään työskentelyyn" (Kortteinen 1992a, 31).

Matti Kortteisen mukaan suomalaisen palkkatyökulttuurin ja joustavan tuotantomallin ristiriidassa on äärimmilleen tiivistetyksi kysymys tarinasta, jossa arvoriituaali eetos (jota Kortteinen nimittää selviytymisen eetokseksi) siirtyy sisälle markkinasuhteisiin tuottaen pärjäämisen pakkoa. Edelleen kysymys on siitä, että tällainen kulttuurinen muoto törmää palkkatyösuhteeseen, jossa pärjääminen edellyttää itsellisyyden voittamista, ja lopulta siitä, kuinka tätä itsellisyyttä puolustetaan joustavan tuotantomallin käytäntöä vastaan. (Ks. Kortteinen 1992b, 338-340.)

Ongelma on näin siinä, että yrityksen tavoitteisiin mukautuva askeettinen työetiikka on karannut, motiivit yksilöityvät ja enää ei ole edes pakkoa sitoutumista takaamassa. Sen edestä taistellaan selviytymisestä ja omasta kunniasta. Kun (työ)markkinoiden vaatimukset kovenevat ja samalla puolustetaan omaa kunniaa ja itsellisyyttä, syntyy työssä lisääntyviä vastakohtaisuuksia: kulttuurinen hankaus

estää uusien joustavien työmenetelmien toteuttamisen. Kysymys on siis kulttuuristen ja taloudellisten rakenteiden välisestä jännitteestä.

Kortteisen mukaan ongelma ei ole joustavoittamisen vaatimuksessa vaan hierarkkisessa organisaatiossa, jossa käskyt välittyvät ylhäältä alas aiheuttaen vastarintaa. Tätä hänen mukaansa tuskin syntyisi, jos sama markkinapaine välittyisi itselliseltä markkinasubjektilta toiselle, esimerkiksi asiakkaalta tekijälle (Kortteinen 1992b, 340).

Tämän suuntaisessa tulkinnassa voidaan nähdä eräs perustelu nykyiselle yrittäjyyspuheelle. Ulrich Beckin (1993) mukaanhan modernin kehitys on vaatinut ammattityöntekijöiden työurien yksilöitymisen nimenomaan työmarkkinoiden vaatimuksista. Yksilöitymisestä on tullut institutionalisoitua ja yksilöllisyydestä riippuvuutta. Samalla se kuitenkin voi muodostua yhteiskunnan suosimille prosesseille vastakkaiseksi: yksilön mahdollinen halu elää omillaan kohtaa sosiaalista ja poliittista vastustusta. (emt. 87-90.)

Syntyy ristiriita, kun yksilölliset projektit etsivät elämän subjektiivista sisältöä ja moderni systeemi formaalia tehokkuutta. Yksilöiden sisällölliset pyrkimykset ja rationaliteetit eriytyvät sosiaalisten olosuhteiden muuttuessa ja yhteiskunnan postmodernisoituessa. Toisaalla säilyy usklassisen pääomalaskennan rautaisesta logiikasta tuleva taloudellisten instituutioiden formaalin rationaalisen ideaalityypin ykseys, jota liiketaloustiede instituutiona opettaa rationaalisenä käytäntönä. Tämä liiketaloustieteen ainoana eettisenä normina opettama malli on omistajien varallisuuden maksimointi (*Shareholder's Wealth Maximation*; perusteista ks. esim. Friedman 1988). Tätä modernit liikkeenjohtajat toteuttavat nykyisessä tuotantomallissa joustavoittamalla ja ohentamalla.

Kun sisällöt ja muoto liikehtivät vastakkaisiin suuntiin, aiheuttaa tämä modernin reflektioprosessin ja tarpeen uusille sosiaalisille innovaatioille, kuten Beck

asian ilmaisee. Sisällölliset ja yksilölliset projektit olisi saatava sitoutumaan joustavan modernin muotoihin. Lisäksi standardisoidusta täystyöllisyydestä joustavaan alityöllisyyteen siirtyminen (Beck 1993, 140) vaatii muutoksia sosiaaliturvajärjestelmiin. Ihmisten tulisi tulla toimeen omillaan, pyytelemättä turvakseen hyvinvointivaltion työttömyyskorvauksia, jotka käyvät joustavan alityöllisyyden ja erityisesti nykyisen rakenteellisen totaalityöttömyyden tilanteessa yhteiskunnalle liian raskaaksi kantaa.

Yhtenä ratkaisuyrityksenä omillaan toimeentulon ja sitouttamisen ongelmaan voi nähdä toimintojen ulkoistamisen itsenäisille markkinasubjekteille, yrittäjille. Ulkoistamiseen liittyy yleensä implisiittisesti myös yksilön omillaan selviytymisen korostaminen. Tähän liittyvän taustaoletuksen mukaan hyvinvointivaltio on eriyttänyt työntekijöiden sisällöllisen rationaalisuuden ja systeemin vaatiman muodollisen rationaalisuuden siten, että henki ja muoto ovat toisiaan vastustavia. Palkkatyöntekijöiden yksilöllisyys ja itsellisyys eivät tue "joustavan tuotantomallin" vaatimuksia, jotka työnorganisoinnissa on legitimoitu muodollisesti rationaaliksi toimintamalliksi. Nyt kulttuurinen asetelma vaikeuttaa organisaatioiden instrumentaalisesti rationaalista toimintaa.

Joustavoittamis- ja yrittäjyysteemojen yhdistelmää voidaankin tulkita yrityksenä takoa kapitalismin teräsrakennetta uuteen muotoon sisältä käsin. Erilaisten yrittäjyysspainotusten implisiittinen tarkoitus on yhtäältä synnyttää yhteiskuntaamme tuotantomuotoon oikealla tavalla suhtautuvia yksilöitä tekemällä heistä yrittäjiä (vrt. Foucault 1990, 120-127). Toisaalta puretaan kotelon sisälle muodostuneita jäykiksi kuvattuja rakenteita ja turvaverkkoja. Kaiken kaikkiaan pyritään tilanteeseen, jossa muodollinen rationaalisuus ja sisällöllinen rationaalisuus alkavat toisiaan vahvistaen tuottaa toimintaa, joka takaa tuotantomuodon menestyksen. Tämä toteutuu henkilökohtaisen yrittäjyyden kautta syntyvänä arvositoutumisena tai taloudellisen sitoutumisen mukanaan tuomana pakkona. Julistuksenomaisella yrittäjyyspuheella on siis selviä valtaan ja ideologioihin liittyviä kytkentöjä.

Hajauttamalla hierarkkinen työorganisaatio pienyrittäjille, alihankkijoille ja verkostoyrittäjille saadaan työprosessi henkilöitymään yrittäjään. Työhön sitoutuminen ja asketismi saavat uutta arvoa, kun palkkatyösuhteen sijaan suhde järjestetään siten, että yrittäjä kantaa osan yrityksen riskistä ja saa puhtaasti omasta suorituksestaan riippuvan toimeentulon. Samalla toteutuvat joustavoittamiskehityksen keskiössä olevat suuntauksat - yritystason, työmarkkinoiden ja rahoituksen joustavoittaminen sekä päätöksenteon hajauttaminen - niiden siirtyessä työpaikoilta itsenäisten yrittäjien toteutettaviksi.

3. Uusi yrittäjyys - irrationaalinen paluu vai sosiaalisen individualismin synty?

Kun ydinsektorin ulkopuolisilla aloilla työnorganisoinnin ihanteeksi muodostetaan pienyrittäjyys, palataan tavallaan modernin synnyn juurille. Kun Weber kirjoituksiinsa pohti modernin luonnetta, hän näki sen syntymiselle olennaisena perheen ja liikeyrityksen erottamisen erillisiksi alueiksi: yksityinen ja yrityksen omaisuus tuli rajata omiksi yksiköikseen (Weber 1989, 49; Weber 1978, 109). Näin kyetään välttämään se ambivalentti tilanne, jossa liiketoiminnan vaatimukset (muodollisen rationaalinen laskelmointi, tehokkuus ja tuottavuus) ja perhe-elämän vaatimukset (huolenpito ja välittäminen) kohtaavat samalla alueella muodostuen vastakkaisiksi (Bauman 1993, 5).

Nykyisissä yrittäjyyspuheissa paino on useimmiten juuri pienissä yrityksissä tapahtuvassa perheyrittäjyydessä, joka sijoituu suuryritysten, taloudellisen ytimen, saumakohtiin ja marginaaleihin jääville alueille. Kun yritykset ovat hyvin pieniä ja perheyrittäjäpohjaisia, yrityksen ja perheen alueet alkavat helposti hämärtyä. Yritys sijaitsee usein kodin läheisyydessä, jolloin työaika on mahdoton erottaa vapaa-ajasta. Samalla myös yrityksen ja perheen talouden raja hämärtyy.

Weberin mukaan byrokratian tavoin myös moderni yritys (ja siten moderni yrittäjä) on tyypillisesti epäpersoonallinen toimija:

"Rationaalinen talous on asiallinen yritys. Se orientoituu rahahintojen mukaisesti, jotka muodostuvat ihmisten välisessä intressitaistelussa markkinoilla. Ilman arviointia rahahinnoissa (siis ilman tätä taistelua) minkäänlainen laskennallisuus ei ole mahdollista. Raha on kaikkein abstrakteinta ja 'epäpersoonallisinta', mitä ihmiselämässä on." (Weber 1989, 139.)

Kuitenkin esimerkiksi Paasion ja Heinosen (1993) mukaan perheyrittäjäyys yleensä eroaa ammattimaisesti johdetusta modernista liikeyrityksestä, jossa tuoton odotusarvo suhteutettuna vaihtoehtokustannukseen määrittää päätöksentekoa: "Tyypillisesti perheyrittäjä on altis ottamaan huomattavia, joskin harkittuja, riskejä; hän on sanalla sanoen toiminnan mies/nainen, ei strateginen analyytikko." (emt., 42.) Niinpä instrumentaalisen rationaalisuuden kannalta pienyrittäjien toiminta vaikuttaa usein kummalliselta: "Pk-yrityksen toiminta itsessään on tavattoman nopeasti muuttuvaa ja monesti näennäisen epärationaalista." (...) "[T]utkijoiden on vaikea ymmärtää yrittäjän todellisuutta, johon kuuluvat kova puurtaminen, armoton kustannusjahti, taistelu asiakkaista jne." (Lahti 1993, 63).

Kysymys onkin siitä, että kun työprosessia hajautetaan yhä alemman ja alemman tason työtehtäviin ja yhä useammasta työn suorittajasta tulee itsenäinen yrittäjä, ei weberiläisittäin ymmärretylle lineaariselle rationalisointiprosessille jää enää tilaa. Mikäli pienyrittäjät alkaisivat yrittäjäydessään laskelmoida modernin liikeyrityksen tavoin vaihtoehtokustannuksilla formaalin rationaalisesti, voisi tämän ns. supertuotannon tekijän tehokkuusetu vähitellen hiipua. Kun sen sijaan yrittäyttä opetetaan joustavan kapitalismin pelastususkontona, voidaan kokonaistalouden formaaliin muotoon yrittää tuoda mukaan se irrationaali elementti, jota Weber Protestanttisessa etiikassa kuvasi. Nyt se ei vain olisi luonteeltaan uskonnollinen

sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan se kiinnittyisi myös muihin arvosfääreihin (vrt. Habermas 1984, 229; Gronow 1987, 11-12). Ja taas

"uskollinen työ alhaisemmallakin palkalla on jotain mitä suurimmassa määrin Jumallalle otollista sellaisen ihmisen osalta, jolle elämä ei muuten ole antanut suuria mahdollisuuksia" (Weber 1980, 132).

Kokonaistason muodollisen rationaalisuuden säilyminen voikin edellyttää yksilötason muodollista irrationalistumista. Tämä ei tietenkään kaikissa tapauksissa poissulje sitä mahdollisuutta, etteikö toiminta henkilökohtaisella tasolla voisi säilyä sisällöllisesti mielekkäänä. Kysymys onkin henkilökohtaisen uskonnollisuuden, perhesuhteiden, kotiseurakauden, luontoonkiinnittymisen, boheemiuden ynnä muiden omakohtaisten eettisten ja esteettisten projektien tuomisesta mukaan talouden piiriin.

Yrittäjyyden sosiaalisessa rakentamisessa ja "yrittäjäksi tekemisessä" on samalla kysymys yksilön muodollisen irrationaliteetin rakentamisesta ja tuomisesta laastiksi (jälki)modernin talouden halkeamiin. Tai ehkä ongelma rajautuu, kuten tässä tutkimuksessa, vain periferisten alojen, syrjäalueiden ja joustavan kapitalismin eetoksesta syrjäytyneiden yksilöiden aiheuttamiksi hiushalkeamiksi. Näiden kanssa ydin tulee toimeen. Ohessa se voi tuottaa erilaisia institutionaalisia kehitys- ja kasvatohjelmia epäsuotuisina pitämiensä ilmiöiden hallittuna pitämiseksi. Esimerkiksi maaseudun kehitysresurssien hallitsijana hallintokoneisto käyttää olemassa olevaa "tietoaan" talouden muutosprosesseista ohjatakseen yhteiskuntaa ja yksilöitä haluamaansa suuntaan. Samalle se legitimoii omia toimiaan ainoina mahdollisina.

Oman aineistoni yrittäjyystyyppille, yrittäjyyden reuna-alueilla työskenteleville pienyrittäjille, tuo laastina toimiminen onkin toteutunut siinä mielessä, että selviytyminen on muodostunut kutsumukseksi, hyvinvointivaltion turvaverkkoihin ei ole

jääty rimpullemaan. Omillaan toimeentulo ja askeettinen työnteko on saanut yrittäjäkertomuksissa merkittävän aseman. Tavallaan he samalla ainakin passiivisesti tukevat liberalistiseen joustavaan malliin liittyviä vaatimuksia. Kertomuksissaan he kuitenkin hylkäävät kapitalismin hengen: traditionalismin ja talouden stagnaation murtaminen ei kuulu heidän projekteihinsa.

Heidän tietonsa yrittäjyydestä muuttuu kertomukseksi, jossa tullaan toimeen itse, vapaina niin työnantajien, työntekijöiden kuin sitovien verkostojenkin painolasteista. Vapauden ajatukseen nojautuen he tulevat toimeen, voivat asua kotiseudullaan, käydä marjassa, kalalla ja metsällä tai olla vaikkapa boheemeja, jos niin haluavat. Rakenteellisen kriisin ratkaisijoiksi ja taloudellisen kasvun vetureiksi heillä tuskin kuitenkaan on halua ryhtyä.

Tämän tutkimuksen aineiston perusteella voisikin olettaa, ettei ulkopuolelta tuotu verkostoyrittäjyys ole mikään tyhjentävä ratkaisu syrjäisen maaseudun (tai sen kummemmin työelämänkään) kriiseihin. Kortteisen esittämä itsellisyyden ja selviytymisen mentaliteetti näyttää vaikuttavan myös pienyrittäjäkulttuurissa. Yksilön itsenäiseksi markkinasubjektiksi tekeminen ei siten välttämättä ole mikään joustavan mallin täydellistämiskeino. Mikäli jokaisesta tekemällä tehdään markkinasubjekti yrittäjän muodossa, siirtynee Kortteisen kuvaama kulttuurinen hakausta näiden (muodollisesti) itsenäisten markkinasubjektien keskinäisiksi tai heidän ja ydinsektorin välisiksi ristiriidoiksi. Toisaalta pienyrittäjyyskulttuurissa vahvoina representoituvat vapaus ja itsenäisyys todennäköisesti vaikeuttavat pienyrittäjien uudeksi organisaatioideaaliksi muotoiltujen joustavien verkostojen syntyä.

Verkostoyrittäjyyden yksilölle asettamat vaatimukset ovatkin tavallaan ristiriitaisia. Yhtäältä yrittäjyyden eetoksena tulisi olla yksilöllistä, itseensä uskovaa ja henkilökohtaiseen asenteeseen perustuvaa. Toisaalta verkostoitumiseen kuuluu itsellisen individualismin hylkääminen. Individualismin olisi nyt oltava muodoltaan uudenaista, sosiaalista. Pelkkä yksilön suoriutumismotivaatio ei enää riitä, vaan siihen

tulisi kytkeytyä luottamuksen, sitoutumisen ja kumppanuuden (vrt. Beck 1993, 94-100).

Tämä vaatisi sellaisen kulttuurisen muodon syntymisen, joka olisi yhtäaikaaisesti sosiaalinen ja yksilöllinen. Nämä kulttuurit eivät ainakaan oman aineistoni perusteella kohtaa, sosiaalista individualismia ei ole syntynyt. Yksilöllä ei ole halua tai valmiutta tarttua ylhäältä "hyvää tarkoittavasti" tarjottujen verkostomallien toimintatapoihin ja rationaliteetteihin. Ehkä peruskoulun kasvattamistehtäväänsä ja opetussuunnitelmiaan miettiessään tulisikin reflektoida pikemminkin diskursiivisten käytäntöjen ja kulttuuristen muotojen muutoksia sekä näihin liittyvien sosiaalisten ja kommunikatiivisten taitojen merkitystä kuin etsiä vastausta tuotantoelämän vaatimuksiin yksilöllistävistä yrittäjyysideologiasta.

4. Loppusanat

Tässä tutkimuksessa on suhtauduttu kriittisesti yrittäjyyteen hallinnollis-poliittisen puhunnan muotona. Tavallaan olenkin yrittänyt lähestyä nykyisen yksimielisyyden ajan erästä merkittävaksi konstituoitua kohdetta - yrittäjyyttä - yllättävästä suunnasta (vrt. Bourdieu 1995, 260). Tämä ei kuitenkaan merkitse itse yrittäjien toiminnan merkityksen mitätöimistä. Talousjärjestelmämme luonnollinen osa on yritystoiminta. Kun suurin osa yrityksistä on ja tulee olemaan pieniä ja keskisuuria, on selvää että yrittäjillä ja yrittäjyydellä tulee jatkossa olemaan merkittävä rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä. Se missä muodossa yrittäjyys toteutuu, on jo toinen kysymys. Nähdäkseni tämän roolin tulisi olla etupäässä yrittäjistä, heidän omista sisällöllisistä projekteistaan ja innovaatioistaan kumpuavaa; ei niinkään vanhojen yritysten tai makrotason formaalin rationaalisuuden ja työprosessin joustavoittamisen tarpeista lähtöisin olevaa työtehtävien ulkoistamista ja jokaisen yrittäjäksi tekemistä.

Yrittäjyyteen vetoaminen laajassa, julkishallinnon ja muun yhteiskunnallisen puheen tuottamassa merkityksessä on jossain määrin kyseenalaista. Kun yrittäjyys-käsite tuotetaan koskemaan kaikkea järjestelmän päämääriin sitoutunutta aktiivista toimintaa, on seurauksena käsitteen sisällöllinen tyhjeneminen. Kun työntekijä ennen oli tunnollinen tai ahkera, on nykyään kysymys "sisäisestä yrittäjyydestä". Yrittäjyydestä - laajennettuna käsitteenä - on tullut mantra tai oppi, jota julistetaan vastauksena kaikkiin taloudellisiin ongelmiin. Mitä laajempimerkityksisenä talousjärjestelmän arvoihin (usein irrationaalina) sitoutumisena yrittäjyys ymmärretään, sitä enemmän termi menettää sisällöstään. Jos seurataan Schumpeterin esimerkkiä ja irrotetaan yrittäjyys omistajuudesta ja sitten vielä innovoinnistakin, menettää käsite toiminnallisen merkityksensä. Näin ajatellen yrittäjyys-käsite tyhjenee ja muodostuu pikemminkin ideologiseksi tautologiaksi - mitään erityistä toiminnallista merkitystä vailla olevaksi systeemin tavoitteisiin sitoutumiseksi - kuin yksilön omaehtoiseksi taloudelliseksi toiminnaksi. Vaarana on, että laajennettu yrittäjyys alkaa sisällöltään vastata sosialismista kapitalismiin siirrettyä "työn sankaruutta". Stahanovilaisten iskurityöläisten tavoin nämä sankariyrittäjät sitten elävät tarinaansa joustavan kapitalismin myyteissä, todellisuudessa heitä tuskin puhtaina tyyppinä tapaa.

KIRJALLISUUS

- Aglietta, M. (1987): *A Theory of Capitalist Regulation. The US Experience*. Verso, Thetford, Norf.
- Aho, S. (1988): *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana*. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Ahopelto, J. (1994): Verkostoitumisprosessin dynamiikka. Rönsystä verkoksi ja verkostoksi. Teoksessa Raatikainen, I. & Ahopelto, J. (toim.) (1994): *Verkostoajattelusta verkostotoimintaan. Kuopion yliopiston julkaisusarja E. Yhteiskuntatieteet 21*.
- Alarinta, J. (1993): Verkoistoituva työ ja tuotanto - haaste maaseudun kehittämiseksi. *SITRA nro 133*, Seinäjoki.
- Alasoini, T. (1993): Joustavat tuotantotilat Suomessa. Teollisuuden ja teollisuustyön renessanssi? Teoksessa Ilmonen, K. (toim.) (1993) *Kestävyyskoe [Kirjoituksia 90-luvun Suomesta]*. Vastapaino, Tampere.
- Alasuutari, P. (1993): *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Aldrich, H. & Zimmer, C. (1986): Entrepreneurship through Social Networks. Teoksessa Sexton, J.L. & Smilor, R.W. (ed.) (1986): *The Art and Science of Entrepreneurship*. Ballinger, Cambridge.
- Atkinson, J. (1987): Flexibility or Fragmentation? The United Kingdom labour market in the eighties. *Labour and Society 12.1.*, 87-105.
- Austin, J.L. (1982): *How to Do Things with Words*. Oxford University Press, Guernsey.
- Barthes, R. (1994): *Mytologioita*. Gaudeamus, Tampere.
- Bauman, Z. (1993): *Postmodern ethics*. Blackwell, Bodmin.
- Bechhofer, F.; Elliot, B.; Rushforth, M.; Bland, R. (1974): The Petite Bourgeoisie in the Class Structure: the Case of Small Shopkeepers. Teoksessa Parkin, F. (ed.) (1974) *The Social Analysis of Class Structure*. Tavistock Publications, London.
- Beck, U. (1993): *Risk Society. Towards a New Modernity*. Sage, Trowbridge, Wiltshire.
- Bertaux, D. & Bertaux-Wiame, I. (1981): Life Stories in the Bakers' Trade. Teoksessa Bertaux, D. (ed.) (1981) *Biography and Society The Life History Approach in the Social Sciences*. Sage, the United States of America.
- Billing, M.; Condor, S.; Edwards, D.; Gane, M.; Middleton, D.; Radley, A. (1989):

- Ideological Dilemmas. A Social Psychology of Everyday Thinking.* Sage Publications, Bristol.
- Bourdieu, P. (1995): Refleksiivisen sosiologian käytäntö. Teoksessa Bourdieu, P. & Wacquant, L.J.D. (1995): *Refleksiiviseen sosiologiaan.* Joensuu University Press, Joensuu.
- Cohen, I. (1981): Max Weber on Modern Western Capitalism. Introduction to the Transaction Edition. Teoksessa Weber, M. (1981): *General Economic History.* Transaction Books, New Brunswick.
- Collins, R. (1986): *Weberian Sociological Theory.* Cambridge University Press, New York.
- Dreyfus, H. L. (1984): Beyond Hermeneutics: Interpretation in Late Heidegger and Recent Foucault. Teoksessa Shapiro, G. and Sica, A. (ed.) (1988): *Hermeneutics: questions and prospects.* University of Massachusetts Press. Amherst.
- Dreyfus, H. L. & Rabinow, P. (1982): *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics.* The Harvester Press, U.S.A.
- Ehrnrooth, J. (1990): Intuitio ja analyysi. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) (1990): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta.* Gaudeamus, Helsinki.
- Eräsaari, R. (1988): Riskiyhteiskunta. *Tiede & Edistys* 3/1988, 183-199.
- Eskelinen, H. & Lautanen, T. (1994): Takametsän teollisuusyritys - markkinoiden syrjässä. Teoksessa Oksa, J. (toim.) (1994): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat.* Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 110, Joensuu.
- Eskola, A. (1990): Empirismän puutteet. *Tiede ja edistys* 4/90, 328-329.
- Eskola, A. (1985): *Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan. Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia.* WSOY, Juva.
- Fairclough, N. (1992a): *Discourse and Social Change.* Polity Press, Great Britain.
- Fairclough, N. (1992b): Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & Society* vol 3 (2), 193-217.
- Foucault, M. (1972): *The Archaeology of Knowledge.* Tavistock Publications, London.
- Foucault, M. (1976): *The Birth of the Clinic. An Archaeology of Medical Perception.* Tavistock Publications, Bristol.
- Foucault, M. (1980): *Tarkkailla ja rangaista.* Otava, Keuruu.
- Foucault, M. (1987): *The History of Sexuality. Volume 2. The Use of Pleasure.* Penguin Books, Bungay, Suffolk.
- Foucault, M. (1988): Power and Sex. Teoksessa Kritzman, L.D. (ed.): *Michel*

Foucault. Politics Philosophy Culture. Interviews and other writings 1977-1984. Routledge, New York.

- Foucault, M. (1989): *The Order of Things.* Tavistock/Routledge, Bristol.
- Foucault, M. (1990): *The History of Sexuality. Volume I. An Introduction.* Penguin Books, St. Ives.
- Friedman, M. (1988): *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits.* Teoksessa Donaldson, T. & Werhane, P. H. (toim.): *Ethical Issues in Business.* PrenticeHall, New Jersey.
- Giddens, A. (1971): *Capitalism and modern social theory. An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Weber.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Giddens, A. (1978): *The Class Structure of the Advanced Societies.* Hutchinson & co., London.
- Giddens, A. (1986): *The Constitution of Society.* Polity Press, East Sussex.
- Giddens, A. (1989): A reply to my critics. Teoksessa Held, D. & Thompson J.B. (ed.): *Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his Critics.* Cambridge University Press, Trowbridge, Wiltshire
- Giddens, A. (1993): *Sociology.* Polity Press, Cambridge.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967): *The Discovery of Grounded Theory: strategies for qualitative research.* Aldine de Gruyter, United States of America.
- Goffman, E. (1986): *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience.* Northeastern University Press, York.
- Gronow, J. (1987): Länsimainen rationalisoitumisprosessi ja modernin länsimaisen kulttuurin irrationaalisuus. Teoksessa Hietaniemi, T. (toim.) (1987): *Aiheita Weberistä.* Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Habermas, J. (1984): *The Theory of Communicative Action, Volume I. Reason And Rationalization of Society.* Heinemann, United States of America.
- Haiko, M. (1993): Maaseudun ja kaupungin vastakkaisuus maaseudun kehittämissuunnitelmassa. *Politiikka* 35:4, 231-243.
- Hall, S. (1992): The West and the Rest. Teoksessa Hall S. & Gieben, B. (ed.) (1992): *Formation of Modernity.* Polity Press in association with the Open University, Frame.
- Harisalo, R. (1988): *Uusi kapitalismi: paikallinen yrittäjyyskulttuuri ja taloudellinen hyvinvointi.* Yrittäjien Fennia, Helsinki.
- Harvey, D. (1990): *The Condition of Postmodernity.* Basil Blackwell, Cambridge.
- Hautamäki, A. (1993): Spontaaniin yhteiskuntaan - hyvinvointia ilman valtiota.

- Teoksessa Andersson, J.O., Hautamäki, A., Jallinoja, R., Niiniluoto, I., Uusitalo, H.: *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa, arvot ja tosiasiat*. Areena, Juva.
- Hautamäki, L. (1990): Maaseudun nykytila ja tulevaisuuden näkymät. Teoksessa Kultalahti, O. (toim.) (1990): 90-luvun aluetiedettä. *Tampereen yliopisto, Aluetieteen laitos A 10*.
- Haveri, A. & Haveri, R. (1994): Maaseudun kehittämissstrategiat ja niiden arviointi. *Aluekehityssihteeristön julkaisu 2/1994*. Sisäasiainministeriö, Helsinki.
- Hébert, R. F. & Link, A. N. (1982): *The Entrepreneur. Mainstream Views and Radical Critiques*. Praeger Publishers, New York.
- Heiskala, R. (1990): Sosiologinen kulttuuritutkimus. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) (1990): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heiskala, R. (1994a): Sosiologia modernin yhteiskunnan itsetietoisuutena ja kansallisena traditioina. Teoksessa Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Tampere.
- Heiskala, R. (1994b): Sosiaalinen konstruktionismi. Teoksessa Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Tampere.
- Hietala, K. (1987): *Yrittäjyyden edistäminen: myyttejä, mielikuvia, asenneilmastoja*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hietaniemi, T. (1990): Max Weber, pörssi, markkinayhteiskunta ja kapitalismi. Teoksessa Weber, M. (1990): *Pörssi*. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Hietaniemi, T. (1991): Protestanttinen ja katollinen etiikka, kapitalismin henki ja muoto. *Sosiologia 3/1991*, 161-175
- Huuskonen, V. (1992): Yrittäjäksi ryhtyminen - Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu. *Liiketaloudellinen aikakauskirja 4-1992*, 390-399.
- Hyvärinen, M. (1994): *Viimeiset taistot*. Vastapaino, Tampere.
- Ilmonen, K. (1990): Rakenne Anthony Giddensin strukturaatioteoriassa. *Sosiologia 4/1990*, 297-307.
- Ilmonen, K. (1993): Anthony Giddensin "agentti" ja ranskalainen jälkistrukturalismi. *Sosiologia 1/1993*, 3-15.
- Jessop, B. (1992): Kohti schumpeterilaista työnjoustovaltiota: maailmanlaajuinen kapitalismi ja rakenteellinen kilpailukyky. *Tiede ja edistys 2/1992*, 121-132.
- Julkunen, R. (1987): *Työprosessi ja pitkät aallot. Työn uusien organisaatiomuotojen synty ja yleistyminen*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Julkunen, R. & Nätti, J. (1994): *Joustavaan työaikaan vai työajan uusjakoon*. Vastapaino, Jyväskylä.

- Kalberg, S. (1980): Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History. *American Journal of Sociology* 85:5, 1145-1179.
- Kankaanpää, A. & Leimu, H. (1982): Yrittäjien käsitykset yritystensä perustamissyistä ja merkityksestä pienteollisuudessa. *Turun kauppa-korkeakoulun julkaisuja*, A-8.
- Kasvio, A. (1982): Teollisuustyö ja elämäntapa. *Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 134*, Tampere.
- Katajamäki, H. (1991): Suomen maaseudun suuri kertomus. *Terra* 103:3, 173-183.
- Katila, S. (1991): Maaseutuyrittäjien yrittäjyysmotivaatio. *Helsingin kauppa-korkeakoulun julkaisuja* M-52.
- Keränen, H. ja Ruuskanen, P. (1992): *Ylä-Kainuun kuntien yhteistyön lähtökohtia*. Kainuun Liiton moniste (julkaisematon).
- Keränen, R.; Malinen, P.; Keränen, H.; Heiskanen, T. (1993): *Suomen maaseutu tyyppien alueellistaminen*. Ylä-Savon Instituutti, tutkimusraportti 6:1, Kuopio.
- Kevätsalo, K. (1989): Tehtaasta studioon ja takaisin tehtaaseen. (Kirja-arvostelu.) *Tiede ja edistys* 2/1989, 135-136.
- Klinge, M. (1982): *Kaksi Suomea*. Otava, Keuruu.
- Koiranen, M. (1993): *Ole yrittäjä. Ulkoinen ja sisäinen yrittäjyys*. TT-kustannustieto, Tampere.
- Koiranen, M. & Pohjansaari, T. (1994): *Sisäinen yrittäjyys. Innovatiivisuuden, laadun ja tuottavuuden perusta*. Konetuumat Oy, Tampere.
- Kolu, T. (1991): Työelämän laatu 1977-1990. Hyvinvoinnin koettuja muutoksia työssä. Työolokomitean liiteselvitys. *Komiteanmietintö 1991*, 38, Helsinki.
- Kondratieff, N. D. (1935): The Long Waves in Economic Life. *Review of Economic Statistics* vol XVII, 6, 105-115.
- Korpinen, P. (1981): *Kriisit ja pitkät syklit*. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Kortteinen, M. (1987): *Hallittu rakennemuutos?* Hanki ja jää, Helsinki.
- Kortteinen, M. (1992a): *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Kortteinen, M. (1992b): Kunnian kenttä - tausta ja tulokset. *Alkoholipolitiikka* 57:5, 336-341.
- Kortteinen, M. (1994): Kun pohja pettää. *Alkoholipolitiikka* 59.5, 319-329.
- Kosonen, P. (1988): *Kapitalismin ja hyvinvointivaltion näkökulmat*. Tutkijaliitto, Helsinki.

- Kovala, U. (1995): Kieli ja kulttuurin muutos. Teoksessa: *Uusi aika. Kirjoituksia nykyculttuurista ja aikakauden luonteesta*. Jyväskylän yliopisto, Nykyculttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 41.
- Kusch, M. (1993): *Tiedon kentät ja kerrostumat - Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat*. Pohjoinen, Oulu.
- Kyntäjä, T. (1980): Max Weberin elämästä ja työstä. Teoksessa Weber, M. (1980): *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. WSOY, Juva.
- Kyntäjä T. (1985): Mykät pakot ja vapauden visiot. Teoksessa Kyntäjä T. (toim.) (1985): *Talouden kahtiajako*. Tutkijaliitto, Jyväskylä 1985.
- Lahti, A. (1989): Yrittäjyyden voima on rajaton. *Yritystalous* 1989:4, 28-36.
- Lahti, A. (1993): Pk-yritystutkimus on eri asia. *Yritystalous* 1993:2, 63-65.
- Lahti, A. (1994): Verkostotalous. Teoksessa Raatikainen, I. & Ahopelto, J. (toim.) (1994): *Verkostoajattelusta verkostotoimintaan*. Kuopion yliopiston julkaisusarja E. *Yhteiskuntatieteet* 21.
- Lash, S. & Urry, J. (1994): *Economies of Signs & Space*. Sage, Melksham, Wiltshire.
- Lipietz, A. (1986): New Tendencies in the international division of labour: regimes of accumulation and models of regulation. Teoksessa Scott A. & Storper, M. (eds.) (1986) *Production, work, territory; the geographical anatomy of industrial capitalism*. London.
- Luostarinen, M. (1994): Verkostotalous maaseudun strategiana. Teoksessa Kuisma, J. (toim.) (1994). *Verkostotalous*. *Pellervon Näkökulma* 5, Kokemäki.
- Macdonald, R. (1965): Schumpeter and Max Weber: central visions and social theories. *Quarterly Journal of Economics*. vol. 79, August, 373-396.
- Malcom, N. (1990): *Ludwig Wittgenstein muistelmä*. WSOY, Juva.
- Marjosola, I. (1979): Yrittäjyys tahtona ja mahdollisuutena. *Jyväskylän yliopisto, Taloustieteen laitos, julkaisuja n:o 49/1979*.
- Marx, K. ja Engels, F. (1972): *Kommunistisen puolueen manifesti*. Kansankulttuuri, Pori.
- McClelland, D. C.: *The Achieving Society*. D. Van Nostrand, New Jersey.
- Mäkelä, K. (1990): Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, K.t (toim.) (1990): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Niittykangas, H. (1992): *Maaseudun yritystoiminnan kehittymismahdollisuudet*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Niittykangas, H.; Tervo, H; Storhammar, E. (1994a): Kehittyvän

- toimintaympäristön piirteitä etsimässä. *Jyväskylän yliopisto, Taloustieteen laitos, Working paper N:o 146/1994*, Jyväskylä.
- Niittykangas, H.; Tervo, H; Storhammar, E. (1994b): Yrittäjyys ja yritysten synty paikallisissa toimintaympäristöissä. *Jyväskylän yliopisto, Taloustieteen laitos, Julkaisuja 132/1994*, Jyväskylä.
- Nikula, J. (1989): "Työätekevät kermaluokka ja muut" Havainnot suomalaisen viljelijäväestön asemasta ja asenteista. *Sosiologia 1/1989*, ss. 35-46.
- Nodoushani, O. (1991): The End of the Entrepreneurial Age. *Human Systems Management 10 (1991)*, 19-31.
- Oksa, J. (1987): Syrjäytyminen ja syrjäseudun muutos. *Sosiaalinen aikakauskirja 81*, 25-29.
- Ollus, M.; Lovio, R.; Mieskonen, J.; Vuorinen, P.; Karko, J.; Vuori, S.; Ylä-Anttila, P. (1990): Joustava tuotanto ja verkostotalous. Tekniikan, talouden ja yhteiskunnan vuorovaikutus 1990-luvulla. *SITRA nro 109*, Helsinki.
- Paasio, A. & Heinonen, J. (1993): *Perheyrittäjyys Suomessa*. Suomen Yrittäjien Keskusliitto ry., Helsinki.
- Paasivirta, A. (1991): Suomen alueellinen uusiutumisstrategia. Aluepoliittinen selvitysmies Anssi Paasivirran ehdotus aluepolitiikan uudistamiseksi. *Sisäministeriö. Kunta ja aluekehitysosasto, moniste 18*, joulukuu 1991.
- Palonen, K. (1988): *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Vastapaino, Hämeenlinna.
- Parker, I. (1992): *Discourse dynamics. Critical analysis for social and individual psychology*. Routledge, Langport.
- Patton, M.Q. (1990): *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Sage Publications, U.S.A.
- Peltonen, M. (1985): *Yrittäjyys*. Otava, Keuruu.
- Peltonen, M. (1986): Kapitalismi, uskonto ja elämäkäytäntö. Max Weberin esseestä "Protestanttinen etiikka ja kapitalismin 'henki' ". *Sosiologia 2/1987*, ss. 97-111.
- Perelman, C. (1982): *The Realm of Rhetoric*. University of Notre Dame Press, U.S.A.
- Perman, D. (1985): Schumpeter's sociology of economics: The role of the 'competent economist'. *Economy and Society. Vol 14.4*, 429-449.
- Peräkylä, A. (1990): *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Piore, M.J., Sabel, F.S. (1984): *The Second Industrial Divide. Possibilities for*

- Prosperity*. Basic Books, New York.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987): *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. Sage Publications, London.
- Rannikko, P. & Pyy, I. (1994): Hyvinvointivaltion murros ja syrjäinen maaseutu. Teoksessa Oksa, J. (toim.) (1994): *Syrjäisen maaseudun uudet kerrostumat*. Joensuun yliopisto, *Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 110*, Joensuu.
- Ranta, J. (1994): Muuttuvat vahvuudet. Teoksessa Suvanto, P. (toim.) (1994): *Uusi teollinen Suomi*. WSOY, Juva.
- Ranta, J. & Huuhtanen, P. (1989): Informaatiotekniikka ja työympäristö. *Työsuojelurahaston julkaisuja A1-A5*.
- Raumolin, J. (1984): *Metsäsektorin vaikutus Suomen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen*. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos C 41.
- Rouhinen, S. (1988): Uusia yritysmuotoja maaseudulle. *Yhteiskuntasuunnittelu 2/1988*, 19-23.
- Scase, R. and Goffee, R. (1980): *The Real World of the Small Business Owner*. Croom Helm, Surrey.
- Scase, R. and Goffee, R. (1982): *The Entrepreneurial Middle Class*. Croom Helm, London.
- Schumpeter, J. A. (1961): *The Theory of Economic Development*. Oxford University, New York.
- Schumpeter, J. A. (1976a): *Capitalism, Socialism and Democracy*. Georg Allen & Unwin Ltd, London.
- Schumpeter, J. A. (1976b): The March into Socialism. Teoksessa *Capitalism, Socialism and Democracy*. Georg Allen & Unwin Ltd, London. ss. 421-431.
- Sen, A. (1983): *Choice, Welfare and Measurement*. Basil Blackwell, Worcester.
- Sen, A. (1988): The Standard of Living: Lecture II, Lives and Capabilities. Teoksessa Hawthorn, G. (ed.) (1988): *The Standard of Living*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Smith, A. (1981): *The Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Liberty Press, Indianapolis.
- Standwoth, M. & Curran, J. (1976): Growth and the Smaller Firm - an Alternative View. *Journal of Management Studies*, 13, 95-110.
- Strauss, A.M. (1989): *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge University Press, United States of America.
- Sulkunen, P. (1989): *Johdatus sosiologiaan*. WSOY, Porvoo.

- Summa, H. (1989a): *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Yhteiskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Espoo.
- Summa, H. (1989b): Hallinnon retoriikka ja poliitikkojen synty. *Politiikka* 3/1989, 159-168.
- Swedberg, R. (1992): Schumpeter om sociologins roll i den ekonomiska analysen. *Sociologisk Forskning* 4/ 1992, 23 - 37.
- Taylor, F. E. (1972): *The Principles of Scientific Management*. Teoksessa Taylor, F.E. (1972): *Scientific Management*. Greenwood Press Publishers, Westport.
- Töttö, P. (1991): *Werner Sombart ja kiista kapitalismin hengestä*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Uusitalo, E. (1994): *Maaseutupolitiikan keinot. Elinkeinojen edistäminen maaseudun kehittäjäyhteisöissä*. Kunnallisalan kehittämissäätö, Jyväskylä.
- Weber, M. (1978): *Economy and Society I-II. An Outline of Interpretive Sociology*. Roth, G. and Wittich, C. (ed.) (1978) University of California Press, Berkley-Los Angeles-London.
- Weber, M. (1980): *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. WSOY, Juva.
- Weber, M. (1981): *General Economic History*. Transaction Books, New Brunswick.
- Weber, M. (1989): *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*. Vastapaino, Hämeenlinna.
- Weber, M. (1990): *Pörssi*. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Weber, M. (1991): The Protestant Sects and the Spirit of Capitalism. Teoksessa Gerth, H.H. & Mills, C.W. (ed.) (1991) *From Max Weber. Essays in Sociology*. Routledge, Cornwall.
- Weber, M. (1992): *Kaupunki*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Vesala, K.M. (1992): Pienyrittäjien kontrollipremissit. Sosiaalipsykologinen tarkastelu. *Acta Psychologica Fennica. Soveltavan psykologian monografioita* 5, Rauma.
- Viikari, M. (1987): Max Weber, länsimainen rationalismi, feodalismi ja Euroopan keskiaika. Teoksessa Tapani Hietaniemi (toim.) (1987): *Aiheita Weberistä*. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Wittgenstein, L. (1981): *Filosofisia tutkimuksia*. WSOY, Juva.
- von Wright, G.H. (1982): *Logiikka, filosofia ja kieli*. Otava, Keuruu.
- Vuorinen, P. (1989): Verkostotalous ja modernien yritysten toimintaympäristöt.

Teoksessa Eskelinen, H. ja Virkkala, S. (toim.) (1989): Talouden verkostot ja alueellinen muutos. Joensuun yliopisto. *Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita N:o 4/1989*

MUUT PAINETUT LÄHTEET

- HS. 8.1. 1995: Helsingin Sanomat (D 1-2): Presidentti Martti Ahtisaari 1. 1. 1995.
- Kainuun Liitto (1992): Kainuun maakuntasuunnitelma. Maakunnan kehittämisstrategiat vuosille 1993 - 1997. *Kainuun Liitto A:1*, Kajaani.
- Karjula, K. (1992): *Puu-Suomi projektin tiedote*. Ei painopaikkaa.
- LSkl (1992): Lapin maakuntasuunnitelma. *Lapin Seutukaavaliitto, C 15*, Rovaniemi.
- MKP (1991a): Maaseudun kehittämisprojekti. Maaseudun kehittämisohjelma. Suomen maaseutupolitiikan tavoitteet, strategiat ja keinot 1990-luvulla. *Sisäasiainministeriö, kunta- ja aluekehitysosasto, moniste 10*. Helsinki.
- MKP (1991b): *Maaseudun kehittämisprojekti. Maaseutupolitiikan linjat 1990-luvulla. Maaseudun kehittämisohjelma - tavoitteet, strategiat ja keinot*. Sisäasiainministeriö ja Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki.
- MMM (1992): Maaseutuelinkeinohallinnon kehittämistyöryhmä. *Maa- ja metsätalousministeriö, työryhmämuistio 1992:2*. Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja. WSOY:n graafiset laitokset Porvoo 1980.
- P-KSkl (1992): Pohjois-Karjalan valinnat. Eväät 2000-luvulle. *Pohjois-Karjalan seutukaavaliitto A63*, Joensuu.
- SM (1992): Yhteenveto maaseudun kehittämisohjelmasta annetuista lausunnoista. *Sisäministeriö, Kunta- ja aluekehitysosasto, moniste 4, huhtikuu 1992*.
- Tekniikka ja Talous 23.2. 1995: Yrittäjäksi ryhtyjä pääsee itsensä auktoriteetiksi. s. 14.
- Valtioneuvosto (1993): *Suomi eurooppalainen maaseutumaa*. Valtioneuvoston maaseutupoliittinen selonteko eduskunnalle. Helsinki.